

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI
UTGIVEN AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

- Bjørnson på hundra års avstånd
- NORA – samarbetet i Västnorden
- Nordisk språkförståelse
- Laura och Rosa Fitinghoff
- Intervju med arkitekten Bjarke Ingels
- Förbundsstaten Norden
- Bokessä om papprets väg till Norden

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

Årg. 86 • 2010 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

Bjørnson sett på hundra års avstånd. <i>Hans H. Skei</i>	325
NORA – Spydspids for nordisk nabosamarbejde mod vest. <i>Lars Thostrup</i> ..	335
Den nordiska språkförståelsen. <i>Anna Helga Hannesdóttir</i>	341
Laura och Rosa Fitinghoff – bilder från sekelskiftet 1900. <i>Christina Sjöblad</i> ..	349
NT-Intervjun. Samtal med arkitekten Bjarke Ingels. <i>Lisbeth Bonde</i>	359

* * *

För egen räkning och nordisk krönika

Förbundsstaten Norden. <i>Gunnar Wetterberg</i>	365
Krönika om nordiskt samarbete. <i>Anders Ljunggren</i>	371

* * *

Letterstedtska föreningen

Avdelningar, styrelser och anslag.	375
Anslagsutlysning för 2011.....	395

* * *

Bokessä

Papprets väg till Norden. <i>Tom Söderman</i>	397

* * *

Kring böcker och människor

Jakten på den glömda skandinavismen. <i>Torbjörn Nilsson</i>	401
Petsamo och havet. <i>Guy Lindström</i>	403
Hjalmar Mehr – en stockholmare. <i>Fredrik Sterzel</i>	405
Kolde er kvinderåd. Tre bøger om Islands sagaer. <i>Niels Houkjær</i>	408
Levende og etterrettelig biografi om Ragnhild Jølsen. <i>Bjørn Tysdahl</i>	410
Smertensbarnet. <i>Henrik Wivel</i>	413
Lisa Larson – keramikern på Gustavsberg. <i>Beate Sydhoff</i>	416
Försvarsskrift med starka känslor. Ebba Lindsös memoarer. <i>Bo Högländer</i> ...	417
Godkänt för svensk krigstida politik. <i>Mats Bergquist</i>	418
Sammanfattning.....	421
Tiivistelmä.....	422

HANS H. SKEI

BJØRNSON SETT PÅ HUNDRE ÅRS AVSTAND

2010 har vært Bjørnsonår i Norge, ut fra en merkelig tanke om at runde år etter en forfatters død skal markeres. Jeg har hørt taler og foredrag og opplesninger og fulgt med i mediene. Inntrykket er at det ikke nytter å vekke interesse for Bjørnsons forfatterskap i dag, og at alt annet han gjorde står som aktstykker av historisk, kulturhistorisk og litteraturhistorisk interesse, men uten appell til dagens mennesker. Ibsen er en levende død dikter; Bjørnson er bare en død dikter. Men ingen kan ta fra ham den posisjon han hadde i sin samtid og den enorme betydning han hadde når det gjaldt selve nasjonsbyggingen.

NTs norske redaktør gir her en kortfattet oversikt over Bjørnsons liv og virke.

Bjørnstjerne Bjørnson

Bjørnstjerne Bjørnson døde i Paris i 1910. Han kom tilbake til hjemlandet på panserskipet "Norge" og ble fulgt til sitt siste hvilested av det største gravfølget i nasjonens historie. Hamsun hadde skrevet dikt til 70-årsdagen i 1902; nå skrev han dikt ved Bjørnsons død og kunne i og for seg bekrefte spådommen fra tidligere: "Når han tier, blir her tyst." Bjørnson var i sin levetid en levende og høyrøstet, engasjert og omskiftelig person, aktiv som teatermann og journalist, dikter i alle sjangrer, folketaler av det store slaget – tildelt Nobelprisen i litteratur i 1903, skattet og æret av undertrykte folkeslag for den innsatsen han med sitt navn kunne gjøre også internasjonalt. I den største av våre litteraturhistorier avslutter Francis Bull sin fortelling om Bjørnsons liv med å slå fast at hans liv var det største og rikeste noen nordmann hadde levd. Mange har harselert over et slikt utsagn; men følger man Bjørnsons liv og virke på talløse arenaer i og utenfor hjemlandet, er en slik konklusjon faktisk forståelig. For mange av dem som levde i skyggen av den dominerende figuren som la seg opp i absolutt alle saker og alltid hadde sterke meninger, må det ha vært vanskelige tider. Det ble uvennskap og brudd med flere av de toneangivende forfattere og kritikere i samtiden, og i ett tilfelle ble Bjørnson aldri kvitt mistanken og beskyldningen om at han indirekte var skyld i et selvmord (Ole Richter). I forbindelse med unionsoppløsningen forteller en vandrehistorie – som nok har en kjerne av sannhet i seg – at Bjørnson skrev til statsminister Michelsen at nå gjelder det å holde sammen, og fikk til svar at nå gjelder det å holde kjeft. Det gjorde Bjørnson aldri, før det ble nokså så stille omkring

ham de siste årene, både litterært og ellers, med noen praktfulle sene dikt som eneste unntak.

Bjørnson var Norges store nasjonaldikter i andre halvdel av det nittende hundreåret. Han var utvilsomt med på å skape nasjonal stolthet, og var en viktig nasjonsbygger. Han skrev en rekke dikt som alle kunne ha vært nasjonalsanger, og ett av dem – ”Ja, vi elsker” – ble selvfølgelig det. Han skrev en hel rekke historiske skuespill som med ett eneste unntak alle har utgangspunkt i vår gamle og ærerike historie fra vikingtiden og frem til danskene kom til å styre landet vårt i mer enn 400 år. Rent dikterisk beviste han slik at vi hadde en fortid å være stolt av, og at vi var et gammelt folk som en gang var et sterkt kongerike. Han slåss for en rent norsk flagg, han ville at nordmenn skulle feire nasjonaldagen 17. mai som markerte atskillelsen fra Danmark, og senere tok han kraftfullt til orde for å bryte unionen med Sverige – noe han da også fikk oppleve i sin levetid. Han var overbevist republikaner da, men godtok vår nye konge uten videre – kanskje fordi han lenge hadde drevet internasjonalt arbeid for å oppnå fredelige løsninger på konflikter mellom nasjoner og folk. Han skal ha vært en formidabel folketaler, og det hendte han talte til så mange som 50 000 på en gang. Han dro på foredragsturneer i hele Skandinavia, og han reiste også i det norske Amerika. Han var aldri redd for å skifte standpunkt, ofte brått og overraskende, noe som førte til at han til tider var like mye hatet som elsket. Det var kanskje ikke til å unngå fordi han brukte sin posisjon til å delta aktivt i det politiske liv, der han var en liberaler (venstremann). Han var personlig kristen og sto nær grundtvigianismen med sin lyse og glade kristentro. Han kunne kommet til å bli en ny leder for bevegelsen ved Grundtvigs død (1872), men troen stakk ikke dypere enn at han nærmest forkastet det kristne livssyn og ble i stedet utviklingsoptimist, med en fremtidstro som bygde på utviklingslæren. Angrepene på kristendommens dogmer og diktverker som hyllet den nye troen gjorde Bjørnson til en av det moderne gjennombruddets menn, slik han tidligere hadde sett den litterære utviklingen i Europa og blitt realistisk og problemorientert dikter – til og med før Ibsen ble det. Det hendte han fremstilte seg selv som sosialist, og radikaler var han på sett og vis hele sitt liv. Mer enn noe annet var han en streng moralist som stadig lar sine litterære skikkelser gjennomgå prøvelser og motgang slik at de kan lære seg å kontrollere sin egen natur og finne sin plass i den store sammenheng. Selv fulgte han i det meste sine egne overbevisninger og tøylet ikke alltid sin natur, verken når det gjaldt laster som hovmod, stridighet, overdreven selvforståelse, hensyn til andre. Ryktene om hans forhold til andre kvinner enn ektefellen passet dårlig med hans moralisme, og i ett tilfelle heller sent i livet – i forholdet til pianistinnen Erika Lie Nissen – var det så vidt ekteskapet holdt. Etter at både barna og folk i den nære vennekrets grep inn, dro ekteparet Bjørnson utenlands for å komme vekk fra ”dyret” som Erika ble kalt i flere

brev. Som så mange kunstnere i denne perioden bodde Bjørnson utenlands i mange og lange perioder. Behovet for å holde kontakten eller meddele seg til kjente hjemme, ble derfor ekstra stort. Bjørnson skrev mer enn 30 000 brev, og avisartiklene som i perioder må ha tatt all hans tid, utgjør et enormt og delvis utforsket materiale.

Bjørnson var alltid til stede og med i alt som skjedde i nasjonens liv gjennom mange tiår, og han ville være nasjonens fremste talerør. Det ble vanskelig ettersom Ibsens berømmelse steg, og kanskje også etter at Nansens bedrifter gjorde ham til nasjonalhelt. Det får nå så være. Tross alt han kjempet for og tross alt han ellers gjorde, var han først og sist dikter, og for all ettertid er det noen bøker og et knippe dikt som har varig verdi og vil leve videre som en del av vår nasjonale arv, når alt annet er glemt og historiens støv bare virvles opp ved jubileumsaktiviteter.

Hvem var han, og hvordan fikk han en så enestående posisjon i sin samtid, for øvrig en tid med stor sosial og politisk omveltning og en tid da ”poetokratiet” hadde betydelig innflytelse på politikk og samfunnsutvikling?

Han ble født på Bjørgan prestegård i Kvikne i Østerdalen i 1832 som første barn til presten Peder Bjørnson og hustruen Inger Elise. Da han var fem år gammel, flyttet familien til Nesset prestegård i Romsdalen, på nordvestkysten av Norge, med en vill og voldsom natur som Bjørnson senere hevdet var med på å forme hans karakter og personlighet. I ”Romsdalens ville land” kunne han senere virkelig føle seg hjemme; også fordi han her ble kjent med en befolkning av strevsomme og nøysomme bønder og med et liv i slit og forsakelse, i tro på Herren, og med respekt for levemåter som stort sett var uendret gjennom hundrevis av år. Det er mulig Bjørnson i sitt tidlige forfatterskap skapte ”søndagsbønder,” men han kjente både det folk og det land han skrev om.

Bjørnson var elev ved middelskolen i Molde fra 1844, og i revolusjonsåret 1848 fikk han sin første artikkel på trykk i lokalavisen. Han dro videre til Christiania (Oslo) for videre utdanning og ble elev ved det som var kjent som Heltbergs studentfabrikk. Her gikk han sammen med gutter som senere ble berømte forfattere – Henrik Ibsen, Jonas Lie, A. O. Vinje – for å forberede seg til examen artium som den gang var inngangseksamen til universitetet. Som så mange andre planla han å studere teologi – det kunne brukes til så mangt – men skrinla slike planer ganske fort etter dårlige eksamensresultater i 1854. Han hadde allerede bestemt seg for å bli dikter, og fikk ikke mer støtte hjemmefra når han planla en så usikker og lite lønnsom karriere. Bjørnsons store ideal var Henrik Wergeland (1808-45), en mann som friskt og med stort mot arbeidet for de svake og utstøtte, og som nektet å rette seg inn etter datidens regelverk for den skjønne litteratur. Wergeland var alltid i aktivitet, alltid kjempende for en eller annen sak, mens diktene strømmet fra hans penn. Bjørnsons drøm var også denne blandingen av aktivt og engasjert samfunnsmenneske som kunne

bevirke forandring, og det å dikte – ikke minst for å bygge opp selve nasjonen Norge og det norske folk etter hundrevis av år i union med Danmark og nå i en løs union med Sverige.

Bjørnson så på seg selv som leder for en ny generasjon diktere som tok klar avstand fra en romantiserende litteratur med strenge formkrav. Han levde tidlig av sin penn, men lenge hovedsaklig ved å skrive anmeldelser. Her gikk han bl.a. sterkt inn for å få et norsk teater hvor skuespillerne brukte norsk og ikke dansk slik det nå var. Han grunnla *Illustreret Folkeblad*, med samme tanke om å skape en norsk kultur uavhengig av den danske. Han stilte høye krav til seg selv, og var ikke fornøyd med det han fikk til. Men etter avgjørende opplevelser blant skandinaviske studenter i Uppsala i 1856 – der han oppdaget hva slags fortid vi hadde og hva den kunne brukes til i litteraturen – skrev han sitt første historiske skuespill i løpet av tre uker – *Mellem slagene*. Stykket ble oppført og utgitt høsten 1857, men var likevel ikke Bjørnsons første utgitte bok. Det var nemlig “bondefortellingen” *Synnøve Solbakken* som gikk som føljetong i *Illustreret Folkeblad* sommeren 1857 og kom i bokform samme høst. Bjørnson skrev fortellingen i København der han tilbrakte nesten et helt år (1856-57) som viste seg å bli svært produktivt. Han skrev også dramaet *Halte-Hulda* her, samtidig som han gjorde notater til sin neste bondefortelling – *En glad gut* og begynte på et av sine beste historiske skuespill – *Sigurd Slembe*.

Synnøve Solbakken har alltid vært den mest populære av Bjørnsons bøker, og den representerte noe helt nytt da den kom, ikke minst språklig. Men viktigere var det kanskje at et av de mest sentrale temaene i hele forfatterskapet kom til uttrykk for første gang: de sterke kreftene som kan føre et menneske på villspor om de ikke blir styrt mot høyere mål. Bjørnsons helter, i historiske dramaer så vel som i bondefortellingene – må lære seg å styre følelsene sine og den sta stoltheten som preger mange av dem må underordnes en mer balansert forståelse av en selv og gi rom for bredere aksept av ens medmennesker.

Samtidig som Bjørnson virkelig begynte på sitt forfatterskap ble han i 1857 teatersjef i Bergen ved det teateret som den berømte felespilleren Ole Bull etablerte der. Her lærte han teateret å kjenne fra innsiden, han fikk erfaring som avisredaktør og begynte sin lange karriere som folketaler. I 1858 traff han sin fremtidige hustru, Karoline Reimers. De giftet seg samme år, og året etter kom deres første barn, Bjørn, til verden. Da var familien i Christiania, men med reisestipend dro Bjørnson til Roma hvor familien kom etter noe senere. Etter nesten tre år utenlands, kom de tilbake til Norge i 1863, og ble i Christiania de neste ti årene.

Roma-oppholdet var produktivt, og Bjørnson var i en alder av vel 30 år godt etablert som lyriker, dramatiker og historieforteller. Han ble den første norske forfatter som fikk en årlig diktergasje av Stortinget. Romandiktningen kom først til senere, og helt fram til 1872 kom han til å vekse mellom histo-

riske dramaer og bondefortellinger. De viktigste bøkene fra disse årene er de bondefortellingene som fulgte etter *Synnøve Solbakken*; nemlig *Arne* (1859), og *En glad gut* (1860). *En glad gut* hører til Bjørnsons beste og mest leste bøker. Bondefortellingene inneholder også noen av Bjørnsons mest kjente dikt – mange av dem har fått vakre melodier og hører til vår nasjonale sangskatt. Blant de historiske skuespillene er nok *Sigurd Slembe* (1862) det mest kraftfulle, og temaet er på mange måter i slekt med det vi finner i bondefortellingene. Bare i *Maria Stuart i Skottland* (1863) henter Bjørnson sitt emne fra et sted utenfor vår nasjonale historie, og det viser samtidig at han har lest både Schiller og Shakespeare.

I to og et halvt år fra 1865 var Bjørnson sjef for et teater i Oslo og der fikk han virkeliggjort mye av sin drøm om et norsk teater; bl.a. ved at han selv regisserte over 60 stykker. Etter å ha møtt Grundtvig i København fik han sans for ”den glade kristendom” – noe som gjenspeiles i det vi kanskje kan kalle hans første roman, *Fiskerjenten* (1868).

Bjørnson hadde skrevet poesi gjennom hele karrieren, og i 1870 samlet han det meste av lyriske dikt i *Digte og sange*. I nye utgaver ble samlingen revidert og utvidet, og om vi ikke er blitt helt forblindet av nye tider og former, er dette en av Bjørnsons bøker som kommer til å leve lengst.

Bjørnson kom som nevnt til å bryte alle bånd med grundtvigianismen, og det skapte en del problemer – bl.a. fordi han i 1874 hadde kjøpt gården Aulestad i Gausdal, like i nærheten av en folkehøgskole drevet nettopp i tråd med Grundtvigs ideer. Men dikteren hadde alltid muligheten til å dra på foredragsturneer eller reise og bo utenlands. Han bodde for eksempel i Roma fra 1873 til 1875, og utenlandsopphold viste seg igjen å gi rom til mer diktning og mindre politikk og polemikk. Nesten over natten tok diktningen en annen retning, inspirert av Georg Brandes må vi anta, men også muligjort via den teatererfaring Bjørnson hadde skaffet seg. I 1875 skrev han både *En fallit* og *Redaktøren*. Dette er samtidsdramaer og det er problemdramaer. Hverdagsproblemer blir behandlet realistisk og satt under debatt, slik at både nåtiden og virkeligheten kom til synes samtidig – slik Brandes begeistret reagerte på Bjørnsons arbeider. Ibsen skulle straks overskygge det Bjørnson hadde gjort; også fordi Ibsen stilte spørsmål uten å svare, mens Bjørnson gjerne ville gi til beste en lærdom og gjerne lot sine dramatiske personer oppleve en lykkelig slutt. Men Bjørnson var igjen først med en ny litteratur, og hadde stor suksess ikke minst med *En fallit* som ble spilt på scener over hele Europa etter premieren i Stockholm i 1875.

I 1877 ga Bjørnson ut romanen *Magnhild* som sin første og kanskje beste realistiske roman. To år før Ibsens *Et dukkehjem* beskrev Bjørnson her ekteskapeleg samliv og gir et mørkt bilde av et vanlig og konvensjonsstyrt ekteskap der skilsmisse godt kunne tenkes å være en fornuftig løsning. Det er ny og

annerledes tro og tanke Bjørnson fremsetter i *Magnhild*, og det førte til mye motbør, slik skuespillet han ga ut omtrent samtidig, *Kongen*, ble sterkt kritisert. Vi ser at Bjørnsons holdninger er blitt radikalisert på flere måter – han tror på utviklingslæren, og han tviler på kirkens lære og foretrekker republikk fremfor monarki. Vanskelighetene oppsto kanskje ikke bare på grunn av oppfatningene Bjørnson står for, men også fordi han alltid sørget for å gjøre alle og enhver oppmerksom på hva han mente. Olaf Bull skulle senere skrive at Bjørnson blandet seg i absolutt alt – fra evig fred til daglig strømpeskifte og avhold fra tobakk. Blant annet.

Bjørnsons bitterhet og hans reaksjoner på mottakelsen av *Magnhild* og *Kongen* kommer til uttrykk i hans neste skuespill, *Det ny system* (1879) og *Leonarda* (1879). I to ulike dramatiske arbeider viser dikteren henholdsvis konflikten mellom det gamle og det nye, og drøfter indirekte spørsmål om ekteskap og skilsmisse.

I årene rundt 1880 var Bjørnson så opptatt av alt rundt seg og så villig til å uttale seg, i skrift og tale, at den litterære produksjonen lå helt nede. Vi kan etter alt å dømme takke forleggeren hans i København for å ha overtalt Bjørnson til å reise utenlands igjen, og fra høsten 1882 tilbringer Bjørnsonfamilien fem år i Paris. Særlig de første årene i Paris var enormt produktive. Det første han skrev var skuespillet *En hanske* (1883) der Bjørnson gjennom en av sine personer forlanger samme avholdenhet før ekteskapet av menn som av kvinner. For dette ble han angrepet både fra kirken og fra radikale kretser. Her er vi ved begynnelsen av en lang og bitter strid omkring seksualmoral og renhet som kom til å splitte det moderne gjennombruddets kvinner og menn i Skandinavia. Bjørnson ble uvenner med August Strindberg og med Georg Brandes, og ikke alle brudd lot seg lege etter som årene gikk. For mange var og ble Bjørnson en uforsonlig moralist, nesten samme hva han forsøkte å si og gjøre.

Bjørnsons begeistring for evolusjonslæren førte til noen fine noveller og til hans mest moderne og kanskje beste dramatiske arbeid, *Over ævne* I (1882). Stykket ble satt opp i Stockholm i 1886, men ikke før i 1899 i Norge og Danmark. Også i dette stykket er Bjørnson en didaktisk forfatter som har en lærdom å gi fra seg, en tro som skal vises frem, men han gjør det gjennom en realistisk handling og troverdige personer som er satt inn i et dramatisk landskap i Nord-Norge slik at tanken om Guds allmakt blir til å begripe. Her venter presten seg et mirakel, og om mirakler kunne finne sted, måtte det være her. Men slike ting er ”over ævne” – bortenfor det mennesket er i stand til.

Fra samme periode har vi skuespillet *Geografi og kjærlighet* (1885) som vel nærmest må kalles en komedie om en travel og selvhøytidelig ektemann som utleveres med humor og romslig forståelse. Det viser noe av spennet i Bjørnsons register at slike dramaer ble unnfanget samtidig, og at latter og

gråt godt kunne være to sider av samme sak. *Geografi og kjærlighet* er nok Bjørnsons mest populære drama – ett av de få som av og til spilles på norske scener den dag i dag er.

Året før hadde Bjørnson fullført den lange realistiske romanen *Det flager i byen og på havnen* (1884). Denne boken tar også opp moralske spørsmål og går inn for menns avholdenhet fra sex før ekteskapet. I Paris hadde han også begynt på enda en roman, *På Guds veje*, men den ble publisert først i 1889. Etter mange konflikter og mye lidelse kommer to som opprinnelig var venner fram til en innsikt de deler med sin skaper – ”hvor gode mennesker går, der er Guds veje”.

I årene omkring 1890 brukte Bjørnson mye av sin tid på politisk arbeid, og nå hadde han et bredere nedslagsfelt. Mens han et tiår tidligere stort sett var opptatt av norsk politikk, sender han nå sine artikler til de store avisene i Storbritannia, Frankrike, Tyskland og USA. På hjemmefronten slåss han mot unionen med Sverige, uten å føle noen partitilhørighet lenger. Han satte sin lit til at konflikter og klassemotsetninger kunne finne fredelige løsninger, men noen ganger skapte han kanskje selv motsetninger ved å blande seg opp i saker han ikke skjønnte seg på. En ny forfattergenerasjon så med skepsis på dikterhøvdingen som selvsagt tok avstand både fra naturalisme og den nyromantiske retning som slo inn i norsk litteratur i dette tiåret.

Bjørnsons artikler og inserater i internasjonal presse gjaldt noe som for så vidt var et nytt interessefelt – nemlig internasjonalt fredsarbeid. Det ga seg også litterære utslag – for eksempel i det episke diktet ”Fred” (1891) og i skuespillet *Over ævne II* fra 1895 som kanskje er det første dramatiske arbeid i verdenslitteraturen om den moderne klassekampen. På tross av uforsonlige motsetninger kan Bjørnson la stykket slutte med en drøm om forsoning ved at noen begynner med å tilgi.

Bjørnson bodde på Aulestad, langt borte fra byens larm og fra de forventninger som alltid ble stilt til ham. Han tilbrakte mye tid utenlands etter som han ble eldre, og hjemme i Norge kunne han holde seg borte fra alt det han før blandet seg heftig opp i både på den politiske og kulturelle arena. Fra 1893 tilbrakte familien vintrene i Roma og somrene i Tyskland eller Østerrike. Bjørnson var også en del i Paris, men minst en gang i året vendte han tilbake til Norge – da ofte for å dra på forelesnings- og opplesningsturer; han trengte ekstra inntekter – Aulestad var ikke billig i drift. Naturlig nok er han ikke så produktiv som før, og det er bare *Paul Lange og Tora Parsberg* (1898) fra denne perioden som kan sies å være på høyde med tidligere dramaer. Stykket har en helt spesiell plass i Bjørnsons liv og diktning, for så vidt som det ble sett på som et forsvar og en apologi fra hans side for medvirkningen til Ole Richters selvmord.

Aulestad

Fra 1899 var Bjørnson døv på det ene øret og helsen sviktet ham ganske kraftig. Han skrev fremdeles, for det meste artikler, noen skuespill uten større betydning, leilighetsdikt som er høyst kompetente, men beregnet for øyeblikket. I 1909 kom hans siste skuespill – *Når den ny vin blomstrer* – en lett komedie som vitner om en aldrende dikter som fremdeles tror på livet og livets gleder, også etter et slag i 1909 som han aldri frisknet til etter. Han døde i Paris 26 April 1910. I ett av sine dikt hadde dikteren selv valgt seg nettopp april fordi det er måneden da det gamle blir borte og det nye kommer til syne, og til tross for alt bråk det medfører, er det virkelig verdt forandringen, fordi “fred er ei det beste / men at man noget vil.” Hans siste ord skal ha vært “De gode gjerninger redder verden”; nesten som en bekreftelse på det han alltid hadde visst – at ”alt som lever er underlagt / kjærlighetens gjenskapermakt.”

Bjørnsons betydning ligger kanskje først og fremst i det at han brakte nye literære former inn i vår nasjonale litteratur og forandret den fullstendig. Han var pioner både når det gjaldt lyrisk diktning, når det gjaldt fortellinger og noveller, og når det gjaldt historiske skuespill så vel som samtidsdramaer. Andre forfattere i hans egen generasjon, og de som fulgte etter dem, kom på en eller annen måte å stå i gjeld til Bjørnson. Mange av dem innrømmet denne gjelden – fra Knut Hamsun i Norge til Selma Lagerlöf i Sverige og Johannes V. Jensen i Danmark. I likhet med Bjørnson fikk alle disse Nobelprisen i litteratur!

Sett fra dagens perspektiv, på en avstand av hundre år etter dikterens død, er Bjørnson langt på vei en oversett og glemt dikter, holdt i live i og av litteraturhistorien. Ibsen overskygger Bjørnson fullstendig. Men for hundre år siden var det kanskje ikke urimelig å gi Nobelprisen til Bjørnson og ikke til Ibsen,

selv om vi også kan etterspore andre grunner til at det ble slik enn en enkel forståelse av hvordan samtiden oppfattet de to.

Uansett – Bjørnson er og forblir en sentralfigur i vår litteraturhistorie, selv om han ikke blir mye lest og selv om stykkene hans knapt blir spilt på våre scener. Vi forventer at alle i Norge skal kjenne til eller vite om bondefortellingene, som sammen med utvalgte dikt nok er det som vil leve lengst. Bjørnson er og forblir også en sentral figur i en viktig periode i vårt lands historie fordi hans liv og virke er så nært knyttet til politiske og kulturelle endringer som fant sted i en periode av sterk vekst og utvikling. Han var med på å skape og definere den nasjonen han diktet sanger til og om.

Det er grunn til å gi ros til dem som har sørget for stor virksomhet og stor oppmerksomhet omkring Bjørnsonåret 2010, selv om langtidsvirkningen kan vise seg å være tvilsom. Likevel er det bemerkelsesverdig at man kan arrangere internasjonale seminarer og forelese over så godt som samtlige verker av Bjørnson, i tillegg til å ha forelesninger omkring et utvalg av de utallige sakene han var opptatt av. Kanskje vil Edvard Hoems biografi – som kommer til å bli på tre tykke bind hvorav bare det første foreligger – holde interessen og oppmerksomheten ved like en tid. Men så vil det stilne igjen, uunngåelig.

Kilder (oppført kronologisk):

- Gerhard Gran. *Bjørnstjerne Bjørnson* 1916; København: Schönbergske forlag.
Chr. Collin. *Bjørnstjerne Bjørnson: hans barndom og ungdom I/III* 1923; Kristiania: Aschehoug Forlag. Utvidet utgave: 1932; Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
Christian Gierløff. *Bjørnstjerne Bjørnson* 1932; Oslo, Gyldendal.
Harald Noreng. *Bjørnstjerne Bjørnsons dramatiske diktning* 1954; Oslo, Gyldendal.
Francis Bull. "Bjørnstjerne Bjørnson" i *Norsk Litteraturhistorie*, vol. IV-2, 1963; Oslo, Aschehoug.
Edvard Beyers. "Bjørnstjerne Bjørnson" i *Norges litteraturhistorie*, vol. 3, 1975; Oslo, Cappelen.
P. Amdam. *Bjørnstjerne Bjørnson 1832-1880*; 1993; Oslo, Gyldendal.
Aldo Keel. *Bjørnstjerne Bjørnson 1880-1910*; 1999; Oslo, Gyldendal.
Hans H. Skei. *Bjørnstjerne Bjørnson; 2007 Dictionary of Literary Biography, Nobel Laureates*, Volume 329, 144-155.
Edvard Hoem. *Villskapens år. Bjørnstjerne Bjørnson 1832-1875*. 2009; Oslo, Oktober Forlag.

LARS THOSTRUP

NORA – SPYDSPIDS FOR NORDISK NABOSAMARBEJDE MOD VEST

Det nordiske nabolandssamarbejde har siden begyndelsen af 1990'erne haft fokus på Rusland, Baltikum og Østersøregionen. Men i de senere år har de vestnordiske lande noteret en voksende interesse for også at udvide samarbejdet med Nordens naboer mod vest.

Lars Thstrup har siden 2007 været direktør for Nordisk Atlantsamarbejde (NORA), som har sit hovedsekretariat i Tórshavn.

Nabolandssamarbejdet har siden begyndelsen af 1990'erne været et vigtigt omdrejningspunkt i udviklingen af det nordiske samarbejde. Af oplagte historiske grunde – Sovjetunionens sammenbrud og Murens fald – har nabolandssamarbejdet nærmest været synonymt med Nordisk Ministerråds initiativer i forhold til Rusland, Baltikum og den øvrige Østersøregion. Men ligesom der dengang var gode grunde til at rette blikket mod øst, så er der i dag ligeså gode grunde til også at udvikle et nordisk nabolandssamarbejde med vores vestlige naboer.

De vestnordiske lande – Island, Grønland og Færøerne – har gennem mange år peget på nytten af et tættere nordisk samarbejde med f.eks. de atlantiske provinser i Canada, Skotland og de skotske øer. I 2009 valgte Island således at gøre netop samarbejdet med Nordens naboer i vest til en af de profilerede mærkesager i programmet for det islandske formandskab for Nordisk Ministerråd. Derimod er det stadig forholdsvist nyt, at der nu også i det øvrige Norden er ved at brede sig en forståelse for, at mange af tidens udfordringer – ikke mindst i forhold til klimaforandringer, havmiljø, mineraludvinding, søberedskab og demografi – nødvendiggør et tættere samarbejde med vores vestlige naboer.

Et klart signal herom blev afsendt af Nordisk Ministerråds generalsekretær, Halldór Ásgrímsson, da han – som led i det islandske formandskabsprogram – i december 2009 rejste til Ottawa og Newfoundland-Labrador. På et møde med den canadiske udenrigsminister Lawrence Cannon blev det aftalt at intensivere samarbejdet inden for en række områder, bl.a. innovation, havmiljø, uddannelse og forskning.

Et andet lige så klart signal blev godt en måned tidligere sendt af Danmark, da statsminister Lars Løkke Rasmussen ved Nordisk Råds session i Stockholm præsenterede programmet for det danske formandskab for Nordisk Ministerråd

2010. I programmet fastslås det, at ”formandskabet vil udbygge og synliggøre samarbejdet med Nordens naboer i vest”. Programmet lagde samtidig op til, at Nordisk Atlantsamarbejde (NORA) kunne få ”en styrket rolle i koordineringen af samarbejdet med Nordens naboer i vest og i Nordatlanten.”

Nordisk Atlantsamarbejde (NORA)

Det er i dag godt 30 år siden, at begrebet Vestnorden blev en del af alle nordisters aktive ordforråd. Målet med den sproglige nyskabelse var ikke at sætte spørgsmålstegn ved, om Grønland, Island og Færøerne var en del af Norden. Tværtimod understregede man med begrebet, at de tre nordatlantiske lande udgjorde en ægte delmængde af Norden og det nordiske samarbejde. Men en delmængde med en række indbyrdes fællestræk, som understregede deres særstilling i Norden: Det barske klima, den spredte befolkning, de små kystsamfund og afhængigheden af havets ressourcer. Derfor gav det i mange sammenhænge god mening at betragte de vestnordiske lande for sig – og skabe en særlig nordisk ramme for et intensiveret samarbejde mellem de tre lande, som kom til at udgøre Vestnorden: Grønland, Island og Færøerne.

I 1981 etableredes Vestnordensamarbejdet. I første omgang omfattede det kun Østisland og Færøerne, men allerede i 1983 udvidedes det til at omfatte hele den vestnordiske region. Samarbejdets formål var gennem etableringen af konkret projektsamarbejde at styrke den økonomiske udvikling i Vestnorden. Ved udgangen af 1995 blev Vestnordensamarbejdet nedlagt, men kun for pr. 1. januar 1996 at genopstå som Nordisk Atlantsamarbejde (NORA). Hvad formål og arbejdsopgaver angår, adskiller den nye organisation sig ikke stort fra den gamle. Navneskiftet markerede først og fremmest, at regionen nu er udvidet til også at omfatte Kystnorge. Derfor introduceredes endnu en regionsbetegnelse: NORA-regionen. Det barske klima, den spredte befolkning, de små kystsamfund og afhængigheden af havets ressourcer udgør dog stadig de fællestræk, som danner grundlaget for det regionale samarbejde.

Først Vestnordensamarbejdet og siden NORA er forankret i det nordiske regionalpolitiske samarbejde – og den overordnede målsætning både *ligner* og *ligner slet ikke* formålet med de øvrige grænseregionale komiteer under dette samarbejde. Den ligner, fordi NORA ligesom de øvrige komiteer skal styrke samarbejdet i områder, hvor nationale grænser udgør en barriere for den økonomiske udvikling og integration. Og den ligner slet ikke, fordi barrieren for samarbejde ikke først og fremmest består af menneskeskabte grænser, men i højere grad er bestemt af Vestnordens geografi: de store havområder og de lange afstande. Grænsekomiteer som Øresundskomiteen og Kvarkenrådet har naturligt fokus på at fjerne de juridiske hindringer, som besværliggør eller måske helt forhindrer grænsependlere i at arbejde i et nordisk land og bo i et andet. I den nordatlantiske region er grænserne bredde som havet, og en trans-

regional integration af arbejdsmarkedet er næppe en realistisk option. Hos NORA er fokus derfor i højere grad på at styrke samarbejdet om regionens fælles udfordringer gennem etableringen af netværk og samarbejdsprojekter, som kan styrke den økonomiske og samfundsmæssige udvikling i Grønland, Island, Færøerne og Kystnorge.

Nordens naboer mod vest

De levevilkår og udfordringer, som kendetegner Grønland, Island, Færøerne og Kystnorge, deler NORA-regionen i vid udstrækning med de nordatlantiske naboregioner. Det gælder ikke mindst de canadiske atlantprovinser og de skotske øer, og derfor har NORA i løbet af de seneste år gradvis lagt stadig mere vægt på udviklingen af samarbejdet med netop disse naboregioner.

Denne udvikling afspejler samtidigt, at der også på det overordnede plan har været en voksende nordisk bevidsthed om nytten af et vestvendt nabolandsamarbejde. Her udgør redegørelsen ”Vest-Norden i det nordiske samarbejde”, som blev færdiggjort af en nordisk embedsmandsgruppe i 2003, en første, vigtig milepæl. Redegørelsen indeholdt en række anbefalinger, som efterfølgende blev velsignet på det politiske niveau, herunder denne anbefaling om udvikling af samarbejdet med Vestnordens naboer:

Det er arbejdsgruppens opfattelse, at tiden er inde til at konkretisere samarbejdet med Vest-Nordens naboer. [...] Det er endvidere arbejdsgruppens anbefaling, at det konkrete indhold af denne nabopolitik skal udvikles over tid gennem konkrete projekter og samarbejdsrelationer – og det er samarbejdsministrene, de enkelte fagministerråd eller nordiske institutioner, der har ansvaret for, at denne udvikling sker i overensstemmelse med den politik og de fællesnordiske prioriteringer, der er lagt på de forskellige sektorfaglige områder.

Allerede i 2004 stod opfølgningen på redegørelsens anbefalinger højt på dagsordenen under det islandske formandskab for Nordisk Ministerråd. Det resulterede bl.a. i udarbejdelsen af en trafik- og transportanalyse for Vestnorden. Selvom opfølgningen dermed kom hurtigt fra start, så er der dog grænser for begejstringen, når vi her syv år senere stiller spørgsmålet: Hvordan er det så gået? Det korte og ærlige svar er, at ambitioner og visioner fortsat er lettere at få øje på end de konkrete resultater. Nordisk Ministerråd udarbejdede i 2008 og 2009 årlige statusrapporter til generalsekretæren om opfyldelsen af Vestnorden-redegørelsens målsætninger. Konklusionerne var begge år, at anbefalingerne i redegørelsen ”Vest-Norden i det nordiske samarbejde” ikke har ført til de ønskede resultater. I statusrapporterne peges på en række forhold, som har været medvirkende til, at redegørelsen ikke blev den ledestjerne for samarbejdet, som den oprindeligt var tiltænkt: redegørelsen indeholdt ingen nyskabelser, hvad angik faglige temaer; redegørelsen havde som præmis, at den ikke skulle lægge op til strukturelle eller budgetmæssige

ændringer; og redegørelsen var ikke baseret på drøftelser med repræsentanter fra de vestlige regioner om politiske og faglige prioriteringer i samarbejdet. Det blev dog i rapporten fra 2009 noteret, at ”enkelte spirer viser sig”. NORA blev fremhævet som ”den organisation i Nordisk Ministerråd, som har flest aktiviteter indenfor samarbejdet med naboerne i Vest.”

Der er i det nordiske system en bred erkendelse af, at en opfyldelse af målsætningerne i redegørelsen ”Vest-Norden i det nordiske samarbejde” vil kræve en fornyet indsats. Med det danske formandskabsprogram for 2010 er der blevet sat meget klare ord på behovet for en sådan fornyet indsats:

Formandskabet vil udbygge og synliggøre samarbejdet med Nordens naboer i vest. Det er en forlængelse af redegørelsen Vest-Norden i det nordiske samarbejde. Muligheden for, at Nordisk Atlantsamarbejde (NORA) får en styrket rolle i koordineringen af samarbejdet med Nordens naboer i vest og i Nordatlanten skal afdækkes for at effektivisere samarbejdet yderligere. Det gælder særligt i forhold til de nye miljømæssige, økonomiske og samfundsmæssige udfordringer, som globaliseringen og klimaforandringerne har for kystsamfund i Nordatlanten.

NORA som spydspids

NORA har i sine aktiviteter et voksende fokus på samarbejdet med Nordens vestlige naboer, først og fremmest de canadiske atlantprovinser. Der er blandt andet blevet taget initiativer, som skal styrke netværket mellem partnere i NORA-regionen og i Canada. I løbet af de seneste år har NORA afholdt konferencen *Creative Solutions in Small Coastal Communities* i Labrador og gennemført en *fact-finding mission* til Newfoundland-Labrador og Nova Scotia. Og der er igangsat et voksende antal samarbejdsprojekter, der temamæssigt spænder fra den helt konkrete produktudvikling (som f.eks. udviklingen af en rejesorteringsrist) til det nystartede projekt *North Atlantic Knowledge Network*, som skal skabe et internetbaseret netværk mellem potentielle projektpartnere i NORA-regionen og de engelsksprogede naboregioner. I samspil med det europæiske program *Northern Periphery Programme (NPP)* har NORA også virket for etableringen af projekter, der geografisk spænder over hele den transatlantiske region.

Med andre ord: Man kan på ingen måde sige, at der ikke er sket noget. I forhold til de ambitioner for det vestvendte nabolandssamarbejde, som blev udstukket i redegørelsen fra 2003, er der dog kun tilbagelagt en mindre del af den planlagte rute. Det er derfor positivt, at først det islandske formandskab i 2009 og derpå det danske formandskab i 2010 lægger op til at revitalisere den proces, som redegørelsen igangsatte. Set ud fra vores helt egen verden er det naturligvis særligt positivt, når der herudover lægges op til, at NORA tildeles en styrket rolle i denne proces. NORA har taget initiativ til en OECD-analyse af NORA-regionen, hvor repræsentanter for Canada og Skotland indgår som

peer reviewers i analyseteamet. Når dette *OECD Review of the NORA Region* foreligger i slutningen af 2010, vil det udgøre et solidt fundament for at træffe de beslutninger, som kan omsætte ambitionerne til virkelighed.

Det er ikke nogen tilfældighed, at der netop i disse år – også i det øvrige Norden – breder sig en forståelse for nytten af et tættere samarbejde med de vestlige naboregioner. Det geografiske omdrejningspunkt på den globale politiske dagsorden flytter sig, og det har gradvist givet den nordatlantiske region en mere central rolle i forhold til en række globale problemstillinger. Klimaforandringerne er selvfølgelig den overordnede overskrift for flere af disse problemstillinger. Også havet, som udgør 60 procent af NORA-regionen, rummer en række problemstillinger, som nødvendiggør et transatlantisk samarbejde. Det gælder nedfiskning af mange fiskearter, beskadigede koralrev, reduceret biodiversitet og ændringer i havtemperaturer. Dertil kommer, at de stadig flere og stadig større krydstogtskibe og den gradvise åbning af de nordlige sejlruiter øger behovet for at styrke beredskabssamarbejdet, før den store skibskatastrofe før eller siden bliver virkelighed.

Denne udvikling afspejler sig også i dagsordenen for det nordiske samarbejde. Da de nordiske statsministre i 2007 gjorde globaliseringens udfordringer til en samlende overskrift for en række indsatser, som skulle ”udvikle Nordens styrkepositioner”, var det med til at give nabolandssamarbejdet en endnu mere central placering. Men det var dog først i budgetterne for 2009 og 2010, at Nordisk Ministerråd fik en særlig pulje til at udvikle samarbejdet med Nordens naboer i vest. Beløbene er endnu relativt beskedne, men signalet var vigtigt. Den rejse, som Nordisk Ministerråds generalsekretær gennemførte til Canada i december 2009, er en vigtig milepæl i udviklingen af dette samarbejde. Også NORA deltog i rejsen sammen med det daværende islandske formandskab og det tiltrædende danske formandskab for Nordisk Ministerråd. På rejsen lykkedes det generalsekretæren – både på føderalt niveau og hos provinsregeringen i Newfoundland-Labrador – at få et klart *commitment* til at udvikle samarbejdet på prioriterede områder som innovation, havmiljø, uddannelse og forskning. Det er NORAs håb, at rejsen vil sætte gang i en lovende fødekæde, hvor – på den ene side – det politiske samarbejde stimulerer udviklingen af flere, nye projekter, og – på den anden side – projekterne kan levere konkrete resultater til det politiske samarbejde.

ANNA HELGA HANNESDÓTTIR

DEN NORDISKA SPRÅKFÖRSTÅElsen: ”evnen til å forstå annerledes talende mennesker”

Anna Helga Hannesdóttir är filosofie doktor i nordiska språk och lektor i svenska vid Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet.

1992-1995 var hon anställd vid Nordiska språksekretariatet i Oslo. Hon har ett stort intresse för nordisk språkpolitik och har publicerat en rad artiklar om den nordiska språkgemenskapen.

Inledning

I början av 1950-talet genomförde Einar Haugen den första sociolingvistiska studien inom nordistiken. I fokus för undersökningen stod danskars, normmäns och svenskers attityder till den skandinaviska gemenskapen i allmänhet och deras syn på språkgemenskapen i synnerhet. Han frågade särskilt om informanternas förståelse av de två andra skandinaviska språken. Sina resultat och slutsatser presenterade Haugen 1953 i denna tidskrift. Att Haugens budskap ansågs viktigt framgår av redaktionens not till artikeln, där den meddelar att uppsatsens omfång visserligen överskrider det för tidskriften brukliga men att den ”ansetts bära publiceras i sin helhet i ett häfte med hänsyn till ämnets art” (*Nordisk Tidskrift* 1953:225).

Haugen konstaterar att normmän och svenskar har lätt att förstå varandra, att normmännen förstår danska bra medan danskarna har svårt att förstå norska och att svenskar och danskar har svårt att förstå varandra. Norskan är lättast att förstå och danskan svårast. Han analyserar sina resultat ingående och kommer bl.a. fram till att kunskap i främmande språk och vanan vid avvikande skriftbilder och hörselintryck tycks spela en mycket stor roll för den interskandinaviska språkförståelsen. Först och främst gäller det därför, menar han, ”å utvikle evnen til å forstå annerledes talende mennesker” (Haugen 1953:248).

Sedan 1950-talet har det officiella nordiska samarbete, som då låg i sin linda, formaliserats och konsoliderats. Den bakomliggande ideologin bygger i hög grad på föreställningen om en nordisk kulturgemenskap, som i sin tur anses vila på en språkgemenskap som ibland betecknats som unik. I Nordiska ministerrådets handlingsplan för nordiskt kulturellt samarbete från 1988 preciseras att det är *språkförståelsen* som utgör den helt fundamentala förutsättningen för det nordiska kultursamarbetet.

Stora nordiska satsningar har gjorts och görs alljämt inom kulturområdet.

Institutioner med uppdrag att främja språksamarbetet har inrättats – och lagts ner – och stora och små projekt för att upprätthålla och stärka kulturgemenskapen och språkgemenskapen har finansierats med nordiska medel.

Grannspråksbegreppet

Alla barn och unga som har ett skandinaviskt språk som modersmål skall genom dansk-, norsk- respektive svenskämnet i skolan bekanta sig med de två andra språken. De inblandade språkens likheter innebär att modersmålskompetens i ett av dessa språk gör de två andra tillgängliga. Grannspråksundervisningen skulle därmed kunna utgå ifrån elevernas goda förutsättningar för spontan förståelse av grannspråken. Själva grannspråksbegreppet är den unika nordiska språkgemenskapens stolta flaggskepp, och skolans uppdrag att arbeta med grannspråken är dess starkaste manifestation. Unik är den just genom att den är politiskt definierad och genom att den realiserats i styrdokument både på nordisk och på nationell nivå.

Utvecklingen av den interskandinaviska språkförståelsen

Haugens undersökning var inte bara nordistikens första sociolingvistiska undersökning, den var också den första undersökningen av den interskandinaviska språkförståelsen (Haugen 1953:226, se även Börestam 1997). Sedan dess har hans resultat bekräftats i en rad uppföljande studier. De mest uppmärksammade har gällt skandinavernas passiva förståelse av grannspråken. Där kan nämnas norrmannen Øyvind Mauruds undersökning från 1972, där informanterna var danska, norska och svenska värnpliktiga (Maurud 1976), och den undersökning från 2003 som leddes av svenskarna Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin Åkesson. Där bestod informantgruppen av nordiska gymnasieelever (Delsing & Lundin Åkesson 2005).

Medan Haugen redovisar sina informanternas subjektiva bedömning av den egna förmågan att förstå grannspråken i kontakten med infödda talare, inriktades dessa uppföljande studier på läs- och hörförståelse. Mycket kort kan resultaten av dem sammanfattas med att de tendenser som Haugen urskiljer bekräftas. Av skandinaverna är det fortfarande norrmännen som har lättast att förstå grannspråken och svenskar och danskar verkar få det allt svårare. Och skillnaden mellan norrmännen och de andra tycks öka. Informanterna har också betydligt lättare att förstå det de läser än det de hör.

Ett annat tillvägagångssätt har tillämpats av Ulla Börestam. Hennes undersökningar liknar Haugens på så sätt att de gäller kommunikation. Hennes informanter har dels rapporterat sin uppfattning om den egna förmågan att förstå de skandinaviska språken i samband med att de deltagit i nordiska möten (Börestam 1991), dels har de observerats i samtal över språkgränserna mellan talare av de skandinaviska språken (Börestam 1994). Mycket förenklat

visar resultatet att språkförståelsen fungerar bättre i dialog med andra nordbor än i situationer där kommunikationen antingen är formaliserad – såsom i debatttagande – eller enkelriktad som vid åhörandet av föredrag och konferensinlägg.

Börestam bad sina informanter lämna förslag till hur språkförståelsen skulle kunna förbättras. Bland förslagen uppmärksammas den kommunikativa aspekten och det personliga ansvaret för att tala sakta och tydligt (Börestam 1991:89 ff.), vilket ligger väl i linje med Haugens slutsatser om vikten av att utveckla den kommunikativa kompetensen.

Havererad språkförståelse?

Det väckte stor uppmärksamhet när Ungdomens Nordiska Råd (UNR) hösten 2008 beslutade att övergå till att använda engelska som arbetspråk. Rådet konstaterade att ledamöternas förståelse av de skandinaviska språken helt enkelt var för dålig för att kommunikationen över språkgränserna skulle vara effektiv. De krävde mera undervisning i de nordiska språken och menade att alternativet till en massiv insats tidigt i skolorna var att slopa ambitionerna om bevarad nordisk språkgemenskap. Också blivande lärare i danska, norska och svenska som fått möjlighet att gå på grannspråkskurs rapporteras ställa frågan: ”Hvorfor har vi ikke fått lære dette før?”, när de konfronteras med danska respektive norska på Schæffergården och på Lysebu (föredrag av Per Ivar Vaagland vid konferensen ”Nordiske sprog – sprog i Norden”, Schæffergården i april 2010).

Dessa reaktioner kan te sig märkliga med tanke på det grannspråksmoment som skandinaverna, enligt skolans styrdokument, skulle haft både i grundskolan och i gymnasiet. Mindre märkliga blir de däremot om man relaterar dem till ett led i Delsing och Lundin Åkessons studie. Förutom att undersöka elevernas förståelse av danska, norska och svenska frågade forskarna de skandinaviska eleverna om de fått grannspråksundervisning i skolan. Svarsalternativen var tre: ”ja”, ”bara lite” och ”nej”. Av eleverna svarade 4,5 % ja, knappt hälften (43,2 %) att de hade fått ”bara lite” och drygt hälften (52,3 %) att de inte hade fått någon grannspråksundervisning alls (Delsing & Åkesson 2005:105).

De nordiska ambitionerna

Det senaste i raden av nordiska policydokument för språksamarbetet är *Deklaration om nordisk språkpolitik*, som 2006 antogs av de ansvariga nordiska ministrarna. Deklarationen är tydlig. Den utgår ifrån att nordborna har vissa språkliga rättigheter, och dessa räknas upp. Bland annat har alla nordbor rätt att få ”tillägna sig förståelse av och kunskaper i ett skandinaviskt språk och förståelse av de övriga skandinaviska språken, så att de kan ta del i den

nordiska språkgemenskapen”. Också de mål som ställs upp är tydligt formulerade. Ett av dem består i att sträva efter ”att alla nordbor kan kommunicera med varandra, i första hand på ett skandinaviskt språk”. Den väg som deklARATIONEN anvisar är att ”grannspråksundervisningen i skolan [bör] förstärkas, liksom undervisningen i skandinaviska språk som hjälpspråk och främmande språk”.

Hur bör då grannspråksundervisningen i skolan förstärkas, och *vem* bör göra det? På nordisk nivå har organisationen och ansvarsstrukturerna för arbetet med att följa upp språkdeklARATIONEN byggts upp. Ansvar för arbetet på språkområdet ligger nu hos undervisningsministrarna. Koordinationen ska förbättras, en expertgrupp med tydliga arbetsuppgifter har utsetts, och Dansk Sprognavn har fått ansvaret för att koordinera arbetet.

Språkgemenskap utan språkförståelse?

Mellan ambitionerna, satsningarna och den strukturella uppbyggnaden på nordisk nivå å ena sidan och de nationella insatserna å den andra finns det ett glapp – ett glapp som tydligt manifesteras i UNR:s drastiska utspel. På nationell nivå ligger grannspråksuppdraget hos skolan. I praktiken är det dansk-, norsk- och svensklärarna som ska förverkliga de unika, politiska ambitionerna om att alla nordbor ska kunna kommunicera med varandra på ett skandinaviskt språk. De ska också iaktta ”alla nordbors rätt att tillägna sig förståelse av och kunskaper i ett skandinaviskt språk och förståelse av de övriga”. Alla nordbors och alla skandinavers rätt – inte bara fyra och en halv procent av skandinaverna. Ansvar för att det nordiska samarbetet även fortsättningsvis ska kunna bedrivas på de skandinaviska språken vilar med andra ord på lärarna.

Vad har då dessa – och framtidens – lärare för förutsättningar för att bedriva grannspråksundervisning över huvud taget, undervisning som nu dessutom *bör* förstärkas? Vårterminen 2009 fanns i hela Danmark två norska och två svenska lektorer anställda för att undervisa blivande dansklärare i norska respektive svenska och i hela Norge *en* dansk och *en* svensk. Vid Sveriges drygt 20 lärosäten som utbildar svensklärare fanns sammanlagt fyra danska lektorer och en norsk (Hannesdóttir & Mose 2009).

Utan infödda grannspråkslärare försöker många av de institutioner som utbildar dansk-, norsk-, och svensklärare utnyttja andra, tillfälliga lösningar för att hantera grannspråksmomentet. För att lärarstudenterna under sin utbildning ska komma i kontakt med grannspråken och utsättas för kommunikation över språkgränserna har en del lärosäten ingått bilaterala avtal om lärarutbyte med en systerinstitution i något av grannländerna, andra skickar ibland lärarstudenterna på kursresa. Vissa lånar de lektorer som finns inom landet, och ytterligare några anlitar grannspråkstalare som timplärare. Dessa lösningar betraktas dock som just tillfälliga och osäkra. Många av institutio-

nera har emellertid kapitulert för de ekonomiska realiteterna och – i bästa fall – övergått till att undervisa om grannspråken eller genom att helt enkelt stryka grannspråksmomentet i sin utbildning av blivande lärare.

På nationell nivå är alltså läget tämligen dystert och förutsättningarna för förstärkt grannspråksundervisning minst sagt dåliga. Det är lärarutbildningarna som är den svagaste länken i utbildningskedjan när det gäller grannspråksundervisningen. Det som ändå kan uppfattas som positivt är att de lärarutbildande ämnesinstitutionerna allmänt betraktar situationen som problematisk och att så många av dem ändå försöker hitta konstruktiva lösningar för att tillhandahålla åtminstone ett minimum av relevant undervisning i och om grannspråken. På nationell nivå finns alltså problemen högre upp i strukturerna än hos universitetens institutioner.

I Norge och Sverige fanns det våren 2009, utöver formuleringarna i skolans kursplaner, inget incitament för det enskilda lärosätet att centralt säkerställa att de norsk- respektive svensklärare som de utbildar gavs tillfälle att, inom ramen för sin utbildning, tillägna sig adekvata kunskaper i och om grannspråken. I Danmark däremot har lärosätena ett uttalat grannspråksuppdrag. Framförallt har de yrkeshögskolor som utbildar folkskolelärare ett mycket detaljerat sådant – men där finns inga lektorer alls.

Övriga Norden

Låt oss lyfta blicken och betrakta situationen vid de skandinaviska skolorna ur ett nordiskt perspektiv. I den isländska skolan är danskan ett obligatoriskt främmande språk. I den färöiska och den grönländska skolan kan danskämnet snarare liknas vid ett andra inhemskt språk, en status som svenskämnet också formellt har för finsktalande i Finland.

På Island och i Finland protesteras det med jämna mellanrum mot danskan respektive svenskan – protester som ännu inte har väckt fullt gehör. I Finland är språkfrågan snarast av inrikespolitisk karaktär, och rikets tvåspråkighet finns inskriven i grundlagen. På Island däremot är det främsta argumentet för att behålla danskan som obligatoriskt skolämne just tillträdet till den nordiska språkgemenskapen: kunskaperna i danska ska göra det möjligt för islänningen att kommunicera med alla andra nordbor. Dansklärarna utbildas inom ramen för den ordinarie utbildningsbudgeten – med visst stöd från Danmark. Enligt en informell uppskattning, som en tidigare isländsk utbildningsminister undslupit sig, går hela 6–7 procent av den totala isländska utbildningsbudgeten till danskämnet. Ämnet är ju enligt skolans kursplan islänningens nyckel till Norden. Frågan är om detta argument håller i längden. När skandinaver kommunicerar med andra skandinaver tillgriper de allt oftare engelska. Detta är naturligt.

Engelskans roll

I Delsings och Lundin Åkessons undersökning ingick också förståelsen av engelska. De skandinaviska elevernas resultat framgår av figur 1: de mörka staplarna visar grannspråksförståelsen (förenklad på så sätt att båda grannspråken liksom hör- och läsförståelse slagits ihop) och de ljusa engelskan.

Figur 1: Gymnasieelevers förståelse av grannspråk och engelska

Eleverna i alla de skandinaviska länderna förstod engelska bättre än grannspråken. Skillnaden i förståelse skall dock ställas i relation till den träning eleverna har fått i grannspråken respektive engelskan. Alla skandinaviska gymnasieelever hade läst engelska intensivt i många år. Hälften av dem hade inte läst något alls om grannspråken, nästan ingen mer än "bara lite". I det perspektivet blir skillnaden i förståelse mellan grannspråk och engelska förbluffande liten! Hur många timmars arbete med grannspråken hade *alla* elever behövt få för att den genomsnittliga grannspråksförståelsen skulle bli lika bra som förståelsen av engelska? 10? Eller kanske 20 timmar sammanlagt?

Grannspråksundervisningen har alltid varit och är fortfarande beroende av eldsjälär. Med den typen av enskilda insatser och nordiskt finansierade punktinsatser kan andelen elever som kommer i kontakt med grannspråken säkerligen öka med några procent. För att verkligen "alla skandinaver" ska förberedas på att kommunicera med andra nordbor på sitt modersmål krävs däremot stringenta politiska och ekonomiska satsningar på grannspråken i de skandinaviska skolorna. Alla danskar, norrmän och svenskar skall kunna känna samma språkliga säkerhet i kontakten med grannspråken som de känner inför engelskan. Detta kan knappast uppnås så länge grannspråken för en undanskymd och ofta marginaliserad tillvaro som ett moment inom ramen för dansk-, norsk- och svenskämnet.

Vad kan man då göra?

Den politiska ambitionen om att bevara och stärka den nordiska språkgemenskapen måste få kosta också i Skandinavien. Nu analyseras lärarutbildningarna i ett nordiskt perspektiv, komparativa studier av organisation och struktur genomförs och en gemensam nordisk utbildning diskuteras. I Sverige införs 2011 en helt ny lärarutbildning. Då skärps också kraven på lärarnas behörighet i de ämnen de undervisar i. I det sammanhanget skulle också lärarutbildarnas behörighet kunna diskuteras. 2009 var alla utom fyra danskar och en norrmän obehöriga att undervisa blivande svensklärare om och i de grannspråk dessa i sin tur senare ska undervisa i. I Norge alla utom en dansk och en svensk.

Frågan om öronmärkta medel till lärosätena för att anställa nordiska lektorer aktualiseras då och då, och den avfärdas med hänvisning till universitetens autonomi. Universitetens autonomi är förvisso viktig, och vad Sverige beträffar blir universiteten tydligt mer autonoma. Att autonomi skulle innebära att de fullständigt råder över sina medel och sin verksamhet är dock långt ifrån fallet. Examenskraven för akademiska examina – inte minst yrkesexamen – är noga reglerade, och lärosätenas utbildning planeras och genomförs naturligtvis så att studenterna ska kunna uppnå de föreskrivna examensmålen. Genom att införa kunskap om grannspråk och grannspråksundervisning som ett krav i examensordningen för lärarexamen med inriktning på svenskämnet skulle det glapp som nu finns i det svenska utbildningsväsendet överbryggas. Grannspråksuppdraget skulle då följa en beslutsväg från departementet till lärosätena och inte som nu indirekt från departementet via skolans kursplaner till de enskilda ämnesinstitutionerna. De lärosäten som utbildar svensklärare skulle då få ett tydligt grannspråksuppdrag.

Nytt ämne i skolan?

I språkdeklarationen formuleras målet för grannspråksundervisningen i kommunikationstermer: att ”alla nordbor kan kommunicera med varandra, i första hand på ett skandinaviskt språk”. Det är kommunikationen som står i fokus – den muntliga kommunikationen. Mötet med en nordbo som talar ett annat skandinaviskt språk än det man själv talar kräver samma kommunikativa strategier som alltid när andra språk än modersmålet används. Till skillnad från alla de situationer, där nordborna talar främmande språk så gott de kan och då självklart tillämpar alla de kommunikativa strategier som krävs för att hålla kommunikationen igång, har skandinaverna i kontakten med de andra nordborna modersmålstalarans alla fördelar. Det de behöver göra är att utveckla sin förmåga att förstå den ”annerledes talende”.

Det kanske är dags att höja grannspråksmomentets status och lägga det till grund för ett nytt ämne i de skandinaviska skolorna: ämnet *Grannspråk* där språkliga perspektiv och kommunikation står i fokus. Då skulle även danskar,

normän och svenskar, såväl individuellt som kollektivt, aktivt bidra med insatser som rättfärdigar de förväntningar på språkkunskaper som nu ställs på icke-skandinaverna. Dessutom skulle ytterligare ett av målen i språkdeklarationen kunna operationaliseras – målet ”att alla nordbor har allmänna kunskaper om vad språket är och hur det fungerar”.

Slutsatser

Det nordiska samarbetets flaggskepp har fått en svår slagsida och riskerar att kantra. För att räta upp skutan måste skandinaverna mönstra på och göra sin del av jobbet. Trots alla goda avsikter och trots all retorik om den nordiska språkgemenskapens betydelse har språkförståelsen under en längre tid utvecklats i negativ riktning. Det ankommer i första hand på skandinaverna att bryta denna tendens och förbyta den i dess motsats. Övriga nordbor gör betydande satsningar för att uppfylla sin del av åtagandet, men skandinaverna är i praktiken ganska likgiltiga. Situationen kommer att förvärras om ingen drastisk förändring sker. Icke-skandinaverna tar sitt ansvar för språkgemenskapen – nu är det skandinavernas tur!

Utän grannspråk i dansk-, norsk- och svenskläroarutbildningen är skolornas grannspråksupdrag orimligt. Grannspråksmomentet måste uttryckas tydligt, och det bör fokusera på förmågan att förstå och kommunicera med ”annerledes talende mennesker”. Det är det perspektivet som lägger grunden för den kommunikativa kompetens som krävs för att unga skandinaver ska förlita sig på sitt modersmål i den nordiska kommunikationen.

Utän dessa strukturella satsningar kommer skandinaverna att försnilla den nordiska språkgemenskapen. Detta är särskilt sorgligt, eftersom det behövs ganska lite för att förbättra situationen – om viljan finns.

Litteratur

- Anna Helga Hannesdóttir och Gitte Mose. Fåtoljer, kartofler og hybelkaniner i skolen. Nabo-sprogsundervisningens vilkår – en lille tilstandsrapport. I: *Norsklereren* 3, 2009. Oslo.
- Ulla Börestam Uhlmann. *Språkmöten och mötesspråk i Norden*. Nordisk språksekretariat, Rapport 16. Oslo 1991.
- Ulla Börestam Uhlmann. *Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, normän och svenskar*. Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. Uppsala 1994.
- Ulla Börestam Uhlmann. Utblick för inblick – några aspekter på grannspråkskommunikation i teori och praktik. *Nordisk Tidskrift* 1997. S. 239-254.
- Lars-Olof Delsing och Katarina Lundin Åkesson. *Håller språket ihop Norden?* TemaNord 2005:573. Köpenhamn 2005.
- Einar Haugen. Nordiske språkproblemer – en opinionsundersökelse. I: *Nordisk Tidskrift* 1953. S. 225–249. Stockholm.
- Øyvind Maurud. *Nabospråksforståelse i Skandinavien. En undersökelse om gjensidig forståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk utredningsserie 13. Nordiska rådet. Stockholm 1976.

CHRISTINA SJÖBLAD

LAURA OCH ROSA FITINGHOFF – BILDER FRÅN SEKELSKIFTET 1900

Laura Fitinghoff är författaren som lever kvar genom en bok: *Barnen ifrån Frostmojället*. Men liksom dottern Rosa Fitinghoff har hon även efterlämnat intressanta dagboksanteckningar. Här speglas bland annat vänskapen med Arthur Hazelius under Skansens tillkomst-år och de nationalromantiska strömningarna under förra sekelskiftet. Christina Sjöblad är professor emerita i litteraturvetenskap.

1907 är ett viktigt årtal när det handlar om barns läsning. Detta år utkommer andra delen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, en bok som väcker både diskussion och entusiasm. Snart kommer den att läsas i de flesta svenska skolor och än i dag har den ett grundmurat rykte också utomlands. Många nobelpristagare har berättat att de genom denna bok lärt känna Sverige.

Selma Lagerlöfs snillrika idé att i en läsebok för folkskolan låta en vanlig strulig 14-åring förvandlas till pyssling och med de vilda gässen flyga från Skåne till Sarek gav henne möjlighet att skildra Sveriges geografi och historia samtidigt som legender och sagor blandades in i berättelsen. Sverige blir ett äventyrsland fullt av både hotfulla och hjälpsamma djur, som lär Nils att ta ansvar och tänka över följderna av sina handlingar. Beviset på hans förvandling kommer när han till slut åter blir människa.

1907 utkommer en annan bok som också skall läsas och älskas av många generationer, *Barnen ifrån Frostmojället*. Det är författaren Laura Fitinghoffs sista bok, som låg färdig till julen 1907 och blev mycket positivt mottagen. 1908 avled Laura Fitinghoff. Om hon fortfarande är ihågkommen är det genom denna bok, som kommit ut i många upplagor och också legat till grund för flera filmatiseringar, där särskilt Rolf Husbergs svartvita version från 1945 är gripande och minnesvärd. De små trashankarnas utsatthet får stark relief genom att också spegla samtida krigsflyktingars öde.

”Barnen ifrån Frostmojället” handlar liksom ”Nils Holgersson” om en resa, ett uppbrott från hemmet och en vandring ut i världen, ett sökande efter ett bättre liv. Nils Holgersson återkommer efter utståndna provningar till hemmet i Skåne, medan de sju föräldralösa syskonen från Frostmojället ger sig av från kyla och barkbrödsrost för att inte bli utackorderade på socknen sedan modern dött. Målet för den äldste brodern Ante är att rädda syskonen från svält och i

bästa fall hitta nya hem till dem. Till slut möter också Ante en präst som lovar att hjälpa honom att få studera, kanske till präst som han längtar efter. Boken bryter trenden att dåtida barnlitteratur handlade om borgarklassens barn och här får vi möta barn ur fattig arbetarklass, med stor förmåga att hitta lösningar och klara sig själva. Detta var ett mycket medvetet val av författaren som i bokens företal skriver att nöjesläsning bör bestå av böcker:

 där barnen från alla klasser känna igen varandra och känna igen sig själva i sin omgivning. Det blir det bästa och verksammaste medlet att en dag få folk av skild bildningsgrad att förstå och rätt bedöma varandra.

I denna bok vill hon skildra en förfluten tid och allmogebarn, ”som jag känt och levt mitt liv ibland däruppe i Ådalen /.../”. Den 14-åriga Ante har också av modern fått lära sig att bedöma om de gårdar dit han tar med sig syskonen har en god atmosfär eller ”om superiets förbannelse tryckt förödelsens stämpel över folk och kreatur /.../”. Några sådana gårdar skildras i boken liksom barnens rädsla inför den råhet och brutalitet de där möter. Ett annat motiv som Fitinghoff lyfter fram vid sidan av barnens behov av ett hem, är olika familjers behov av och längtan efter barn. Flera barnlösa hus öppnar sina dörrar för de föräldralösa till ömsesidig glädje.

Berättelsen har sin bakgrund i nödåren 1867-68 i Norrland då grupper av utfattiga människor av svälten tvingades ut på vägarna för att vandra söderut. Laura Fitinghoff hade sett många sådana tiggare komma till barndomens prästgård där de fick mat och kunde sova över:

Under de stora nödåren puttrade dagen lång i prostgårdens ena bykryta en värmande soppa kokt på kött, gryn och annat ätbart för att bjuda de nödlidande, vilka i långa rader kommo vandrande över skogar, fjäll och frusna vatten för att hos prosten Runsten söka själens hugsvalelse och kroppens näring, vila och värme. Somliga dagar kunde dylika uthungrade stackare uppgå till sextio, ja sjuttio personer, barnen inbegripna. /.../ Ett rum stod alltid uppeldat och på golvet lågo tjocka lager av långhalm /.../

berättar Rosa Fitinghoff i memoarboken *Minnenas kavalkad* (s. 10).

Laura Fitinghoff var född Runsten 1848 och växte upp med fyra systrar i ett prästhem i Sollefteå, som under 1800-talet var en liten lantlig ort vid Ångermanälven. Hennes far Jonas Bernhard Runsten (1801-1871) studerade i Uppsala där han blev docent i romersk litteratur och under 1836-40 förestod den Skytteanska professuren. Han prästvigdes 1839 och blev två år senare kyrkoherde i Sollefteå där han efter äktenskapet bodde med sin maka Ottilia Löfwander (1816-1890). De fick tillsammans åtta barn av vilka tre söner dog helt små. Den lärde och konservative kyrkoherde Runsten undervisade själv sina döttrar i religion, latin, litteratur och astronomi, men de fick också studera moderna språk. I uppfostran ingick också en grundlig hushållsutbildning. Hela familjen var mycket musikalisk – modern Ottilia Löfwander hade bland annat på 1830-talet tagit sånglektioner för Jenny Lind – och alla döttrarna genomgick ett års utbildning vid Musikaliska akademien, bland annat i sång. Detta möjliggjordes av att kyrkoherde Runsten satt i riksdagen och att familjen under vintrarna vistades i Stockholm.

Laura Fitinghoffs liv har skildrats av hennes dotter och nära vän Rosa Fitinghoff (1872-1949) i memoarboken "Minnenas kavalkad" (1948) som både är en biografi och en självbiografi. Rosa Fitinghoff blev liksom sin mor författare och det blev även Lauras yngre syster Malvina Bråkenhielm (1853-1928). Alla tre har efterlämnat mångåriga dagboksanteckningar, som nu förvaras på Kungliga biblioteket. Om de tre andra systrarna Runsten också förde dagbok har jag inte lyckats utröna, men det är mycket troligt med tanke på deras nära uppväxt.

I denna artikel återberättas delar av Laura Fitinghoffs dramatiska liv med tvära kast mellan välstånd och ren nöd och centrala episoder i hennes liv belyses med hjälp av dagboksanteckningarna. Vad präglade henne och vad ledde fram till boken om Frostmofjällsbarnen? Min huvudkälla förutom dagböckerna är dottern Rosas memoarbok som dock kom ut fyrtio år efter Laura Fitinghoffs död och som i mycket är en hyllning till modern.

För att flickornas franska skulle bli perfekt anställde fadern en guvernant och franska var dagligt umgängesspråk, särskilt vid måltiderna. Flickorna tycks alltså ha fått en för sin tid framsynt uppfostran, som siktade till att göra dem till självständiga personligheter, skriver Gerd Reimers.

Efter middagens franska konversationsövningar kunde det i klara kvällar bli astronomi-lektioner så att säga live under stjärnorna. I varje situation var denne fader pedagogen med stort P – i ämbetsutövningen, i predikstolen, i kvällarnas musikaliska underhållning i salen, där det bjöds vad flickorna brukade kalla 'harpospel och änglasång'. (Reimers s. 119)

Flickorna Runsten fick också uppleva livet i fjällbyarna och ibland fick de följa med upp till fäbodvallarna där prästgårdens kor och getter vallades under sommaren. Dessa barndomsupplevelser grundlade en livslång kärlek till den ångermanländska naturen hos Laura och hennes systrar. En sommar vid mitten av 1860-talet fick Laura också lov att följa med två andra ungdomar på en fjorton dagar lång fotvandring längs Ångermanälven, en resa som på flera sätt blev betydelsefull. Det var inte vanligt att flickor fotvandrade på den tiden, skriver Rosa Fitinghoff i memoarboken (s. 167), men det var Arthur Hazelius och hans syster som fick Laura med sig, och den vänskap som utvecklades skulle långt senare få sin fortsättning i Stockholm när Hazelius behövde allt stöd och hjälp för att kunna genomföra sina idéer om Skansen. Där skulle stugor från olika delar av landet samlas med blomster och fruktträd runt omkring och i ett kulturhistoriskt friluftsmuseum visa ett Sverige som var på väg att försvinna.

En gång frågade mamma sin vän när tanken på detta storverk föddes, skriver Rosa Fitinghoff. "När? sade han grubblande, sedan kom det spontant: Jag har alltid burit på den, fast oklart. Minns du inte vår vandring i ödebygden, då vi kom till de gamla torpen och stugorna, hur allt det gamla lockade?" (s. 167)

I juli 1871 vigdes Laura Runsten och brukspatron Conrad Fitinghoff i Sollefteå och samma kväll reste de nygifta i lövad hjulångare till hemmet i Hammar. Strax före avresan hade ett häftigt uppträde ägt rum, då prosten Runsten förbjudit sin dotter att ta emot egendomen Adamsberg i Uppland med hundra kor som brudgåva. Conrad Fitinghoff rev då gåvobrevet i tusen bitar. Fitinghoff hade sett Laura Runsten gå förbi på gatan i Stockholm, blivit förälskad och tagit reda på vem hon var. Eftersom han redan arbetade i Ådalen hade han hört talas om den musikaliska prästfamiljen med de fem vackra döttrarna och nu avlade han visit hos familjen Runsten. Laura var då omkring tjuogoett år gammal och han var över sextio. ”Sju gånger friade han, den sjunde fick han ja. ’En flicka skulle ju gifta sig’ och av dem Laura Runsten råkat var Conrad den intressantaste och ofelbart den mest förtroendeingivande samt gentleman ut i fingertopparna”, skriver dottern och tillägger: ”Det namn som låg förborgat djupast i hjärtat var hennes hemlighet.” (s. 14)

Året efter föddes dottern Rosa, men sedan Laura blivit klen efter några missfall, såg Fitinghoff sig om ”efter en bättre infattning till sin skatt. Ekensholms slott i Södermanland tycktes lämpligt, priset var niohundrafemtiotusen kronor. /.../ Och så flyttade vi då till Sörmland.” (s. 17)

Efter några år drabbades familjen av tung sorg. Lauras syster Elin, som gift bodde kvar i Ångermanland, skrev och berättade att två av hennes barn dött i scharlakansfeber. Laura beslöt efter en tid att hälsa på för att försöka trösta systemen och reste med Rosa och hennes lillasyster Linnéa till Edsele. Men där fick Linnea kikhosta.

I två dygn satt mamma med den lilla i sitt knä medan ett stort lakan hängde över mammans huvud och hindrade den heta ångan ifrån att tränga ut ifrån baljan, som stod nedanför mammans fötter. Den tredje natten kvävdes Linnéa. Hon begravdes under en liten kulle vid sidan av de två små kusinerna. Pappa hade kommit tillbaka från sin resa uppefter älven och förde hustru och dotter till Ekensholm. Mammans sorg var obeskrivlig /.../ (s. 33)

Några år senare föddes Ingegerd och inte långt därefter började ryktet gå att Ekensholm måste säljas. Fitinghoff hade inte fått fram pengar i tid till en inbetalning och den förre ägaren krävde att familjen skulle vräkas. Allt skulle säljas på exekutiv auktion. ”Möbler, kristallkronor, konstverk och dylikt, vilka voro värda många tusentals kronor, såldes för summor som kunde skrivas med tvåsiffriga tal, till och med mindre.” Laura som fick bud om att allt inte gick rätt till, ingrep och började bjuda mer rättmätiga priser och räddade en del dyrgripar. Strax efter auktionen packades allt och alla in på en lastångare i Oxelösund för färd till Karlskrona och vidare till Sofielund, egendomen som Fitinghoff köpt i Blekinge och dit man anlände med hästskjuts i piskande regn och blåst. (s. 45) Ännu ett dramatiskt kapitel i familjens liv inleddes, med många svårigheter att vinna de anställdas förtroende och finna nya vänner på bygden runt omkring.

Conrad Fitinghoff var rastlöst verksam i affärer och uppbyggnad av sina hjärteprojekt som innefattade Konradsfors och Röjdåfors bruk i Värmland samt sågverk och flottningsleder i Norrland. Han reste mycket och lämnade fru och barn i långa tider. Laura Fitinghoff började längta till Stockholm, efter vänner och släktingar.

Rosa hade genom ett fall skadat sitt ena ben som inte växte som det borde. En läkare beslöt att hon skulle läggas i sträck. Det onda benet lindades fast vid en tyngd utanför sängen och den sjuka fästes vid sängens övre gavel för att ligga kvar i samma läge. Rosas hund Voje tillbringade all ledig tid i sängen, men när sängläget blev alltför långsamt beslöt Laura att också Rosas get Viola fick hälsa på i sjukrummet, vilket blev en daglig vana. Lite senare fick också två värphöns sina reden uppburna i Rosas rum, där de stolt kacklande låg på sina ägg tills en mängd kycklingar kröp fram. (s. 64 f)

Kärleken mellan djur och människor är ett genomgående drag i Rosa Fitinghoffs memoarer och geten Viola får självklart följa med när familjen flyttar till Stockholm. Och medan Rosa ligger fastbunden i sin säng börjar Laura berätta minnen från sin barndom om hur ”hon själv och hennes systrar gingo till fäbodarna eller gävo Anna-Dea stryk eller andra roligheter” och sedan Rosa somnat började Laura skriva ner dessa barndomsminnen, som sedan skulle komma ut med titeln *En liten värld bland fjällen* (1885), illustrerad av Jenny Nyström. Laura Fitinghoff får uppleva sorgen att också dottern Ingegerd dör knappt två år gammal år 1882. Dagboken får ta emot förtvivalde utbrott: ”Tunga förfärliga dag då jag miste mitt solsken min Ingegerd, skall det någonsin bli ljust mer för mig. – Gud Gud hjälp mig, nu kan jag ingenting – !”

Conrad Fitinghoffs affärer gick allt sämre. Han hade byggt vägar och gårdsgårdar och dikat ut kring Sofielund, men måste till slut sälja stället och köpte då ett hus på Söder i Stockholm, dit han visste att hustrun gärna ville flytta. Med get, hund och mormor flyttade man in på Hornsgatan 180. Rosa Fitinghoff är inte noggrann med årtal, men flytten bör ha ägt rum något år i mitten av 1880-talet.

Familjens ekonomi var dålig, vilket säkerligen bidrog till att Laura mer systematiskt började skriva berättelser för barn för olika tidskrifter, men även romaner. Man försörjde sig också tidvis på inackorderingar. Conrad Fitinghoff tillbringade stora delar av året på resor och hade fortfarande starka intressen kvar i Ådalen, där han avled vintern 1892.

Sedan Laura och Rosa flyttat till Stockholm hade de återupptagit umgänget med gamla vänner och engagerade sig djupt i tillkomsten av Skansen och i startandet av en kvinnoavdelning till Svenska allmänna djurskyddsföreningen. 1885 bildades också Nya Idun av Lauras vän professorskan Calla Curman som blev ordförande. ”Bland andra styrelsemedlemmar voro Ellen Fries, Ellen Key, Amelie Wikström, Hanna Winge, Mathilda Roos, Gurli Linder med

flera”, skriver Rosa (s. 125) och Laura Fitinghoff gladdes åt samvaron med dessa vänner.

I ”Minnenas kavalkad” berättas att sedan de fått telefon kunde Arthur Hazelius ringa mitt i natten för att diskutera olika projekt med Laura som satt och huttrade i det kalla rummet, ”ty veden var dyr.” 1891 skedde det högtidliga öppnandet av Skansen:

Det var som i hänryckning man vandrade på de leriga, smutsiga vägarna i farbror Arthurs sällskap. – Och där min vän, sade han vänd till mamma, skall det bli så och så och där skall det och det byggas upp /.../ Allt hade han klart kartlagt i sitt huvud. Det kändes som att beträda helig mark, ty det var Sveriges historia, ’Nationens tempel’, med dess kulturskatter, som här under århundraden skulle växa vidare. (s. 168)

Också byggandet av Nordiska Museet påbörjades 1889 och Hazelius klagade ofta över de stora summor detta slukade, men ville ej ge avkall på sina ambitioner: ”Jag bygger för de tusen åren!” Samma önskan att bevara sydsvensk allmogekultur hade Georg Karlin, skaparen av Kulturhistoriska museet i Lund, som invigdes 1892.

Våren 1893 skulle Skansens första vårfest firas. Laura hade blivit ombedd att åta sig Norrlandsståndet och fick beställa renstek, tunnbröd, mesost och surströmming plus porslin, grytor m.m. – och allt skulle räknas upp, diskas och i ett lakan bäras upp innan festens öppnande.

Att taga droska hade vi ej råd till, lika lite som att anlita stadsbud för att bära upp lasset, som skulle tagas hemifrån. /.../ Först vid Norrmalmstorg togo vi spårvagn, men från Hasselbacken måste vi åter gå och knega på våra tunga bördor. Redan klockan nio festdagens morgon voro vi två vid Norrlandsståndet. (s. 169 f)

I regn och blåst ställdes allt i ordning och när solen bröt fram på eftermiddagen låg ”Skansen sagolikt fagert i sin yppiga skönhet med försommarblomstrens färgprakt.” Och publiken välldes upp för backarna för att avnjuta allt det vackra och mat och dryck. Och Rosa tillägger entusiastiskt: ”Säga vad man vill om oss svenskar, men temperament, skönhetsdyrkan och ett varmt pulserande hjärta, det har vi alla fått i arv!” (s. 171) Skansens tillkomst engagerade många stockholmare och Hazelius skapelse har behållit sin plats i stadens hjärta.

Så småningom förbättras ekonomin och mor och dotter får råd att göra flera utlandsresor till Tyskland, Italien och Frankrike. Tillsammans med vännen författaren Mathilda Roos bygger man ett hus i Stocksund, dit Laura och Rosa flyttar vid sekelskiftet. Laura Fitinghoff är nu en erkänd författare till romaner och noveller som ofta får positiva recensioner. Efter en större operation då Laura är på väg att tillfriskna, säger hon en morgon:

– Rosa, då jag låg vaken i natt fick jag en uppenbarelse. Vi skall säga nej till allt och alla. Du får skriva rent vartefter jag skriver. – Jag skälver av iver att få börja – /.../

Efter sju veckors intensivt arbete låg manuskriptet till
 ”Barnen ifrån Frostmofjället” färdigt – renskrivet för hand med ful stil.”
 (s. 285)

Manuskriptet lämnas in och blir omgående antaget. Hela första upplagan av boken såldes slut till julen 1907. En billighetsupplaga i fyrtiotusen exemplar året efter såldes också slut inom rekordtid.

Laura Fitinghoffs 60-årsdag firades på Skansen – var annars? – med hundratalet gäster, versifierat tal och en tablå, som när draperiet drogs åt sidan visade geten Gullspira och de sju ungarna ur ”Barnen ifrån Frostmofjället” livs levande mot ett vackert målat fjällandskap.

Rosa Fitinghoff avslutar sin biografi över sitt och moderns liv när denna dör i augusti 1908. Men både hon och Laura hade i många år skrivit dagbok och sannolikt har dagböckerna använts som källa vid skrivandet av ”Minnenas kavalkad”. Intressant nog förvaras inte bara deras dagböcker och manuskript m.m. på Kungliga biblioteket utan också Lauras yngre syster Malvina Bråkenhielms dagböcker och brev. Här kan man sålunda se hur dagboksskrivande pågår inom en krets av närstående personer. Detsamma gäller exempelvis systrarna Amalia (1880-1969) och Gertrud Björck (1890-1973), döttrar till prosten Gustaf Ludvig Björck i Vinberg i Halland, som också efterlämnat dagböcker, reseanteckningar m.m. Mönstret återfinns också utomlands, hos kretsen kring George Sand, familjen Tolstoj eller syskonen Wordsworth i England.

Laura Fitinghoff börjar skriva dagbok 1879, när hon är 31 år och fortsätter mer eller mindre regelbundet fram till 1908. De tidiga anteckningarna förs ibland in i kassaböcker, vilket är ganska vanligt bland dagboksskribenter, och redan 1880 skriver hon ”Nu har det gått flera dar som jag ej skrivit”, vilket indikerar ett beslut att mera regelbundet föra dagbok.

Bokens första anteckning lyder:

Jan. 1887 Gud var du med mig i allt mitt görande o. låtande, gif mig ett vist hjerta – kärlek och förstånd och låt oss Rosa och mig få lefva för och med hvarandra och låt mig vara hvad jag bör och vill vara för Conrad, Mamma och hela min omgifning!

Dagboken fortsätter:

17 Jan. Måtte Guds änglar /.../ följa och skydda min älskade Rosa o. gifva henne kraft o. ihärdighet att vandra den utan Guds kraft o. hjälp tröttsamma vägen genom lifvet!

27 Jan. Utan pengar och jag alldeles – så kom Gud med hjälp nu som förr. Conrad sände potatis som jag får 10 kr för.

29 Jan. Hvad lifvet varit allvarligt o. fordrande - ! Tänkte mycket på min Rosa o. på mitt hem, glad att der ega hvad verlden ej kan gifva, kärlek o. deltagande.

24 febr. Ingegerds begrafningsdag, nu fem år sedan. En genomsvår dag – led, stygg

5 Maj Min älskade Rosas födelsedag. Jag låg så länge vaken på morgonen o. genomgick i minnet mitt lif sedan jag fick Rosa.

Dessa korta notiser utlyfta ur tätare anteckningar visar på den nära relationen mellan mor och dotter, säkerligen förstärkt av att maken/pappan oftast befann sig på resande fot. Men också av det faktum att Rosas två små systrar dött i tvåårsåldern. Man ser också att nöden tidvis inte var långt borta och Rosa har i en dagboksanteckning från 1890-talet noterat att hon jämt är så hungrig att det värker i magen! Kasten från herrgårdslivet på Ekensholms slott under 70-talet och livet efter konkursen var tvära. Rosa som levde till 1949 förblev ogift och försörjde sig som författare till barn- och djurböcker samt som kennelägare.

En ny dagbok i augusti 1889 visar hur Laura Fitinghoff vill använda den som dialogpartner. Tilltalet riktas ofta till Gud, som i bönen. Denna form av dagbok är vanlig i protestantiska miljöer och självklart hade systrarna Runsten från barndomen med sig vanan att be aftonbön, be om förlåtelse för det man försyndat och tacka för allt gott man fått under dagen. Den introspektiva dagboken är en produkt av en kristen och en borgerlig kultur, menar t.ex. Béatrice Didier. Samtalet med jaget, självanalysen, kan fungera som ett slags psykoanalys. Många kvinnliga dagböcker behandlar förutom familjeliv med födelser, bröllop och dödsfall, sjukdomar och deras botande, så också denna.

Så här inleder Laura sin nya dagbok, som skall innehålla allt, diskutera dagens praktiska problem och ge ord åt själens strävan efter tröst:

Dagbok: intryck, iakttagelser, klagan, fröjd, hopp, misströstan, uppmuntran, förödmjukelser, upphøjelse, förnedring. Kärlek, ovilja, kraft, modlöshet, hälsa, svaghet, affärer, litteratur, korrespondens, hushåll, arbeten, inbetalning –

Tro, förtröstan, Öfverlemnande, Allt för min Rosa och mig, vill jag – Herre förhjelpe dertill. Amen.

Stockholm augusti 1889 – till 29 juni 1892. Laura Fitinghoff och Rosa.

Så kastar dagboksanteckningarna ljus över dotterns minnesbilder; blicken ini-från, närheten, smärtan, möter det genom åren avklarnade skeendet.

Källor:

Bygdén, L., *Hernösands stifts herdaminne III*. 2004

Didier, Béatrice, *Le Journal intime*. 1976

Fitinghoff, Rosa, *Minnenas kavalkad*. 1948

Fitinghoff, Laura, *Barnen ifrån Frostmofjället. En barnberättelse för små och stora*. 1907 och senare

Nilson, Margot, *En barnbok som tidsspegel*. Laura Fitinghoffs *Barnen ifrån Frostmofjället*. 1968

Reimers, Gerd, *Lärdom och idyll. Prästgården som bildningsmiljö*. 1993

Sjöblad, Christina, *Bläck, äntligen! kan jag skriva... En studie i kvinnors dagböcker från 1800-talet*. 2009

Svenska män och kvinnor

NT-INTERVJUN

BIG IS BEAUTIFUL

SAMTAL MED ARKITEKTEN BJARKE INGELS

Den unge, danske arkitekt Bjarke Ingels og hans tegnestue, BIG – Bjarke Ingels Group – er på noget nær rekordtid blevet en af verdens store spillere, når det gælder samtidsarkitekturen. Deres markante, skulpturelle og innovative arkitektur udfordrer de urbane rum.

Kunstkritikeren Lisbeth Bonde taler med Bjarke Ingels om hans metier.

*Bjarke
Ingels
credo*

Ifølge arkitekturprofessoren og idéhistorikeren Carsten Thau er arkitekturen det ældste håndfaste massemedium, som ikke blot er ”det mest modstandsdygtige medie over for tidens rov, den indebærer også de mest nærværende erfaringer om døgnets og lysets gang gennem det menneskeskabte.”¹⁾ Arkitekturen har oplagt et fastere og større volumen end eksempelvis billedkunsten. Den er en enhed af form og funktion, der danner ramme om livet. Den udgør en slags kokon omkring menneskekroppen, og den bærer tydelige tegn på den tid, den er skabt i, både hvad dens indre og dens ydre angår. Siden Bauhaus og den efterfølgende funktionalisme og modernisme har vi set flest eksempler på billedløse, minimale bygningsværker, som huser institutioner og arbejdspladser, hvis ikke de danner ramme om mennesker, når de kontemplerer, socialiserer og/eller reproducerer sig i deres boliger.

I de senere år synes arkitekturen imidlertid befriet fra modernismens puristiske funktion-over-form-credo, ikke mindst pga. udviklingen af nye computerprogrammer, der muliggør det utrolige inden for det arkitektoniske formsprog. I den forbindelse har vi set nye, fantastiske bygningsværker af store arkitekter som Daniel Libeskind, Zaha Hadid, Santiago Calatrava, Norman Foster, I.M. Pei, Frank Gehry, den norske tegnestue Snøhetta – og i Danmark af skikkelser som Dorte Mandrup og ovenfor nævnte Bjarke Ingels, som dette interview er viet til. Deres bygningsværker træder frem med nogle overraskende, skulpturelle former, som gør op med modernismens stive og åndløse modultænkning. I stedet følger deres bygninger nogle helt nye dimensioner og former til de urbane rum. De fungerer som dekorative og billedrige stedsmarkører i de hastigt voksende metropoler rundt om i verden. Mange af de nyeste bygningsværker er blevet realiseret i Østen, især i Kina, der i globaliseringsens æra er omdannet til én stor, dynamisk byggeplads.

Først kom dekonstruktivismen i 1970'erne og 80'erne. Den både hævdede og synliggjorde arkitekturen som en selvstændig struktur. Nu er vi inde i en ny epoke, der med et lån fra billedkunsten måske kunne kaldes for samtidsarkitekturen. Der er tale om et befriende opbud af ny arkitektur, som tolker tidsånden uortodoks, og som citerer fra arkitekturhistorien i nye, barokke retninger. Hvad angår de mest vidtgående af disse forsøg, er der tale om det umulige, nemlig at fange en form, som verden "gispende genkender, men som den aldrig har set", som den danske digter Per Højholt formulerede sig om kunsten. Eller sagt med en let omskrivning af Giorgio Agambens ord: Nutidens arkitekt er en person, "der erkender de muligheder, som konstant unddrager sig nuets definitioner for derigennem at forsøge at forstå samtidens 'moment'.²⁾ Det er noget i den retning, som Bjarke Ingels forsøger i sine vidtgående, men funktionsduelige, arkitektoniske visioner.

Bjarke Ingels er født i 1974 i København og er uddannet dels ved Det kgl. Danske Kunstakademis Arkitektskole, dels ved Technica Superior de Arquitectura i Barcelona. I årene 1998-2001 arbejdede han bl.a. i Rem Koolhaas' tegnestue i Rotterdam. Han har gjort sig bemærket ved mange lejligheder og vinder store opgaver, der forvandler hele kvarterer og bydele og omkalfatrer traditionel byggestil. Han etablerede sig i første omgang i 2001 sammen med sin belgiske kollega Julien de Smedt med tegnestuen PLOT, der bl.a. vandt Den gyldne Løve ved Venedig Biennalen i 2004 for projekteringen af et nyt Koncerthus i Stavanger. Blandt deres realiserede projekter kan nævnes de prisbelønnede VM-huse i Ørestaden – en ny bydel på Amager ved København. De to bygninger, der former sig som bogstaverne V og M, markerer overgangen mellem det lavere og ældre byggeri øst på Amager og de nye højhuse mod syd. De har bl.a. nogle karakteristiske, kileformede altaner, der skyder sig ud fra bygningen som skibsstævne i forskellige vinkler og størrelser. Der er tale om en bygning, der i høj grad tager lyset og udsigten ind – og den krones af en kæmpestor tagterrasse. Der er tale om 76 forskellige lejlighedstyper med fleksible ruminddelinger, som tilpasses beboernes skiftende behov. I 2008 stod VM-bjergtet, også i Ørestad, klart. Denne lige så markante bygning danner ramme om et parkeringshus, uden på hvilket er bygget et antal rækkehuse. Der er tale om nogle uhørt originale huse, som folk gerne vil bo i: Lejlighederne blev revet væk og handles selv nu under den økonomiske krise til markedsprisen og lidt til.

I 2005 gik de to arkitekter hver til sit. Bjarke Ingels dannede tegnestuen BIG, der i dag har omkring 100 medarbejdere, fordelt på hovedkontoret i Nørrebro samt i New York, mens Julien de Smedt med sit nye firma JDS/Julien de Smedt Architects åbnede afdelinger i Brussel, København og Oslo. Senest (i 2010) har BIG stået for den kontroversielle, anmelderroste pavillon ved EXPO i Shanghai – der bl.a. husede Den lille Havfrue – ligesom tegnes-

tuen i 2008 vandt arkitektkonkurrencen om et nyt nationalbibliotek i Astana, Kazakhstans nye hovedstad. I den forbindelse slog den unge tegnestue i september 2009 de 16 konkurrerende tegnestuer, heriblandt verdensstjerne Zaha Hadid og Norman Foster.

Jeg besøger Bjarke Ingels på hans arbejdsplads på Nørrebrogade i København. Det kæmpemæssige rum er fyldt med unge mennesker, der summer af aktivitet. Selv ligner han en blanding af en skater og en graffitikunstner med hængerøvsbukser, strithår og joggingsko – der er intet fornemt eller nålestribet over ham. Jeg noterer mig, at antallet af occidentale medarbejdere er markant lavere end antallet af asiatiske og spørger om tegnestuens etniske sammensætning: ”Ja, vi har mange ABC’ere her,” siger han. Det er en betegnelse, som jeg ikke er stødt på før, og jeg beder ham forklare: ”Det er en forkortelse for American Born Chinese. De har søgt arbejde her hos mig, efter at jeg underviste dem på bl.a. Havard Graduate School of Design og andre steder i USA.”

Da jeg sidste år besøgte Norman Fosters tegnestue i London, fortalte Sir Spencer de Grey mig, at gennemsnitsalderen blandt medarbejderne var 30 år. Hvordan ligger den hos BIG?

”I øjeblikket ligger den vel på 27 år,” smiler Bjarke Ingels, mens vi vandrer gennem tegnestuen ind til hans kontor, der er fyldt med modeller. Man føler sig nærmest hensat til Olafur Eliassons Institut für Raumexperimente i Berlin. Der er et mylder af komplekse, snehvide former, som mest af alt tager sig ud som skulpturmodeller. Vi er inde i BIGs hjerne eller styresystem – det er et veritabelt formlaboratorium.

I din klart fornyende arkitektur tager du gennemgående afsæt i en nøje analyse af brugerne, omgivelserne – eller de spaces, som bygningerne indgår i, og du forholder dig også meget bevidst – man kan næsten sige skulpturelt – til dine bygningers form, som giver karakter til et byområde. Fra 2006 har du fortsat denne praksis i din egen tegnestue BIG. Kan du fortælle, hvordan du griber dit arbejde an, når du får en opgave, eller når du byder ind på en arkitektkonkurrence?

”Arkitekturen er et middel til at nå et mål, og det mål er – generelt sagt – at maksimere menneskers udfoldelsesmuligheder. Jeg er meget optaget af Charles Darwin, der udviklede sin store evolutionsteori, da han vendte hjem fra sin opdagelsesrejse med Beagle. Indtil menneskene udviklede teknologi, arkitektur og redskaber, måtte livet hele tiden tilpasses omgivelserne – ligesom giraffens hals er lang, for at den kan nå de øverste grene, og abernes fingerfærdighed gør det muligt for dem at svinge sig fra gren til gren. I forhistorien dikterede det eksterne miljø således livsformerne, indtil vi mennesker udviklede evnen til at omskabe vores rammer, så de kunne tilpasses vores levevis. Da vi begyndte at bygge huse, bygninger og byer, måtte omverdenen

efterhånden tilpasse sig os. Og med det kommer der naturligvis både en række muligheder, men samtidig et voksende ansvar. Vi har altså også en forpligtigelse over for vore omgivelser og må i bæredygtighedens navn tage ansvar for, at vi ikke ødelægger planeten Jorden, samtidig med at vi tager hensyn til, at bygninger og byer tilpasses vores behov. Ligesom det biologiske liv hele tiden udvikler sig, som Darwin har lært os, så udvikler livsformerne sig.

Den måde mine forældre eller bedsteforældre indrettede sig på, er væsensforskellig fra min måde at indrette mig på. Byerne er generelt indrettet efter tidligere tiders livsformer. Nutidens udfoldelsesmuligheder skurrer derfor ofte mod de rammer, som den gamle by har sat. Her i BIG starter vi altid med at observere, hvad man plejer at gøre et givet sted. Hvilken adfærd og hvilket liv har skabt disse rammer, og hvilke udfoldelsesmuligheder mangler man i dag i kraft af disse rammer? Hvordan har livet ændret sig? Hvordan har familiemønstrene og husstandssammensætningen ændret sig? Hvis der er tale om en skole, undersøger vi, hvordan undervisningsmetoderne har ændret sig – eller med andre ord: hvilke undervisningspædagogikker anvendes i dag i forhold til tidligere? Helt overordnet observerer vi de sociale, økonomiske, trafikale m.v. strukturer for at skabe nogle nye rammer om livet i dag. Menneskelivet er ofte længere fremme end den noget langsommere opfattende arkitektur. Sagt med andre ord, så omdanner vi samfundets immaterielle strukturer til fysiske strukturer.”

I arbejder meget skulpturelt og bryder med tidligere tiders arkitektoniske former?

”Når man stiller nye krav til bygninger, der dermed gør anderledes, kommer de nødvendigvis også til at se anderledes ud. Lad mig give et eksempel: Da vi byggede VM-bjerget i Ørestad, lød opgaven i første omgang på et lejlighedskompleks og et parkeringshus, men vi foretrak at slå de to huse sammen til et. Dermed anvendte vi begrebet *arkitektonisk alkymi* i praksis, dvs. at man skaber en merværdi ved at blande to eller flere ellers adskilte funktioner sammen. I stedet for at bygge en stabel af lejligheder, der glør ud på en kasse med biler, lukkede vi bilerne ind i mørket i dybe lokaler, der er uegnede til beboelse. Vi placerede boligerne udvendigt på bygningen, så beboerne havde noget at kigge ud på. Samtlige lejligheder har haver og vender mod syd og har en fin udsigt over Amagers villakvarter med lavt byggeri. Omvendt løfter bilerne boligerne op. Normalt er parkeringshuse spooky steder, hvor fx kvinder kan være bange for at færdes. Her har vi forsøgt at forene penthouselejligheden med rækkehuset – med en parkeringsplads til hver bolig. Når man analyserer behovene og skaber disse synteser, opstår der uvægerligt nye former – som her et bjerg.”

Du er også i gang med at projekttere en moské på Amager vis à vis KUA, Københavns Universitet Amager. Her stikker du hånden ned i en hvepsere

Bjarke
Ingels og
BIGs model
til moske,
Njalsgade,
Amager,
København.

i en tid, der præges af stigende xenofobi i det politiske klima. Ikke desto mindre synes der at være politisk opbakning bag denne spændende bygning, som indgår i det store projekt 'Batteriet' med ni såkaldte 'bjerge', dvs. bygninger der skal rumme arbejdspladser, forretninger og boliger. Hvordan skrider dette arbejde frem?

"I virkeligheden er moskéen én lang mur, som vi har snoet op." Bjarke Ingels peger på modellen, der kan ligne et babelstårn. "Den underdeler sig selv i femkanter, der hviler på femkanter. Ser man den fra siden, er den relativt lukket – i modsætning til 'bjergene' omkring den, der er meget åbne, præget af glas. Men set fra himlen er den helt åben og lukker op for et gigantisk ovenlys. I Arabien, hvor solen står meget højt på himlen, ville det være umuligt med en sådan åbning, men i Danmark står solen sjældent højere end 45 grader, så når man står inde i moskéen og kigger op, har man hele himmelhvælvingen over en. Vi har indlejret en udvendig trappe – inspireret af bl.a. Vor Frelsers Kirkes tårn, der er et af Københavns smukkeste. Dermed får vi bygningen til at spille sammen med en dansk kontekst. Vi indkaldte Danske Muslimers Fællesråd til at vurdere bygningen. Denne organisation havde ønsket en muslimsk arkitekt, så de sendte en herboende ægyptisk arkitekt til tegnestuen for at drøfte projektet, som jeg derefter forelagde ham. Efter præsentationen sagde han, at det var den smukkeste moské, han nogensinde havde set, og at han i stedet for at konkurrere med os ville hjælpe os som rådgiver. Det var ultrakollegialt og virkelig storsindet," smiler Bjarke Ingels. "Vi regner med at kunne gå i gang med hele planen incl. moskéen i januar 2011."

Et er at arbejde i Københavnsområdet, hvor du kender de socio-kulturelle koder, et andet er at bygge fx et nationalbibliotek i Kasakhstan, hvor du opererer i en helt anden kultur. Hvordan vil du beskrive det nye nationalbibliotek i Astana?

”Kasakhstan er sjovt nok verdens 9. største land, der strækker sig igennem hele fem klimazoner, hvilket de færreste er klar over. Man valgte i 1997 at lade en centralt beliggende by blive den nye hovedstad og havde i den forbindelse brug for en række nybyggede institutioner. Det er spændende med disse lande, der er i en hastig udvikling. De har brug for mange nye institutioner, som for længst er blevet opført i vores del af verden. Vores idé er overordnet et Moebius-bånd. Et bibliotek består grundlæggende af et arkiv eller en bogsamling samt nogle funktioner, der tillader offentligheden at få adgang til bogsamlingen. Alle bogsamlinger er opdelt efter Dewey decimalsystemet, der går fra 000 til 999, som i princippet er en meget effektiv måde at orientere et bibliotek på – dog med indbyggede blindgyder, for når man har fundet en bog og skal hen og finde en anden, så skal man frem og tilbage.

Vi mente, at hvis vi lavede en perfekt cirkel, der kombinerer den lineære organisation med en uendelig ring, ville man altid have den korteste afstand gennem samlingen.” Bjarke Ingels tegner sin idé med en tuschpen. ”Hertil kommer en række andre funktioner. Der er behov for en lobby, der ligger bedst i gadeplan, mens de administrative funktioner og et research-kontor for personalet ligger bedst øverst oppe. Hertil kommer læsesalene, der gerne skulle knytte sig til bøgerne. De skal helst ligge på ydersiden for at få dagslys og udsigt. Endelig er der behov for konferencefaciliteter, der ligger bedst inde i hjertet af bygningen i tilknytning til ankomsten. Vi har lagt alle disse funktioner uden på ringen.”

Bjarke Ingels har tidligere sat disse ord på projektet: ”Det nye bibliotek kombinerer fire universelle arketyper på tværs af rum og tid: cirklen, rotunden, buen og jurten smelter her sammen i et Moebius bånd. Med cirkelens klarhed, rotundens gårdrum, buens port og jurtens bløde silhuet skabes et nyt nationalt monument, som fremstår lokalt og universelt, moderne og tidløst, unikt og arkotypisk. Overfladen er ligeledes bemærkelsesværdig derved, at den fremstår som en blød hud. Dertil kommer en gårdhave, der snurrer omkring midten.”

Hele byggeriet er på 33.000 kvm, hvilket svarer til Den sorte Diamant, Det ggl. Bibliotek i København. Det er en magisk figur, hvorpå en myre kan spadsere op skiftevis indvendigt og udvendigt og komme helt til tops. Det er et rigtigt Moebius-bånd – en uendelighedssløjfe og et vidunderligt billede på menneskets intelligens og kreativitet.

Lisbeth Bonde

Källor:

1) Carsten Thau: *Arkitekturen som tidsmaskine*; København 2010 p. 11.

2) Citeret efter Hans Ulrich Obrist’Manifestos for the Future’ i Julieta Aranda m.fl. *What Is Contemporary Art. An Introduction*, NY, 2010 p. 67.

www.big.dk

FÖR EGEN RÄKNING

FÖRBUNDSSTATEN NORDEN

Gunnar Wetterberg är samhällspolitisk chef på Sveriges Akademikers Centralorganisation. Han är fil. kand. med historia som huvudämne. Tidigare har han arbetat inom UD, Finansdepartementet och Svenska kommunförbundet.

Gunnar Wetterberg har utgivit skrifter bl.a om jordbrukspolitik, äldrefrågor, Axel Oxenstierna och den svenska riksbanken. På Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets uppdrag har han skrivit den mycket uppmärksammade skriften "Förbundsstaten Norden".

Gunnar Wetterberg

Upprinnelsen till mitt intresse för "Förbundsstaten Norden" kan te sig en smula udda. De senaste åren har jag läst mer och mer om Skånes historia. Då hamnade jag mitt i skärningspunkten mellan de nordiska rikenas utveckling. Så småningom började jag undra: varför har de fem fortfarande inte blivit ett?

I internationella sammanhang berömmar sig de nordiska länderna av sitt fredliga och framgångsrika samarbete. Men man kan vända på bilden. På andra håll i Europa har liknande områden med gemensam kultur och språk för länge sedan bildat länder och stater: England och Frankrike under tidig medeltid, Spanien på 1400-talet, Storbritannien på 1600-talet, Tyskland och Italien på 1800-talet... Det är bara de fem nordiska länderna som envisats med att hålla sig vart och ett för sig.

Till en del beror det på att Danmark/Norge och Sverige/Finland länge var så jämnstarka att inget rike lyckades lägga under sig det andra, till en del på att stormakterna lade hinder i vägen. Ingen ville se ett enat Norden vid Östersjön – Hansan under unionstiden, England och Nederländerna på 1600-talet, Ryssland och Tyskland på 1800-talet, USA och Sovjetunionen efter andra världskriget.

Men nu lämnar stormakterna Norden i fred. För första gången på 600 år kan länderna överväga frågan i lugn och ro. Det var det jag försökte göra i ett par artiklar i Dagens Nyheter i fjol och som jag nu har fått utveckla i Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets årsbok 2010 ("De fem nordiska länderna bör gå ihop i en ny union" i DN 27/10-2009 och "Historisk möjlighet att skapa en ny nordisk union i DN 13/12-2009).

Redan Grundtvig på 1800-talet och den isländske författaren Gunnar Gunnarsson på 1920-talet argumenterade för att länderna skulle gå samman.

Under andra världskriget hade unionstanken starka förespråkare lite varstans. Nordismen har sedan 1800-talet burits av starka kulturella och idealistiska stämningar, men i dag menar jag att det tillkommer starka ekonomiska och utrikespolitiska skäl.

Det började med en sifferlek. Jag räknade samman ländernas BNP och invånarantal. Resultatet var förbluffande. Förbundsstaten Norden skulle idag ha drygt 25 miljoner invånare och en BNP på omkring 1600 miljarder dollar, i samma härad som Spanien och Kanada, en av världens 10-12 största ekonomier.

Det öppnar två viktiga perspektiv.

I och med finanskrisen har det internationella samarbetet fått kraftigt ökad betydelse. När Bretton Woodssystemet havererade i början av 1970-talet satte avregleringarna in, och de internationella organisationerna förlorade alltmer av sin roll. De senaste åren har man emellertid insett att finansmarknaderna inte klarar sig utan internationell reglering. Problemet är att FN, WTO, IMF/IBRD och t.o.m. OECD under tiden har blivit alltför otympliga. Lösningen har blivit G20, som drar upp de stora linjerna och sedan låter de traditionella

organisationerna verkställa dem. När klimatfrågan ska lösas är behovet av liknande mekanismer minst lika stort.

Problemet är att G20 ställer de nordiska länderna vid sidan av. Det förlorar både Norden och världen på. De nordiska länderna är mer frihandelsvänliga än någon G20-medlem, de har också varit beredda att göra mer på miljöområdet. Genom att vara splittrade, berövar de sina ståndpunkter deras talan i de viktigaste organen. Som förbundsstat vore Norden en självklar och konstruktiv deltagare.

Men det handlar också om de nordiska ländernas egna ekonomier. En sammanhållen ekonomi med 25 miljoner invånare är långt mer slagkraftig och fruktbar än fem ekonomier på 10+5+5+5+0,5 miljoner invånare. Med mer gemensam lagstiftning, med en aktiv gemensam arbetsmarknad och med en sammanhållen forskningspolitik skulle Nordens tillväxtpotential bli påtagligt större än med dagens splittring.

Förbundsstaten Norden vore mindre ekonomiskt sårbar än de fem länderna var för sig. De små länderna är starkt beroende av enskilda varor, branscher och/eller marknader, men konjunktursvängningarna blir mindre om man ser till Norden som helhet. Förbundsstaten skulle bli ett USA i miniatyr. Ju mer hemma vi känner oss i varandras länder, desto mer effektivt kan medborgarna parera konjunkturerna genom att flytta dit arbetskraften behövs.

I själva verket har företagen och medborgarna redan tagit Norden ett gott stycke på väg mot statsförbundet. I Oslo lär var tionde anställd vara svensk, varje dag pendlar tre procent av Malmös befolkning över bron, och hälften av dem är danskar. Företagen har gått ännu längre. Halva finans- och försäkringssektorn är nordisk; skogen, kraften och livsmedlen är på väg åt samma håll, och internationella koncerner organiserar ofta sin närvaro på nordisk snarare än nationell bas.

Ja, men då räcker det väl med fördjupat samarbete? blir ofta invändningen. Eller: varför bry sig om Norden, när integrationen inom EU omfattar så många fler?

Men så är det inte.

”Fördjupat samarbete” är väsensskilt från ”förbundsstat”. I det fördjupade samarbetet förhandlas varje enskilt projekt för sig. Om inte alla fem länderna ser tillräckliga fördelar blir förslaget inte av. Så har det varit med många angelägna förslag genom åren. Om ”samarbetet” blir framtidens lösen är risken stor att Norden glider allt mer isär.

I en förbundsstat, däremot, kommer det hela tiden nya frågor att hantera. Då kan var och en av medlemmarna låta gungorna betala karusellerna – eftergiften den ena dagen möjliggör framgången dagen efter. Den gemensamma federationen skapar en helt annan ram och förutsättning för uppgörelserna än det lösliga samarbetet.

Norden står inte alls i motsats till EU. Tvärtom kan Norden stärka EU. Förbundsstaten skulle höra till de fyra-fem tyngsta medlemmarna i unionen. Då borde frågan om medlemskap komma i ett annat läge för dem som är skeptiska. Jag förstår dem som drar sig för en union där det fransk-tyska direktoratet kan köra över ett Sverige eller Finland eller Danmark, men Spanien eller Polen hanterar man inte hur som helst. Och Norden vore gott och väl ett Spanien.

Dessutom kan det nordiska samarbetet gå betydligt längre än det europeiska. De gemensamma värderingarna i Norden lägger en grund för samarbete om lagstiftning, socialförsäkringar och beskattning som det kommer att ta generationer att nå inom EU. Det nordiska samarbetet kan fungera som exempel och vägröjare för hela gemenskapen.

Hur skulle förbundsstaten se ut? I Nordiska rådets och Nordiska ministerrådets årsbok 2010 har jag utvecklat förslaget. Schweiz är en tänkbar förebild, med de fem länderna och de tre självstyrande områdena i Norden som medlemmar. Förbundet skulle bara ha de befogenheter som medlemmarna uttryckligen uppdrar åt det. Utrikes- och säkerhetspolitiken skulle höra dit, den ekonomiska politiken och arbetsmarknadspolitiken behöver samordnas, forskningspolitiken skulle säkert också tjäna på det.

Att politiken samordnas är inte detsamma som att den helt och hållet beslutas för förbundet som helhet. De nordiska länderna har en stark tradition av lokalt självstyre, med kommunerna och regioner/fylken/landsting som ansvariga för stora delar av i synnerhet det sociala området, men med en nationell nivå som vakar över likvärdigheten. På samma sätt skulle förbundsstaten Norden kunna verka, som arena för jämförelser och samverka utan att alltid behöva tvingande beslut för att komma vidare.

Förbundsstaten behöver en författning, en lagstiftande församling och en regering. Hur de ska se ut måste medlemmarna komma överens om. Det kommer säkert att bli en lång process – till år 2030? – men den skulle kunna börja med att Nordiska rådet beslutar om en förstudie om framtida alternativ för det nordiska samarbetet.

Förbundsstaten är en politisk fråga. Det är en självklarhet att studien måste ledas av tunga politiker med god förankring i hela Norden. Med Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet finns det ett naturligt institutionellt sammanhang för studien. Samtidigt måste det pågå en debatt i de nationella parlamenten, både för att pröva om idén håller och för att påverka de egna besluten under resans gång, så att de nationella åtgärderna inte oavsiktligt motverkar förberedelserna för förbundsstaten.

Ett sådant beslut lägger ribban högt, men föregriper inte det slutliga avgörandet. Den tvingar alla inblandade att fundera över vad som skulle krävas för att göra förbundsstaten möjlig. Därigenom skärper den analyserna, men det

borde också leda till att även ett misslyckande blir fruktbart. Om man efter förstudien bestämmer sig för att projektet inte går att genomföra eller måste skjutas på framtiden, så har analysen antagligen pekat på en rad delprojekt som kan genomföras med gott utbyte för deltagarna.

Förbundsstatens utformning reser en rad besvärliga frågor. Därför behöver förstudien knyta till sig de bästa analytikerna, inom och utom akademierna, inom och utom Norden. Men til syvende og sidst är det den breda förankringen som avgör om det är möjligt att gå vidare. För den skull är det rimligt att också bjuda in näringslivet, de stora folkrörelserna och företrädare för kultur och utbildning till arbetet.

Jag föreställer mig att förstudien arbetar under några år, med många seminarier och rapporter under tiden. Om den väl kommer igång har Norden knappast haft en större fråga på dagordningen i modern tid. Det borde betyda att förstudien ynglar av sig skuggutredningar och parallellstudier, som berikar debatten än mer. I detta skulle Föreningarna Norden kunna spela en viktig roll, liksom Letterstedtska föreningen.

Förstudien kommer säkert också att peka på konkreta områden och åtgärder som borde genomföras utan att avvakta förhandlingen. Frågans vikt drar in de ledande politikerna i övervägandena. I det läget får det bästa inte bli det godas fiende. Då bör arbetet på delområdena sättas igång så fort som möjligt, utan att läggas in i den större förhandlingen. De konkreta resultat man kan uppnå under resans gång bidrar bara till att förbättra förbundsstatens förutsättningar; och de kommer säkert att bli till gagn även om förbundet inte blir av.

Om förstudien leder till ett förslag att gå vidare borde nästa fas bli ett inriktningsbeslut och därefter en förhandling mellan de fem länderna. Det är en förhandling som antagligen kommer att ta ett antal år, även den. Det är också i denna fas man måste klargöra förhållandet till omvärlden. I de flesta av världssamfundets organisationer är alla de fem länderna medlemmar, vilket bör betyda att medlemskapet bara övertas av förbundsstaten, men i några sammanhang – EU, NATO, eurosamarbetet – har staterna i dag valt olika lösningar, och dessa måste harmonieras så att förbundsstaten kan klara ut sitt förhållande till omvärlden.

Det är inte troligt att förbundsstaten är mogen för ett definitivt beslut förrän efter 10-15 år. Antagligen skulle det underlättas om staterna aktivt arbetade för att främja en debatt över gränserna om Nordens framtid. Frågans vikt borde göra stora delar av den nordiska allmänheten intresserad av att följa diskussionerna. Utan en bred folklig förankring är förbundsstaten inte möjlig, men tanken måste få tid på sig att slå rot.

Jag utgår från att beslutet i länderna måste upprepas och prövas i samband med allmänna val, kanske också genom folkomröstningar, vilket betyder att processen kommer att ta flera år. Ytterst är utgången beroende av att tillräck-

ligt många är beredda att arbeta tillräckligt mycket för att alla trassliga detaljer ska redas ut – och för att medborgarna ska vilja ha det nya. Det förutsätter ett politiskt engagemang och en organisatorisk kraft som inte kan tas för givna, men som skulle kunna bära ovanligt rik frukt.

- o -

I svallvågorna efter DN-artiklarna 2009 frågade en journalist om jag tror att jag kommer att få uppleva förbundsstatens tillkomst. Då blev jag tvungen att räkna efter – men jo, om statistiken håller har jag kanske 25-30 år kvar att leva, och det borde kunna räcka. År 2040 är det ingen omöjlighet att vi har ett för-enat Norden, även om processen skulle haka upp sig några gånger på vägen.

”At opregne alle de Fordele for Hverdagslivets Sysler, som sandsynligen vilde udspringe af Foreningen, overstiger langt min Evne”, skrev N.F.S. Grundtvig (1810) i sin pamflett för ett enat Norden för jämnt 200 år sedan. Det är fortfarande svårt, men ändå troligt att fördelarna finns där, om vi vågar försöket. Förbundsstaten Norden kan höra till de områden i Europa som har de ljusaste framtidsutsikterna.

Förbundsstaten Norden är en realistisk utopi. Det är en vision som ligger och väntar på handlingskraftig politik, över gränserna, både geografiskt och politiskt. Förbundsstaten Norden skulle kunna bli vårt viktigaste bidrag till globaliseringen; den skulle göra globaliseringen lättare att hantera för nordborna, men den skulle också betyda att Nordens bidrag kommer bättre till sin rätt i det internationella samspelet.

Gunnar Wetterberg

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

STOLTENBERGRAPPORTEN I STORTINGET

Nordiska rådets session i Reykjavik i början av november 2010 ”var den beste i mine ni år i Nordisk Råd”. Så sa den norske stortingsrepresentanten Bendiks H. Arnesen (Arbeiderpartiet) i en stortingsdebatt i mitten av samma månad. Det skedde efter det att flera stortingsledamöter gett sessionen högt betyg.

I samma diskussion framförde Arnesen att ”Jeg tror faktisk at det nordiske samarbeidet aldri har vært så viktig som nå”. Det skedde i en längre diskussion, initierad av en interpellation från just Bendiks H. Arnesen, om den rapport som Norges förra försvars- och utrikesminister Thorvald Stoltenberg överlämnade till de nordiska utrikesministrarna i februari 2009, benämnd ”Nordisk samarbeid om sikkerhets- og utenrikspolitikk”.

Arnesens fråga nära nog 20 månader efter det att utrikesministrarna i Norden tog emot den rapport de beställt av Stoltenberg löd: Hvilke initiativ er tatt, og hva er status for gjennomføringen av de ulike forslagene?

Norges utrikesminister Jonas Gahr Støre påvisade i sitt svar att på många områden så pågår ett ganska omfattande arbete för att förverkliga valda delar av Stoltenbergs förslag. Det gäller bland annat det nordiska samarbetet i fråga om civil och militär krishantering, exempelvis i form av gemensam utbildning av personal för internationella insatser. Støre pekade också på att små stater med sina begränsade personalresurser genom samarbete kan dra bättre nytta av respektive lands expertis.

Støre meddelade också Stortinget att de nordiska länderna är eniga om att etablera ett nordiskt kommunikations- och kompetensnätverk för att bättre kunna bemöta digitala angrepp. Så snart detta är möjligt ska de baltiska staterna få en invitation till detta samarbete.

En nordisk studie har satts igång för att tillsammans begrunda gemensamma nordiska erfarenheter från nordiska operationer. ”Vi har også som intensjon”, sa Støre, ”at styrke det nordiske politisamarbeidet i forbindelse med slike operasjoner.” Han tillade att på den militära sidan finns det ett etablerat samarbete mellan de nordiska länderna gällande utbildning av stabspersonal och observatörer i internationella insatser.

Vad gäller samarbete mellan ländernas utrikesrepresentationer framhöll Norges utrikesminister åtgärder för att öka förutsättningarna för samlokalisering liksom för inplacering av diplomater i nordiska grannländers ambassader, utformning av riktlinjer för samnordiska honorära konsulter, utveckling av gemensamma rutiner när det gäller provisoriska resedokument, arbetsdelning när det gäller registrering av biometriska data i förbindelse med passansökningar samt införande av gemensamma rutiner för registrering av nordiska medborgare i utlandet.

Støre förklarade också för Stortinget att de nordiska staterna vill utveckla ett samarbete som gör att en nordisk representation i en krissituation kan få leda arbetet med att ta ansvar för nordiska medborgare i tredje land.

Fler samnordiska rapporter och analyser eftersträvas i syfte att förstärka innehållet i samarbetet såväl på huvudstadsnivå som mellan de nordiska ambassaderna.

Utrikesminister Jonas Gahr Støre sade under stortingsdiskussionen att det fördjupade nordiska försvarssamarbetet har varit den starkaste katalysatorn för att stärka samarbetet också på andra områden. Han talade om ett stadigt tätare samarbete när det gäller träning, planläggning, övning och inköp. Han pekade på den branta kostnadsutvecklingen på det militära området som den viktigaste drivkraften för ökat samarbete mellan stater och noterade att detta inte bara gäller i Norden. Frankrike och Storbritannien har ju som ett exempel denna höst ingått en överenskommelse om militärpolitiskt samarbete av stor omfattning.

En särskild nordisk samarbetsstruktur, Nordic Defence Cooperation, etablerades genom ett beslut av försvarsministrarna hösten 2009. På vissa områden menar Norges utrikesminister att samarbetet redan gått längre än vad som låg i Stoltenbergs förslag. Det gäller exempelvis de finsk-norsk-svenska stridsflygövningarna. ("Det er én dag i uka sånn at norske F-16, svenske JAS Gripen og finske F-18 øver sammen – én dag i uka", hävdade ordföranden för Stortingets utrikes- och försvarskommitté Ine M. Eriksen Søreide (Høyre). Hon pekade också på att i Norwegian Aeromedical Detachment (NAD) i Afghanistan ingår "elva svenska tekniker – som er en forutsetning for at vårt NAD-opdrag kan holdes ved like." Som ett annat exempel på konkret samarbete framhöll hon därtill det norsk-svenska samarbetet när det gäller "Archer-artilleri".)

Även Jonas Gahr Støre pekade på hur nordiska länder samarbetar i ISAF-operationerna i Afghanistan när det gäller försörjning, transporter och utbildning av afghanska styrkor. En utveckling av det nordiska logistiksamarbetet sker nu på grundval av erfarenheter gjorda i Afghanistan. Han pekade också på det samnordiska arbetet på att bidra till kapacitetsutbyggnad i Östafrika och de insatser man gör gemensamt för att bidra till reformering av säkerhetssektorerna i Västra Balkan och Ukraina.

Allra längst har det nordiska samarbetet möjligen nått när det gäller havs- och luftövervakning. Norge bidrar till en vidareutveckling av detta genom det så kallade Barents Watch.

Den punkt i Stoltenbergrapporten som tilldrog sig allra störst intresse vid stortingsdebatten, och som också var central vid och i anslutning till Nordiska rådet, gäller hans förslag till nordisk solidaritetsförklaring. "Förslaget om en slik erklæring er spennende fordi det utfordrer os – og en del tradisjonell tenkning – på hva nordisk solidaritet faktisk innebærer", sa Støre. Han menar

att Norden står inför säkerhetspolitiska utmaningar som kräver nyorientering och stärkt solidaritet.

”Nordisk soldaritet er dybt folkelig forankret. Omsatt i politiske vendinger vil en slik solidaritet også avspeile nye sikkerhetspolitiske realiteter i nord uten at det rokker ved landenes respektive forpliktelser innen rammen av EU og NATO. Men det er et moderne paradoks at NATO-landet Norge idag har klarere solidaritetsforpliktelser til land i sør i Europa enn til naboene Sverige og Finland – og omvendt: EU-landene Sverige og Finland har idag klarere forpliktelser til de samme sørlige land gjennom sine EU-medlemskap.”, förklarade Jonas Gahr Støre.

Han avslutade sitt inlägg med denna deklARATION: ”Debatt om en nordisk solidaritetserklæring vil bidra til å løfte det praktiske nordiske samarbeidet fremover, og nettopp medvirke til den gjensidige avhengigheten og det eierskapet for Nordens nærområder som Stoltenberg-rapporten sikter mot. På veldig mange områder har vi felles interesser i våre nærområder. Fra norsk side vil vi derfor fortsette å delta aktivt i disse samtalene som et uttrykk for nordisk solidaritet.”

Stortingdiskussionen visade att det i det norska parlamentet finns en mycket bred uppslutning bakom sin utrikesministers hållning. Endast høyreföreträdarna tycktes företräda en annan hållning. ”Man kan etter min oppfatning, gjerne si det sånn at dersom det føles som et sikkerhetsvakuum i Norden, må det vakuuemet fylles ved at ikke-NATO-land blir NATO-medlemmer, og at ikke-EU-land blir EU-medlemmer” förklarade ordföranden i Stortingets utrikes- och försvarskommitté Ine M. Eriksen Søreide.

Eriksen Søreide fick mothugg från såväl Jonas Gahr Støre som interpellanten Bendiks H. Arnesen. Och övriga partiers respresentanter slöt som sagt upp bakom regeringens linje.

Norge ämnar av allt att döma driva denna fråga vidare. Den svenska deklARATIONen om beredskap att ta emot och ge stöd till andra EU-stater eller nordiska stater betraktas som den längst gående i dagsläget. Förutom i Norge finns en positiv vilja att föra diskussionen vidare också i Sverige, Finland och Island.

Om utvecklingen fortsätter i samma riktning lär Nordiska rådets sessioner i fortsättningsen också bli intressanta med utrikes- och säkerhetspolitik som ett viktigt fokus. Det har hänt en hel del under de två senaste årtiondena.

Det nordiska samarbetet har väsentligen fördjupats.

Anders Ljunggren

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser, ledamöter och anslag 2010

Den svenska avdelningen

I. *Styrelse* (som tillika är föreningens huvudstyrelse)

Ordförande:

fd. statsrådet Karin Söder

Medlemmar:

professor em. Lars-Åke Engblom
 forskningsassistent Birgitta Lindgren
 fd. chefredaktör Arne Ruth
 kanslichef Eva Smekal
 professor em. Fredrik Sterzel
 professor Bengt Sundelius
 fil. lic Beate Sydhoff
 fd. generaldirektör Per Thullberg
 professor Boel Westin
 professor em. Gunnar Öquist

Sekreterare:

fil. kand. Claes Wiklund

II. *Övriga ledamöter:*

professor em. Knut Ahnlund
 fil. dr Jan A. Andersson
 professor em. Birgit Arrhenius
 direktör Percy Barnevik
 professor em. Gunnar Berefelt
 fd. ambassadören Mats Bergquist
 fil. dr Kersti Blidberg
 redaktör Christer Blomstrand
 professor em. Dan Brändström
 docent Ulla Börestam - Uhlmann
 professor Ulla Carlsson
 författaren Stewe Claeson
 redaktör Elisabeth Crona
 författaren Sigrid Combüchen
 översättaren Paula Ehrnebo

författaren Kerstin Ekman
professor em. Lennart Elmevik
riksteaterchef Birgitta Englin
professor Lars Engwall
landshövding Eva Eriksson
direktör Bertil Falck
professor em. Malin Falkenmark
fd. statsminister Thorbjörn Fälldin
professor em. Tord Ganelius
direktör Curt-Steffan Giesecke
professor em. Bo Grandien
författaren Beate Grimrud
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. avdelningsdirektör Helmer Gustavsson
fd. statsrådet Bengt Göransson
museichef Elisabet Haglund
översättaren Ylva Hellerud
fd. statsrådet Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Kirsten Gram Holmström
överste Bo Hugemark
fil. dr Lars J. Hultén
fd. folkhögskolerektor Björn Höjer
fil.mag. Maj-Britt Imnander
lantbrukare Olof Irander
fd. kanslichef Bert Isacson
professor em. Carl-Olof Jacobson
fd. ambassadören Bertil Jobeus
docent Karl Magnus Johansson
fd. riksdagsledamot Elver Jonsson
professor em. Inge Jonsson
vissångerskan Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor em. Gustav Korlén
fil. lic. Åke Landqvist
fd. utbildningsledare Kristian Lange
professor Lars-Gunnar Larsson
folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen

fd. universitetslektor Brita Linde
verkställande direktör Lena M. Lindén
professor em. Jan Ling
ambassadör Anders Ljunggren
fd. riksantikvarie Sven Lundkvist
folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
fd. byråchef Birgitta Malmros
författaren Azar Malouhjian
styresman Christina Mattsson
fd. universitetslektor Bengt Nerman
professor em. Erling Norrby
förbundssekreterare Britta Nygård
redaktör Sture Näslund
professor em. Birgitta Odén
fd. riksdagsledamot Berit Oscarsson
högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. regeringsråd Hans Ragnemalm
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
professor em. Herman Schück
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor em. Jan Svanberg
riksdagsledamot Björn von Sydow
professor em. Barbro Söderberg
professor Astrid Söderbergh Widding
museichef Solfrid Söderlind
professor em. Ulf Teleman
riksdagsledamot Solveig Ternström
docent Bengt Tomson
professor em. Jarl Torbacke
landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
fd. ambassadören Krister Wahlbäck
professor Erling Wande
fd. regeringsråd Bertil Wennergren
professor em. Gun Widmark
professor Henrik Williams
fd. statsråd Håkan Winberg
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund

Utdelade anslag 2010:

- till *Doktoranden Henrik Alexandersson, Inst. för historiska studier, Göteborgs univ.* för studieresor till nordiska polarmuseer, kr. 4.000:-,
- till *Doktoranden Cecilia Ljung, Arkeologi, Stockholms univ.* för deltagande i internationell runkonferens i Oslo 2010, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Ylva Sjöstrand, Arkeologi, Stockholms univ.* för studier av hållbilder i Finland, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Martin Eriksson, Ekonomisk historia, Umeå univ.* för forskningsresa till Helsingfors om isbrytarpolitik i Sverige och Finland, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Helena Sandberg, Medie- och kommunikationsvetenskap, Lunds univ.* för deltagande i nordisk konferens om konsumentforskning i Vasa 2010, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Maja Lindfors Viklund, Översättarprogrammet, Göteborgs univ.* för deltagande i översättningskonferens i Vasa 2010, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Thomas Rosén, Moderna språk, Uppsala univ.* för deltagande i 18:e nordiska slavismötet i Tammerfors 2010, kr. 3.000:-,
- till *Specialpedagogen Alice Widlund, Västerås* för deltagande i lässtämman i Åbo 2010, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranden Josefine Østrup Backe, Inst. för Service Management, Lunds univ.* för deltagande i nordisk turismkonferens i Akureyri 2010, kr. 4.000:-,
- till *Etnologistud. Linnea Helmersson, Umeå* för studier i folklig dans vid NTNU, Trondheim, kr. 3.000:- till resor,
- till *Docenten Kajsa Andersson, Örebro univ.* för deltagande i resehistoriskt möte 2010 i Ylitornio, kr. 4.000:-,
- till *Journalisten Sanna Posti Sjöman, Göteborg* för reportageresa till Finland 2010, kr. 4.000:-,
- till *Fil. dr Lizette Gradén, Konstfack, Stockholm* för deltagande i nordiskt forskarmöte i Danmark 2010, kr. 3.000:-,
- till *Docenten Carina Jacobsson, Konstvetenskap, Uppsala univ.* för deltagande i 22:a nordiska ikonografiska symposiet på Åland 2010, kr. 3.000:-,
- till *Studeranden Jakob Wirdenäs, Stensunds folkhögskola, Trosa* för båtstudieresa 2010 till Norheimsund, kr. 3.000:-,
- till *Biologen Livia Benson Puglisi, Stockholm* för praktikresa till Island 2010, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Johannes Edvardsson, Naturvetenskapliga fakulteten, Lunds univ.* för deltagande i Worlddendro 2010 i Rovaniemi, kr. 3.000:-,
- till *Fil. dr Kajsa Tönnesson, Marin ekologi, Göteborgs univ.* för forskning om plankton på Grönland, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Camilla Brundin Borg, Inst. för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs univ.* för studieresa till Köpenhamn 2010, kr. 2.000:-,
- till *Doktoranderna Daroon Yassin och Eric Borgström, Inst. för svenska språket, Örebro univ.* för studieresa till Skrivsenteret i Trondheim 2011, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Linnéa Gradén, Centrum för teologi, Lunds univ.* för deltagande i teologisk konferens på Island 2010, kr. 3.000:-,
- till *Doktoranden Maria Arvidsson, Nordisk forskningsinstitut, Københavns univ.* för studieresa till Stockholm 2011, kr. 2.000:-,
- till *Fil. lic. Nanna Hermansson, Älvsjö* för studieresa till Norge, kr. 3.000:-,
- till *Masterstud. Tom Ogden och gästforskaren Michael Odelius, Stockholms univ.* för studieresa till Århus universitet 2011, kr. 5.000:-,

- till *Arkitektstud. Victoria Söderlindh, KTH, Stockholm* för studieresor i Norge i anslutning till studievistelse i Trondheim, kr. 3.000:-,
till *Jur. stud. Mikael Lundmark, Handelshögskolan i Göteborg* för studievistelse på Island läsåret 2010/2011, kr. 3.000:- till kurs i isländska,
till *Stud. Martin Bernhardsson, Lunds univ.*, för en studievistelse på Island 2010-2011, kr. 3.000 till resor,
till *Christer Blomstrand, Stockholm* för studieresa till Joensuu 2011, kr. 5.000:-,
till *Musikkandidaten Elina Pyykönen, Musikhögskolan i Stockholm* för studieresor till Helsingfors läsåret 2010-2011, kr. 8.000:- samt
till *Doktoranden Olof Hägerstedt, Byggnadsfysik, Lunds Tekniska Högskola* för deltagande i konferens i Köpenhamn, kr. 3.000:-.

Den Danske Afdeling

I. Bestyrelse

Formand og sekretær:

Fhv. kontorchef Steen A. Cold

Medlemmer:

Generalsekretær Henrik Hagemann

Dr. phil. Kristian Hvidt

Professor Jørn Lund

Rektor Marianne Zibrantsen

II. Øvrige medlemmer:

Teaterchef Anders Ahnfelt-Rønne

Forfatter Jens Andersen

Fhv. minister Dorte Bennedsen

Professor Torben Brostrøm

Museumsinspektør Jan Garff

Statsgeolog Jens Morten Hansen

Politisk redaktør Arne Hardis

Generalløjtnant Kjeld Hillingsø

Direktør Jon Peter Larsen

Teateranmelder Me Lund

Professor Ingrid Markussen

Museumsdirektør Mette Müller

Redaktør Marie-Louise Paludan

Programredaktør Søren Ryge Petersen

Fhv. stedfortr. generalsekretær Laust Riemann

Forfatter Bente Scavenius

Cand. mag. May Schack
Professor Ditlev Tamm
Adm. ambassadesekretær Marja Vasala-Fleischer
Forfatter Mette Winge
Kulturredaktør Henrik Wivel

Utdelade anslag 2010:

- til Jürgen Beyer, København.* Tilskud til en konferencerejse til Helsingfors: 2.000,- kr.
- til Arkitekt Ulla Kristensen, Gistrup.* Til deltagelse i en semesteruge i Helsingfors: 2.000,- kr.
- til Ph.d.-stud. Ivar Lyhne, Aalborg.* Til en konference i Finland – om fysisk planlægning og anvendelse af arealer: 2.000,- kr.
- til Bolette Frydendal Larsen, København.* Til deltagelse i The 4th Christina Conference i Helsingfors: 2.000,- kr.
- til Trine Pedersen, Korsør.* Med henblik på fortsat samarbejde med en finsk kunstnerkollega – hjælp til en rejse til Helsingfors: 2.000,- kr.
- til Sprogforskerne Camilla Zacho, Laurids Kristian Fahl, Jesper Gehlert Nielsen, Finn Gredal Jensen, Karen Skovgaard Petersen og Peter Zeeberg, København.* Rejsestøtte til Helsingfors for deltagelse i konference i Nordisk Netværk for Editionsfilologi: 6.000,- kr.
- til Lektor Carsten Bach-Nielsen, Skødstrup.* Til deltagelse i det 22. nordiske ikonografiske symposium på Åland: 2.000,- kr.
- til Jens Peter Munk, København.* Støtte til deltagelse i Skandinavisk Museumsforbunds konference i Tórshavn: 2.500,- kr.
- til Bergur Rønne Moberg, København.* Til to rejser til Færøerne for at færdiggøre sit arbejde med at læse William Heinesens breve: 3.000,- kr.
- til Ditte Knus Tønnesen, København.* Til ophold i Island: 2.000,- kr.
- til Adjunkt Johan Clausen, Aalborg.* Til deltagelse i 7th European Conference on Numerical Methods in Geotechnical Engineering i Trondheim: 2.000,- kr.
- til Lektor Peter Gammeltoft, København.* Til deltagelse i NORNAs 39. symposium i Halden, Norge: 2.000,- kr.
- til Anne Sofie Petersen, Viby J.* Rejsestøtte i forb.m. ophold på Svølvar i Lofoten, Norge: 2.000,- kr.
- til Adjunkt, ph.d., Rikke Steenholt Olesen, København.* Til deltagelse i NORNAs 39. symposium: 2.000,- kr.
- til Ordbogsredaktørerne Ebba Hjorth og Merete K. Jørgensen, København.* Støtte til deltagelse i nordisk møde i Oslo om bevaring/formidling af middelaldertekster: 6.000,- kr.
- til Cand.mag., ph.d., Bjørg Kjær, Vanløse.* Hjælp til studierejse til Dronning Mauds Minnes Høgskole for Førskolelæreruddanning i Trondheim: 3.000,- kr.
- til Cecilie Drost Aakjær, København.* Tilskud til at studere et semester på Bergen Universitet: 2.000,- kr.
- til Line Sandst, Sjøborg.* Til deltagelse i NORNAs 39. symposium: 2.000,- kr.
- til Sociolog, lic.phil. Hannah Bing Jackson, Helsingør.* Bidrag til studie- og forskningsophold v. Universitetet i Oslo: 2.000,- kr.
- til Stud.scient, Ebbe Norskov Bak, Århus.* Til kurset ”Arctic Microbiology” v. Universitetet i Svalbard: 3.000,- kr.

- til *Jordemoderstuderende Lisbet Holding, Aalborg*. Støtte til 13 ugers praktik på Kristiansand Sygehus med efterfølgende fremlæggelse v. Nordisk Jordmorforbunds kongres: 2.000,- kr.
- til *Prof. i nordisk litteratur, Poul Houe, Minnetonka, U.S.A.* Støtte til rejse- og opholds-udgifter i forb. m. forskningsrejse til København og konference i Lund: 3.000,- kr.
- til *Jonathan Adams, København*. Til forskningsrejse til Skokloster Slott, Sverige: 2.500,- kr.
- til *Sygeplejerske Kirsten Gotfredsen, Randers*. Støtte til studierejse til Östra Sjukhuset i Göteborg: 3.000,- kr.
- til *Redaktør, dr.phil., Marita Akhøj Nielsen, København*. Støtte til studierejse til Stockholm og Uppsala for at kunne afslutte den videnskabelige udgivelse af Leonora Christinas: "Jammers Minde": 3.000,- kr.
- til *Annika B. Lewis, Århus*. Støtte til deltagelse i KEDJAs 5.seminar: "The Artistic Process" – i Umeå: 3.000,- kr.
- til *Henrik Marcua Geertz-Hansen, Aalborg*. Til deltagelse i Federation of European Biochemical Societies' kongres i Göteborg: 2.000,- kr.

Den norske afdeling 2010

Formann:

Professor dr. Kolbjørn Skaare

Sekretær:

Kulturarbeidar og fylkessekretær Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Professor dr. Erla Bergendahl

Seniorrådjever Torbjørg Breivik

Professor dr. Per Stockfleth Enger

Professor dr. Ole Kristian Grimnes

Direktør Sidsel Helliesen

Fil.dr. Ruth Hemstad

Førsteamanuensis Håkon Ingvaldsen

Professor dr. Einar Lundeby

Professor dr. Svein B. Manum

Professor Irmelin Martens

Tidl. statsråd Bjarne Mørk Eidem

Professor dr. Kari Anne Rand

Førsteamanuensis Anne-Kari Skarøhamer

Professor dr. Hans H. Skei

Seksjonsleder Jarle Skjørestad

Professor dr. Sølvi Sogner
Professor dr. Arvid O. Vollsnes
Professor dr. Vigdis Ystad

Løyvingar 2010:

- til *jur.dr. Christine Allard, Tromsø*, studiereise til Rovaniemi, NOK 6000
- til *Per Bäckström, försteamanuensis, Tromsø* for deltaking i konferansen IASS, Lund, NOK 5000
- til *seniorforskar Hilde Danielsen, Bergen* for studiereise til Stockholm og Linköping om kvinnerørslar i Norden frå 1970- og 1980-talet!, NOK 4000
- til *førstelektor Ark Drews, Stavanger* for studiereise til Piteå, konferanse om "Sound Quality Evaluation", NOK 5000
- til *doktorstipendiat Ingvil Hellstrand, Stavanger* for deltaking i arbeidsseminar om kjønnsforskning ved Linköpings universitet, NOK 4000
- til *masterstudent Tone B. Langen, Oslo* for studieopphald i Stockholm (Riksarkivet) om "Norske krigsfanger i Sverige og svenske i Norge i perioden 1808-1814", NOK 5000
- til *førsteamanuensis Marina Presac Lindhagen, Oslo* for ei vekes prosjektopphald i Oslo for glasspesialist Domenic Ingemark ved Lunds Universitet, NOK 7000
- til *doktorgradsstipendiat Morten Nordhagen Ottosen, Oslo* for studiereise til Stockholm (Riksarkivet, Kungsarkivet) og Lund (Lunds universitets handskriftsamling) "Popular identity and loyalties in Norway 1808-1814", NOK 8000
- til *masterstudent Vibeke Rønneberg, Stavanger* for forskingsreise til Tinglev, danske, norske og svenske grunnskoleelevarar læring av engelsk, NOK 5000
- til *prosjektleiar Carl-Mikael Teglund, Nordjobb, Oslo*, for gjennomføring av kurs i norsk særleg for islandske Nordjobb-ungdommar, NOK 4000
- til *stipendiat Ingrid Birce Muftuoglu, Bergen* for studiereise til Stockholms universitet, seminar og arbeidsopphald ved Centrum för genusstudier i samband med prosjektet "Da det personlige ble politisk", NOK 7000
- til *Bente Imerslund, Storslett*, for studiereise i svenske finnskogsområder mai/juni 2010, FINNSAMS vårkonferanse i Mattila, NOK 6000
- til *doktorgradstipendiat Monika Durajczyk, Kristiansand*, til deltaking på kurset Sensory Ecology, Lunds Universitet, med presentasjon av eige arbeid, NOK 5000
- til *museumspedagog Heidi Arlid, Næs jernverksmuseum, Tvedestrand* for støtte til reiseutgifter for medarbeidarar på museet til norsk-dansk seminar "Jacob Aall og slægten frå 1814 – den danske forbindelsen" i København, NOK 12000
- til *spesialbibliotekar Tea Kristin Granhaug mfl, Hamar* for studiereise til Malmö bibliotek for tre spesialbibliotekarar for å utveksle erfaringar rundt dataspel i bibliotek, NOK 9000
- til *nettredaktør Sverre Helge Bolstad, Bergen* for reisetilskot til European Library Automation Group sin årlege konferanse i Helsingfors 9.-11. juni 2010, om pågåande og framtidige teknologiske utfordringar innan biblioteka, NOK 5000
- til *Phd-kandidat Erlend Eidsvik, Bergen*, for studiereise til Riksarkivet i Stockholm under forskingsprogrammet "In the Wake of Colonialism" om norsk og nordisk økonomisk verksemd i Sør-Afrika 1850-1950, NOK 3500

- til *spesialrådgjevar Helge Skurtveit, Laksevåg*, til studiereise til biblioteka i Hjørring, Ålborg og Århus for å lære om formidling og innreiingsmåtar for å nå barn og unge, NOK 4000 og
- til *Solveig Røvik, dagleg leiar i Bokbyen ved Skagerrak, Tvedestrand og Peter Plant, styreleiar i Torup Bogby*, for forfatterturné med Einar Már Guðmundsson og Pia Juul til Torup og Tvedestrand i oktober 2010, NOK 8000

Avdelningen i Finland 2010

Ordförande:

Professor Seppo Zetterberg

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff
Professor Kai Laitinen
Direktor Lars-Folke Landgrén
Avdelningsdirektör Guy Lindström
Docent Kristina Lindström
Professor Mirja Saari
Docent Henrik Stenius
Professor P.O. Träskman
Professor John Westerholm
Professor Anna-Maria Åström

Sekreterare:

Fil.mag. Dag Lindberg

Utdelade anslag:

Följande understöd beviljades:

- til *doktoranden Sanna Airio, Vasa* för deltagande i konferensen Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200 €
- til *fil.dr Jussi Backman m.fl., Helsingfors universitet*, för deltagande i Nordisk Selskab for Fænomenologi 8:e årsmöte vid Södertörns högskola i Stockholm 1 000 €
- til *fil.dr Marina Bergström, Vasa* för deltagande i konferensen Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200 €
- til *bildkonstnären Gea Björkskog, Esbo*, för deltagande i Nordiskt samråd för bildkonstlärarnas nordiska organisationer i Göteborg 300 €
- til *Finlands Kvinnliga Akademiker (SANL-FKAF)* för styrelsens deltagande i ett nordiskt samarbetsmöte i Bergen i september 2010, 1 600 €
- til *Förbundet De Utvecklingsstördas Väl* för inbjudan av Konstskolan Linnea – Södra Stockholms folkhögskola till Helsingfors och Vasa hösten 2010, 1 000 €
- til *fil.dr, docent Tapio Heino, Helsingfors*, för deltagande i det tredje Scanfly symposiet i Vindeln, Sverige, 300 €

- till *doktorand Martina Huhtamäki, Helsingfors*, för deltagande i Ofti 28 (Områdesgruppen för forskning och interaktion) i Linköping, 300 €
- till *doktorand Hanna Järvi, Vasa*, för deltagande i konferensen Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200 €
- till *fil.dr Henrik Knif, Helsingfors*, för forskningsresa till Sverige 2010, 1 000 €
- till *fil.dr Merja Koskela, Korsholm*, för deltagande i seminariet Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200€
- till *Oravais historiska förening, Oravais*, för en resa för Österbottens regemente till Karlskrona, 500 €
- till *Nanuk rf., Jakobstad*, för inbjudan av en dansk och två grönlänningar till invigningen av det arktiska muséet Nanuks kyrka i Jakobstad 1 500 €
- till *doktorand Anna-Maria Palo, Kajana*, för deltagande i konferensen Svenska språkets historia II i Uppsala, 250 €
- till *M.Sc. Mari Palgi, Helsingfors*, för deltagande i det nordiska seminariet om flugan *Drosophila* i Umeå 300 €
- till *översättaren Saija Papinniemi m.fl.* för deltagande i en kurs i danska i Danmark 1 800 €
- till *fil.dr, universitetslektor Jaana Puskala, Vasa*, för deltagande i konferensen Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200 €
- till *doktoranden Tanja Ratilainen, Åbo*, för att delta i det nordisk-baltiska kyrkoarkeologiska seminariet på Gotland, 300 €
- till *fil.mag. Anna-Kaisa Räisänen, Uleåborg*, för att delta i Oslo Science Conference 400 €
- till *MA, textilkonstnär Sonja Salomäki, Helsingfors*, för att delta i sommarutställningen i Järnboden i Harg, Sverige, 300 €
- till *musikdoktor Naoko Shibayama-Aarnio, Helsingfors*, för att delta i en övningsperiod för en finsk-norsk duo i Stavanger, 400 €
- till *fil.dr Susanne Österlund-Pötzsch, Helsingfors*, för att delta i ett forskarmöte i Köpenhamn, Århus och Rebild, 450 €
- till *bildkonstnär Anu Miettinen, Helsingfors*, för studie- och fotograferingsresa till Nord-Norge för att bekanta sig med hållristningar, 400 €
- till *fil.dr Nina Pilke, Sundom*, för deltagande i konferensen Svenskans beskrivning 31 i Umeå, 200 €.

Isländska avdelningen

Styrelse:

Ordförande:

Por Magnússon, fd. riksantikvarie

Hedersledamot:

Ármann Snævarr, fd. universitetsrektor (avliden 15.2.2010)

Sekreterare:

Snjólaug Ólafsdóttir, expeditionschef

Övriga medlemmar:

Haraldur Olafsson, professor em.

Guðrún Gauksdóttir, docent

Sveinbjörn Björnsson, direktör

Sigrún Klara Hannesdóttir, fd. riksbibliotekarie

Utdelningar från isländska avdelningen 2010 (isländska kronor)

- till *museidirektör Anna Þorbjörg Þorgrímsdóttir* för deltagande i den Europeiska föreningen för medicinska muséers seminarium i Köpenhamn, kr 50.000
- till *Björg Jónatansdóttir och Ingveldur Thorarensen, förskollärare vid förskolan Hvammur* för en studieresa till Stockholm, kr 50.000
- till *phil. dr. Clarens E. Glad* för en studieresa till Köpenhamn för att forska om klassisk utbildning på Island, kr 50.000
- till *docent Elín Díanna Gunnarsdóttir* för en studieresa till Umeå för deltagande i forskningssamarbete med kolleger vid Umeå universitet, kr 50.000
- till *Centret för invandrarforskning – MIRRA* – för att sända två anställda vid centret på en studieresa till motsvarande center i Oslo, kr 50.000
- till *museiintendenterna Helga Maureen Gylfadóttir och Linda Ásdísardóttir* för deltagande i ett möte i Malmö kring projektet ”Bröd i Norden”. kr 100.000
- till *doktoranden Jenny Sophie Jensen* för en studieresa till Köpenhamn för forskning om isländska mossors inhiberands inverkan på cancer och malaria, kr 50.000
- till *museiintendenten Sigurður Bergsteinsson* för en studieresa till Tromsø för att jämföra nyupptäckta arkeologiska fynd på Island med fynd kring Tromsø från samma period, kr 50.000
- till *Kristín Bragadóttir, överbibliotekarie vid Islands Stats- och universitetsbibliotek* för en studieresa till Uppsala för att forska kring svenskt inflytande på boktryckarkonsten på Island, kr 50.000
- till *docent Snæbjörn Pálsson* för en studieresa till Danmark och Sverige för forskning om sillstammarna kring Island, kr. 50.000
- till *Þórdís Gísladóttir, redaktör för barntidskriften Börn og menning* för en studieresa till Stockholm, kr. 50.000
- till *Benedikt Steinar Magnússon, doktorand i matematik* för att delta i ett nordiskt seminarium kring komplexa analyser i Göteborg, kr 50.000
- till *museidirektören Berghildur Fanney Hauksdóttir* för att delta i en konferens i Helsingfors om museers inflytande på samtiden, kr 65.000
- till *Elín Guðjónsdóttir, bibliotekarie vid Islands konstmuseum* för deltagande i ARLIS Nordens konferens och årsmöte i Oslo, kr 50.000
- till *Lísa Z. Valdimarsdóttir, direktör för Islands konstmuseums bibliotek* för deltagande i ARLIS Nordens konferens och årsmöte i Oslo, kr 50.000
- till *Guðrún Rósa Þórsteinsdóttir, direktör för Akureyrir universitets forskningscenter* för deltagande i Det Nordliga Forskningsforumets seminar i Kirkenes kring effekterna på samhällsutvecklingen av isens försvinnande i de nordliga områdena, kr 50.000
- till *doktoranden Hildur Hrönn Arnardóttir* för att föreläsa på De nordiska immunologernas förenings seminarium i Tallinn om sin forskning kring omega-3:s inverkan på kroppens immunförsvar, kr 80.000

- till *Jóhanna Margrét Diðriksdóttir*, bibliotekarie vid *Islands konstakademi* för deltagande i en konferens i Köpenhamn om musikkonservatoriebiblioteks roll i dagens samhällen, kr 50.000
- till *Sigurborg Hilmarisdóttir*, bibliotekarie vid *Islands konstakademi* för deltagande i NODEM:s konferens i Köpenhamn om användandet av multimedia i museernas utställningsverksamhet, kr 50.000
- till *Sólveig Hulsdunk Georgsdóttir*, projektledare vid *Islands arkeologiska institut* för deltagande i ett arbetsmöte i Sigtuna om vikingakultur och arkeologiska fynd från vikingatiden. kr 50.000
- till *Stefanía Arnardóttir*, sakkunnig vid *Centret för föräldrar och barn* för deltagande i ett seminarium i Kalmar kring familjevård, kr 50.000
- till *phil dr Þórhallur Eypórsson* för deltagande i ett seminarium vid Oslo Universitet om runologi, kr 50.000
- till *Þuríður Sigurðardóttir*, sociolog och projektledare för deltagande i ett seminarium i Oslo om förbättringar i elevers inlärningsmiljö, kr 50.000
- till *bildkonstnären Bjargey Ólafsdóttir* för deltagande i konstutställning i Stockholm, kr 50.000
- till *Huset på Akureyri* för resekostnader för två reseledare som kommer att leda en resa som en grupp ungdomar kommer att göra för att delta i ett nordiskt ungdomsmöte i Ålesund, kr 100.000
- till *Öst-Islands Folkmuseum* för att sända en representant till ett möte i Vesterålen om ett samarbetsprojekt med museer i Vesterålen och Donegal-området i Irland, 50.000 kr
- till *sjukhuspresten Ingileif Malmberg* för att delta i en kurs på Biskops-Arnö, kr 50.000
- till *bildkonstneren Jóhanna Bogadóttir* för förberedande av deltagande i två utställningar i Stockholm resp. Rinkeby, kr 50.000
- till *Margrét Hlöðversdóttir*, projektledare vid *Islands Designcenter* för förberedandet av en utställning om isländsk samtida design i Stockholm, kr 50.000
- till *Sigrún Guðjónsdóttir*, bibliotekarie vid *Islands Stats- och universitetsbibliotek* för att delta i en kurs vid Det Arnamagneanska institutet i Köpenhamn 50.000 kr
- till *Sjöfn Kristjánsdóttir*, bibliotekarie vid *Islands Stats- och universitetsbibliotek* för att undervisa vid och delta i en kurs vid Det Arnamagneanska institutet i Köpenhamn, 50.000 kr
- till *doktorand Jón Þór Pétursson* för deltagande i en konferens vid Åbo universitet om etnologiska undersökningar av matvanor och ändringar av dessa, 65.000 kr og
- till *Harpa Þórsdóttir*, direktör för *Islands designmuseum* för att bekanta sig med andra nordiska designmuseer 60.000 kr.

Avdelningarnas gemensamma verksamhet

I maj 2010 utdelades följande anslag:

- till *Nordens Biskops-Arnö* för nordisk litteraturfestival 2010, kr.10.000:-,
- till *Nordens Biskops-Arnö* för nordisk kursdag för personal vid icke-nordiska ambassader, kr.10.000:-,
- till *Föreningen Norden i Uddevalla* för nordisk konferens "Skagerack – havet som förenar", kr. 8.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för nordiska språkcaféer i Stockholm, Luleå och Östersund, kr.15.000:-,
- till *Professor Helgi Þorláksson, Islands univ.* för slutseminarium 2010 om Reykholt-projektet, kr.12.000:-,
- till *1814 - prosjektet, Oslo univ.* för seminariet "Veival for Norden 1809-1813", kr.10.000:-,
- till *Cand. scient. pol. Ulrik Pram Gad, Köpenhamns univ.* för konferens och workshop om nordiska mikrostaters förhållande till EU, kr.10.000:- till resor,
- till *Ideella föreningen Skånska berättare, Rydebäck* för berättarseminarium i Hemse 2010, kr.10.000:-,
- till *Stiftelsen Saemien Sijte, Snåsa* för seminarium om samisk arkeologi i Røros 2010, kr.10.000:- till lokalhyra,
- till *Museumsleder Jógvan Ravnsfjell, Klaksvik* för Skandinavisk Museumsförbunds 36:e konferens i Tórshavn 2010, kr.10.000:- till busshyra,
- till *Fil. dr Thomas Karlsruhn, Göteborgs univ.* för nordiskt seminarium om Humboldt-traditionens historia och legalitet, kr. 8.000:-,
- till *Tromsø kirkeakademi* för nordisk kirkeromskonferens 2010, kr. 15.000:-,
- till *Universitetsadjunkten Gunnar Samuelsson, Inst. för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs univ.* för norsk-svenska doktoranddagar för teologer, kr. 5.000:-,
- till *Nordisk Forening for leksikografi* för nordiskt symposium i lexikografi och språkteknologi i Gentofte, kr. 10.000:-,
- till *Professor Lars-Erik Edlund, Umeå univ.* för nordisk dialektologkonferens i Uppsala 2010, kr.10.000:- till trycksaker,
- till *Professor Staffan Nyström, Nordiska språk, Uppsala univ.* för nordiskt tvärvetenskapligt symposium om växter och växtnamn i Uppsala 2010, kr. 20.000:-,
- till *Professor Tobias Werler, Inst. for pedagogikk, Høgskolen i Volda* för seminarium om nordisk lärarutbildning i förändring i Göteborg 2010, kr. 10.000:- till resor,
- till *Høgskolen i Bergen* för vidareutbildning av isländska lärare 2010 i Bergen, kr.10.000:-,
- till *Nordisk-baltiska forskarnätverket Norslis, Köpenhamn* för möte i Umeå 2010, kr. 7.000:-,
- till *Bohusläns museum, Uddevalla* för möten inom ramen för svensk-norska forskningsprojektet "Den skandinaviska resandekartan", kr. 10.000:-,
- till *Juridiskt ombud i Svenskfinland/FDUF-förbundet, Helsingfors* för seminarium om handikapp- och jämlikhetslagstiftningen i Finland och Sverige, kr. 10.000:-,
- till *Sveriges Dövas Riksförbund i Stockholm* för 21:a Nordiska kulturfestivalen i Stockholm och Botkyrka 2010, kr. 25.000:-,
- till *4H i Norge* för Nordisk lederskole i Nord-Trøndelag 2010, kr.10.000:- till kursmaterial,

- till *Professor Lone Kjørnøv, Aalborg univ.* för ”Nordisk forskningsdag om miljövurdering” 2010 i Aalborg, kr. 10.000:-,
- till *JMK, Stockholms univ.* för nordisk journalistlärarkonferens i Kungälv 2010, kr.10.000:- till grönländskt och samiskt deltagande,
- till *Lektor Ylva Benderix, Inst. för pedagogik, Linnéuniv., Växjö* för nordiskt seminarium i Hedmark om missbruk och beroendeproblem kr.10.000:-,
- till *Nordiske Musikdage 2010 i København*, kr. 6.000:- till norsk och svensk föredragshållare,
- till *Global Utmaning, Stockholm* för nordisk konferens i Stockholm 2010 om globalt samordnad koldioxidskatt, kr.10.000:- till nordiska föredragshållare,
- till *Pohjola-Nordens avdelning i Helsingfors* för inbjudan av svensk föreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Pohjola-Norden, Finland* för inbjudan av svensk föreläsare till Nordisk träff i Tavastehus, kr. 5.000:-,
- till *Norræna félagid á Akureyri* för inbjudan av två svenska slöjdlärare till hantverksmessa i Eyjafjörður 2010, kr. 8.000:-,
- till *Studievägledaren Britt Pedersen, Kristiansand* för kurs på Voksenåsen 2010 i norska pråket och kulturen för svenska modersmåls lärare, kr. 15.000:-,
- till *Studievägledaren Britt Pedersen, Kristiansand* för kurs på Schæffergården 2010 i danska språket och kulturen för svenska modersmåls lärare, kr. 5.000:-,
- till *Klass 7a, Smørås skole, Bergen* för elevutväxling med Nordlingaskóli, Reykjavík, kr. 16.000:-,
- till *Kristofferskolan, Bromma* för konsertutbyte med Grav skole, Bærum, kr. 10.000:-,
- till *Norzine – Nordisk kulturtidskriftsförening* för nordiskt nätverk för kulturtidskrifter, kr. 5.000:-,
- till *Inst. för svenska språket, Göteborgs univ.* för svenskt översättningsarbete inom ramen för Sagaprojektet, kr. 15.000:-,
- till *Karen Guldbæk-Ahvo, Sprogcenteret, Helsingfors univ.* för kurs i danska språket och kulturen på Schæffergården 2010 för finska och estniska lärarstudierande, kr. 10.000:-,
- till *NOFOD – Nordiskt forum för dansforskning* för arrangörskommitténs deltagande i internationell konferens i Odense 2010, kr. 8.000:-,
- till *Snorrastofa, Reykholt* för norsk-isländsk högtidssammankomst i Reykholt 2010, kr. 10.000:- till två nordiska föredragshållares resor,
- till *Professor Petri Karonen, Inst. för historia och etnologi, Jyväskylä univ.* för 8:e Gustav Vasa-seminariet i Jyväskylä, kr. 8.000:-,
- till *Barnboks författaren Vala Þorsdóttir och barnboksillustratören Agnieszka Nowak, Reykjavik* för resa till Östersjöns författar- och översättarcentrum i Visby 2010, kr. 8.000:-,
- till *Fyra lärare vid HLK – Högskolan för Lärande och kommunikation i Jönköping* för studieresa till Trondheim 2010, kr. 8.000:-,
- till *Svenska hörsel förbundet r.f., Helsingfors* för kongress i Åbo 2010, kr. 5.000:- till resor,
- till *Fil. dr Marta Edling, Kultur och medier, Uppsala univ.* för inbjudan av fyra nordiska föreläsare till forskarseminarium om högre konstnärliga utbildningar, kr. 8.000:-,
- till *Textilmuseet, Borås* för inbjudan av norsk formgivare till ”Stickhappening”, kr. 5.000:-,

- till *Norsk Antropologisk Forening* för årskonferens i Trondheim 2010, kr. 10.000:-,
- till *Svenska Scoutrådet* för en grupp ungdomars resa till Hordaland, kr. 10.000:-,
- till *Bokbyen Forlag, Tvedestrand* för inbjudan av dansk och isländsk författare, kr. 8.000:-,
- till *Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm* för tryckning av faksimilutgåva av tidskriften *Phosphoros*´ andra årgång 1811, kr. 11.000:-,
- till *Doktoranden Neal Ashley Conrad, Litteraturvetenskap, Lunds univ.* för tryckning av intervjuboken "Nordens fyrste. Ekelöf i Norden", kr. 15.000:-,
- till *Ph.d. och författaren Christian Graugaard, Köpenhamn* för utgivning av bok på danska om tre centrala finlandssvenska diktare, kr. 7.000:-,
- till *Doktoranden Per Anders Wiktorsson, Litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om Eyvind Johnsons Krilontrilogi, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Kristina Hermansson, Litteraturvetenskap, Göteborgs univ.* för tryckning av avhandling om fem nordiska romaner, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Eva Wahlström, Litteraturvetenskap, Göteborgs univ.* för tryckning av avhandling om föregångare till Astrid Lindgrens genombrottsverk, kr. 15.000:-,
- till *Professor Svante Nordin, Lund* för tryckning av bibliografi om Frans G. Bengtssons skrifter, kr. 5.000:-,
- till *Professor Lars Elleström, Litteraturvetenskap, Linnéuniv., Växjö* för tryckning av dansk-svensk antologi om medeltida ballader, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Johanna Akujärvi, Humaniora och teologi, Lunds univ.* för nätpublicering och underhåll av bibliografin "Skandinaviska översättningar av antikens och medeltidens litteratur", kr. 10.000:-,
- till *Professor Lena Liepe, Idé- och Kunsthistorie, Oslo univ.* för tryckning av nordisk konstvetenskaplig antologi "Memento Mori", kr. 10.000:-,
- till *Lecturer Søren M Sindbæk, Department of Archaeology., Univ. of York* för utgivning av "Silver economies, Monetisation & Society in Scandinavia AD 800-1200", kr. 15.000:-,
- till *Professor Håkan Rydving, Institutt for arkeologi, Bergen univ.* för tryckning av samisk antologi, kr. 10.000:-,
- till *Fil. dr Johannes Westberg, Inst. för utbildning, kultur och medier, Uppsala univ.* för tryckning av nordisk antologi om förskolans historia, kr. 5.000:-,
- till *Fil. dr Thomas Persson, Statsvetenskapliga inst., Uppsala univ.* för tryckning av engelskspråkig antologi om parlamentarismen i Norden, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Åsa Bengtsson, Historiska inst., Lunds univ.* för tryckning av avhandling om kvinnliga, kristna nykterhetsorganisationen Vita Bandet, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Magnus Olsson, Inst. för genus, kultur och historia, Södertörns högskola* för tryckning av avhandlingen "Post i olika former", kr. 10.000:-,
- till *Kungl. Samfundet rörande utgivande av handskrifter om Skandinaviens historia* för publicering av Mikael Wexionus´ brev 1609-1670, kr. 10.000:-,
- till *Þórunn Sigurðardóttir, Árni Magnússons institut för isländska studier, Reykjavik* för översättning till danska av isländskt artikelmanuskript, kr. 4.500:-,
- till *Röhsska museet, Göteborg* för tryckt material i anslutning till utställningen "Nordiska Bokband", kr. 10.000:-,
- till *Professor Bertil Nilsson, Inst. för idéhistoria och religion, Göteborgs univ.* för tryckning av nordisk antologi "Från hedniskt till kristet", kr. 10.000:-,
- till *Næs Jernverksmuseum, Tvedestrand* för tryckning av dansk-norsk seminarierapport om Jacob Aall-projektet, kr. 5.000:-,

- till *Agr. dr Kjell Lundquist, SLU, Alnarp* för tryckning av rapport om medeltida klostergrunder på Island, kr.15.000:-,
- till *Arbejdermuseet, København* för tryckning, översättning och grafisk formgivning i samband med utställning om inbördeskriget i Finland 1918, kr. 12.000:-,
- till *Doktoranden Oddbjörn Berger, Kulturgeografiska inst., Uppsala univ.* för forskning om arbetspendling mellan Norge och Sverige, kr. 5.000:-,
- till *Docent Peter Carelli, Lunds univ. och fil. dr Claes Theliander, Göteborgs univ.* för arkeologiskt forskningsprojekt, kr. 10.000:-,
- till *Fil.dr Björn Tjällén, Univ. i Bergen* för jämförande studie om politiskt tänkande i senmedeltidens Norden, kr. 6.000:-,
- till *Docent Lisbeth Lewander, Genusvetenskap, Göteborgs univ.* för jämförande studie av pressens skildringar av upptäckaren Louise Arner Boyd, kr. 5.000:- för resa till Oslo,
- till *Redaktionssekreterare Andreas Åberg, Tidskriften 10TAL, Stockholm* för projektet "Gestaltade gator och skrivna städer", kr. 8.000:- till resa till Island,
- till *Forskarassistent Karin Johansson, Musikhögskolan i Malmö* för forskning om nordiska organisters improvisation, kr.10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för upprustning av teaterscenen, kr.10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för prenumeration på nordiska dagstidningar, kr.10.000:-,
- till *Svenska Finlands folkting, Helsingfors* för prenumeration på svenska dagstidningar, kr. 5.000:-,
- till *Finnskogsmuseet, Alfta* för inköp av antikvarisk och topografisk litteratur, kr. 5.000:-,
- till *Torsby Finnkulturcentrum, Torsby* för inbindning av avhandlingar och gårdsböcker, kr.12.000:-,
- till *Nordjobbs nordiska sekretariat, Malmö* för nordiskt språkseminarium 2010, kr.15.000:-,
- till *Nordjobb, Island* för fritidsprogram 2010, kr. 20.000:-,
- till *Nordjobb, Norge* för kurs i nordisk och norsk språkförståelse, kr. 5.000:-,
- till *Foreningen Norden, Norge* för Holdningskampanjen "Bruk skandinavisk!", kr. 25.000:-,
- till *00TAL Evenemang, Stockholm* för poesievenemanget "10 länder 2010", kr. 9.000:- till tre nordiska poeters resor,
- till *Dalslands Litteraturförening* för Bokdagar i Dalsland 2010, kr. 5.000:- till trycksaker,
- till *Fortellerfestivalen i Norge* för nordiska berättartävlingen Storyslam 2010, kr. 10.000:-,
- till *Fabula Storytelling Festival, Stockholm* för inbjudan av norsk artist, kr. 5.000:-,
- till *Skådespelaren Gudrun Waadeland och författaren Svein Erik Brodal, Oslo* för teaterföreställning om Karl XIV Johan i Stockholm, kr. 7.000:-,
- till *Kulturföreningen Dotterbolaget, Stockholm* för nordiskt gästspel 2010 i Århus, kr. 5.000:-,
- till *Projektledaren Kersti Ståbi, Stockholm* för svensk-norska scenföreställningen "Flodpärlor och fladdermöss", kr. 5.000:-,
- till *Dansaren Stina Nyberg, Stockholm* för studieresa till Island 2010, kr. 4.000:-,
- till *Reykjavik International Film Festival 2010* för nordiskt deltagande, kr. 8.000:-,
- till *Nordens hus i Reykjavik* för inbjudan av nordiska föreläsare till Myrin 2010, kr. 5.000:-,

- till *Författaren Elisabet Härenstam, Vålberg och formgivaren Eva Akre* för bokprojekt om Grönland, kr.10.000:- till resor,
- till *Konsthantverkskollektivet S-U-B, Stockholm* för nordiskt seminarium om glas och konsthantverk i Reijmyre 2010, kr. 5.000:-,
- till *Skanderborg Brass Band* för besök av norsk orkester 2010, kr. 5.000:- till lokalhyra,
- till *Violingruppen Con Amore, Norrköping* för deltagande i kammarmusikfestivalen i Kaustinen, kr. 5.000:-,
- till *Arbetsgruppen Byarockarna, Oravais* för evenemanget SÖU rock 2010, kr. 5.000:- till svenska deltagares resor,
- till *Konstnären Lisa Torell, Stockholm* för utställning i Trondheim 2010, kr. 4.000:-,
- till *Bildkonstnären Nina Lassila, Göteborg* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Konstnären Lina Persson, Göteborg* för samma ändamål, kr. 3.000:-,
- till *Bildkonstnären Catrin Andersson, Malmö* för separatutställning på Svalbard, kr. 2.000:- samt
- till *Føroya Klarinettorkestur, Tórshavn* för en orkesterresa till Norge/Ryssland, kr. 10.000:-.

I december 2010 utdelades följande anslag:

- till *Collegium Heraldicum Fennicum r.f., Helsingfors* för VI:e Nordiska heraldiska konferensen, kr. 10.000:-,
- till *Docent Karl Magnus Johansson, Södertörns högskola* för nordiskt forskarmöte, kr. 10.000:-,
- till *Nordens folkhögskola Biskops-Arnö* för seminariedag om finska krigsbarn, kr. 15.000:-,
- till *Pohjola-Nordens Lapplandsdistrikt* för firande av 30-årsjubileum 2011, kr. 20.000:-,
- till *Frödskaparsetur Føroya, Tórshavn* för konferens om tvåspråkighet och språkpolitik i Norden, kr. 20.000:-,
- till *Föreningen för nordisk filologi r.f., Helsingfors* för nordiskt dialektologsymposium i Västra Nyland, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för nordiska språk, Stockholms univ.* för årsmöte med nordiska språknätverket Nordliks, kr. 25.000:-,
- till *Inst. for lingvistiske og nordiske studier, Univ. i Oslo* för 2nd Nordic Conference of Clinical Linguistics, kr. 15.000:-,
- till *Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors* för 42:a NORNA-symposiet i Helsingfors, kr. 3.000:- till resor,
- till *Inst. for filosofi, Islands univ.* för Nordisk selskab for Fænomenologis årliga konferens i Reykjavik 2011, kr. 10.000:-,
- till *Inst. för arkeologi och antikens kultur, Stockholms univ.* för nordisk workshop i Uppsala, kr. 10.000:-,
- till *Mardöll – organisasjon om kvinners kulturarv, Akureyri* för nordisk konferens, kr. 20.000:-,
- till *Det Teologiske fakultet, Aarhus univ.* för slutseminarium med Nordisk Luther Netværk, 15.000:-,

- till *Lektor Anders Marklund, Filmvetenskap, Lunds univ.* för symposium om nordisk filmforskning i Lund 2011, 10.000:-,
- till *Musikhögskolan i Malmö* för Nordtrad-konferens 2011 i Malmö, kr. 15.000:-,
- till *Föreningen Norden i Huskvarna* för inbjudan av isländska föreläsare, kr. 8.000:-,
- till *Föreningen Norden, Sverige* för gymnasielärares och gymnasieelevers resa till Island, kr. 20.000:-,
- till *Pohjola-Norden i Helsingfors* för inbjudan av svensk föreläsare, kr. 3.000:-,
- till *Pohjola-Norden Nylands distrikt* för inbjudan av svensk föreläsare, kr. 8.000:-,
- till *Nordiska informationskontoret i Arendal* för ”Nordiske litteraturspor”, kr. 10.000:- till danskt och svenskt deltagande,
- till *Yrkeshögskolan Haaga-Helia, Helsingfors*, för elevers studieresa till Roskilde 2011, kr. 10.000:-,
- till *Nordväxt Intressenter, Stockholm* för svenska ungdomars deltagande i skandinavisk robotfinaltävling i Kristiansand, kr. 20.000:-,
- till *John Norlandergymnasiet, Kumla kommun* för studieresa till Nordjylland med årskurs 3 på byggprogrammet, kr. 10.000:-,
- till *Islands Konstakademi, Reykjavik* för tre bibliotekariers deltagande i NOMA i Bergen, kr. 10.000:-,
- till *Département d'Etudes Scandinaves, Univ. de Strasbourg* för språkelevers studieresa till Öresundsregionen, kr. 20.000:-,
- till *Inst. för Informatik och Media, Uppsala univ.* för norskt gästforskarbesök, kr. 3.000:-,
- till *Föreningen De Utvecklingsstördas Väl (FDUV), Helsingfors* för inbjudan av svensk gästföreläsare, kr. 5.000:-,
- till *Doktoranden Caroline Haux, Litteraturvetenskap, Stockholms univ.* för tryckning av avhandling om Karin Boye och Henry Parland, kr. 15.000:-,
- till *Prof. em. Louise Vinge, Lund* för utgivning av Selma Lagerlöf-sällskapets årspublikation 2011 ”Spår och speglingar”, kr. 25.000:-,
- till *Prof. Björn Sundberg, Litteraturvetenskap, Uppsala univ.* för tryckning av skriften ”Strindbergs sena dramatik”, kr. 10.000:-,
- till *Førsteamanuensis Thorstein Norheim, Inst. for lingvistiske og nordiske studier, Oslo univ.* för tryckning av skrift om Gunnar Ekelöfs lyrik, kr. 10.000:-,
- till *Professor Per Bäckström, Litteraturvetenskap, Karlstads univ.* för tryckning av antologin ”Samspel mellom kunstarter. Modernisme i nordisk lyrikk 4”, kr. 10.000:-,
- till *Ph. D. Bergur Rønne Moberg, Inst. for Nordiske Studier, Københavns univ.* för tryckning av avhandling om fyra färöiska och två kontinentaleuropeiska romaner, kr. 15.000:-,
- till *Professor Anders Nilsson, Ekonomisk-historiska inst., Lunds univ.* för publicering av nordisk antologi om folkhögskolans dubbla roller, kr. 15.000:-,
- till *Doktoranden Stefan Rimm, Örebro univ.* för tryckning av avhandling om retorikutbildningen i svenska och finska skolor och gymnasier 1724-1807, kr. 15.000:-,
- till *Cand. mag. Peter Juul Nielsen, Inst. for Kultur og Identitet, Roskilde univ.* för tryckning av bok om kongruenskonstruktioner i danska språket, kr. 15.000:-,
- till *Dr. Hjalmar P. Petersen, Hamburg* för tryckning av boken ”The Dynamics of Faroese-Danish Language Contact and Bilingualism”, kr. 15.000:-,
- till *Utgivarföreningen Astra Nova r.f., Helsingfors* för utgivning av specialnummer om nordisk feminism, kr. 10.000:-,

- till *Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavik*, för svensk översättning av informations-sidan "Handritin heima", kr. 15.000:-,
- till *Prof. em. Lars Lönnroth, Göteborgs univ.* för tryckning av engelskspråkig nor-rön uppsatssamling kr. 15.000:-,
- till *Dr. Andrea Susanne Opielka, Hagen* för utgivning av bok om färöiska dansspel, kr. 10.000:-,
- till *Spartacus Forlag, Oslo* för översättning till norska av Fredrik Sjöbergs bok "Flugfällan", kr. 15.000:-,
- till *Spartacus Forlag, Oslo* för översättning till norska av Jonathan Lindströms bok "Bronsåldersmordet", kr. 15.000:-,
- till *Docenterna Anna Singer och Margareta Brattström, Juridiska inst., Uppsala univ.* för tryckning av antologi om nordisk samborätt, kr. 15.000:-,
- till *Førsteamanuensis Anne-Kari Skarðhamar, Skedsmokorset* för utgivning av skrift om färöiska konstväverskan Tita Vinther, kr. 15.000:-,
- till *Fil. lic. Eva Ahl-Waris, Kyrkslätt* för tryckning av avhandling om Birgittakloster i Vadstena, Nådendal och Pirita, kr. 10.000:-,
- till *Nordisk Lichenologisk Förening* för tryckning av "Nordic Lichen Flora IV", kr. 15.000:-,
- till *Fotografen Hendrik Zeitler, Angered* för tryckning av fotobok om kollektiv och ungdomshus i Oslo och kollektiv i Tavelsjö, Västerbotten, kr. 10.000:-,
- till *Doktoranden Marika Bogren, Konstvetenskap, Uppsala univ.* för tryckning av avhandling om formgivaren och konstnären Tyra Lundgren, kr. 15.000:-,
- till *Civilekonomen Hans Barnekow, Falsterbo* för dokumentärfilm om Finland "Farans år", kr. 20.000:-,
- till *Doktoranden Katarina Mårtenson Blom, Aalborgs univ.* för dansk-svensk studie om musik och hälsa inom psykoterapin, kr. 8.000:-,
- till *Doktoranden Anna Wahlöö, Lunds Tekniska Högskola* för forskning om moderna möbelklassiker i Norden, kr. 8.000:-,
- till *Doktoranden Tina Helle, Aalborg* för forskning om tillgänglighet i boendet i de nordiska länderna, kr. 8.000:-,
- till *Nordiska konstskolan i Karleby* för anskaffning av konstlitteratur, kr. 8.000:-,
- till *Stockholms medeltidsmuseum* för autoguidning på danska och finska, kr. 20.000:-,
- till *Romska kulturcentret, Malmö* för nordisk vandringsutställning, kr. 30.000:- till resor,
- till *Norrbottnesteatern, Luleå* för barn- och ungdomsteaterfestival 2011, kr. 20.000:-,
- till *Skådespelerskan Maria Dehnisch, Bromma* för deltagande i teaterlaboratorium på Åland 2010, kr. 3.000:- ,
- till *Regissören Niklas Hellberg, Stockholm* för samma ändamål, kr. 2.000:- ,
- till *Kompositören Daniel Eriksson och dansaren Kirstine Ilum Sørensen, Malmö* för dans- och teaterföreställningar i Århus och Malmö 2010, kr. 10.000:-,
- till *Mariehamns stadsbibliotek* för nordiska litteraturdagar 2011, kr. 10.000:- ,
- till *Nordens Hus i Reykjavik* för litteraturdagar med symposium i Husavik 2011, kr. 12.000:- till resor
- till *Stud. Louise Sille Krogh-Jacobsen, Valby* för studier i Stockholm 2010-2011, kr. 8.000:-,
- till *Konstnären Pia Sandström, Stockholm* för utställning i Helsingfors 2011, kr. 5.000:- ,
- till *Konstnärsgillet i Åbo* för workshop och utställning i Eskilstuna och Åbo 2011, kr. 20.000:-,

394 *Letterstedtska föreningen*

- till *Kulturföreningen Katrina, Mariehamn* för konsertturné i Sverige och Finland,
kr. 10.000:- ,
- till *Teaterföreningen LumparLab, Åland* för projektet Lear Landscape 2011,
kr. 12.000:-
samt
- till *Foreningen Norden i Ærø* för litografiutställning i Eksjö 2011, kr. 8.000:-.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

utlyser anslag till ansökan under 2011

Letterstedtska föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på industrins, vetenskapens och konstens områden. Under 2011 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Det belopp som står till förfogande för gemensam utdelning uppgår till 2.000.000,- SEK

*Ansökan om anslag inges skriftligen till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas **före** den 15 februari och **före** den 15 september 2011. Poststämpelns datum gäller.*

Besked om utdelade anslag ges skriftligen i slutet av maj resp. i slutet av november 2011.

I. Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Anordnande av nordiska konferenser och seminarier. Ansökan insändes av arrangörerna varvid konferensspråk och specificerade kostnader anges. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Gästbesök av forskare från annat nordiskt land. Ansökan insändes av den mottagande institutionen. Utgifter för administration, måltider, löner, arvoden och traktamenten beviljas ej.
- Tryckning, översättning eller språkgranskning av publikationer av gemensamt nordiskt intresse. Offert skall bifogas ansökan. Till periodiska skrifter ges engångsanslag. Doktorander skall bifoga handledarintyg.
- Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse. Doktorander skall bifoga intyg om sin forskning från handledaren. Av intyget skall framgå varför anslag bör ges till det uppgivna ändamålet.
- Inköp av litteratur eller kontorsutrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning. Kostnadsberäkning skall bifogas ansökan.

Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 SEK.

Anslag utdelas enligt föreningens praxis **ej** till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehålle inom det egna landet,
- festskrifter eller seminarier av avtackningskaraktär,
- till löner, arvoden, traktamenten eller normala levnadsomkostnader samt
- till renodlade medicinska ändamål.

II. Under 2011 står sammanlagt 250.000 SEK till förfogande för främjandet av *nordiskt konstnärligt utbyte*. Ansökan skall, i undertecknat skick, insändas *före* den 15 februari resp. *före* den 15 september 2011 till Letterstedtska föreningens huvudstyrelse, Box 22333, SE - 104 22 Stockholm. Poststämpelns datum gäller.

III. Enskild person eller enskilda personer kan också ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 2.000 till 10.000 SEK. Ansökan sändes, i undertecknat skick, in *före* den 15 februari 2011 (poststämpelns datum gäller) till:

Danska sökande:

Letterstedtska föreningens danska avdelning
c/o Steen A. Cold, Engbakken 6,
DK - 2830 Virum

Finländska sökande:

Letterstedtska föreningens finländska avdelning
c/o Dag Lindberg, Lönnrotsgatan 7 b 16,
FIN - 00120 Helsingfors

Isländska sökande:

Letterstedtska föreningens isländska avdelning
c/o Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrun 36,
IS - 102 Reykjavík

Norska sökande:

Letterstedtska föreningens norska avdelning
c/o Kolbjørn Skaare, Professor Dahls gate 42,
NO - 0260 Oslo

Svenska sökande:

Letterstedtska föreningens svenska avdelning
Box 22333, SE-104 22 Stockholm
Anm. Den svenska avdelningen tar även mot ansökningar den 15 september 2011.

En fullständig förteckning över utdelade anslag återfinns i årets sista nummer av *Nordisk Tidskrift* (4/2010 och 4/2009). Se Letterstedtska föreningens hemsida: www.letterstedtska.org

BOKESSÄ PAPPRETS VÄG TILL NORDEN

Det påvliga sändebudet Petrus Gervasii fann inget papper att skriva på då han besökte Lund 1331. De äldsta bevarade pappersdokumenten i Norden är från 1345 och återfinns i Riksarkivet i Stockholm. Det först bevarade pappersbrevet från Finland är från 1350 och finns i Tallinns stadsarkiv. Arkivfynden från Danmark, Norge och Island daterar motsvarande dokument till 1359, 1371 och 1420.

De historiska notiserna klarlägger att det dröjde överraskande länge innan pappret fann sin väg till Norden. Papperstillverkningen var redan känd på 1000-talet kring Medelhavet där araberna spred kunnandet under sin expansion framför allt till Spanien. Därifrån gick papprets väg till Frankrike och Italien. På 1200-talet fanns ett handpappersbruk i Bologna.

Det stora genombrottet för pappret i de nordiska länderna kom mot slutet av 1300-talet. Det mest berömda pappersdokumentet är Kalmarunionens fördrag från 1397. Enligt senare historisk forskning blev egentligen unionsbrevet aldrig riktigt godkänt av parterna eftersom man inte var överens om dess innehåll. Det fanns också reservationer eftersom det inte var skrivet på pergament, vilket var den tidens krav på officiella urkunder. Ändå skrevs t.ex. fredstraktaten mellan Norge och Sverige 1441 på papper. Drottning Margareta som ville säkra unionens fortbestånd genom sin systerdotterson Erik av Pommerns val till kung i alla tre rikena, var en gynnare av papper. Hon utövade sin makt genom flitig brevskrivning!

Papprets utveckling

Det finns alltså någonting gåtfullt över papprets tillkomst. Även om vi känner till papprets tillblivelseprocess vet vi inte varför frilagda fiber i vattenblandningen, suspensionen, söker sig till varandra, grupperar sig enligt ett mönster som inte går att styra och slutligen fäster sig vid varandra så att resultatet är papper! Så beskriver överbibliotekarien, professor Esko Häkli pappersutvecklingen i sitt stora arbete "Ingen dag utan papper". Det är ett grundligt och mönstergillt verk om papper och dess roll som kulturbärare. Häkli har engagerat flere medarbetare från de nordiska länderna som ger boken en klart nordisk prägel. Kanske den mest nordiska boken på länge!

Det första pappret såg dagens ljus i Kina. Under tvåtusen år har pappret spelat en växande roll i samhällsbygget. Världens äldsta bevarade dokument, skrivna på papper, härstammar från tvåhundralet. Texterna är fortfarande läsbara och pappret praktiskt taget oskadat. Men vi vet inte hur pappret uppfanns, inte ens riktigt när det skedde!

Mycket är okänt om papprets vandring från Kina till Japan, genom Asien till Samarkand, vidare till de arabiska länderna, främst till Bagdad och vidare till vår egen världsdel. Konsten att trycka gjorde samma resa. För bägge konstarterna gäller dock att de först här hos oss blev indragna i den explosionsartade utvecklingen som skulle omfatta de flesta samhällsområdena. Det var här som pappersproduktionen blev en industri. Här fick tryckningen med lösa typer, bokstäver, revolutionära följder för hela informationsmarknaden.

Mannen bakom uppfinningen av den kontinuerligt fungerande pappersmaskinen anses vara Nicolas Louis Robert som levde i Frankrike 1761-1828. Utvecklingen av den maskinella papperstillverkningen gick snabbt. Redan på 1840-talet fanns det 250 maskiner i England, 125 i Frankrike och 50 i Tyskland.

Den första pappersmaskinen i Norden beställdes i Danmark 1829. Den första maskinen i Sverige byggdes i Klippan 1832. Sedan följde maskiner i Lessebo, Grycksbo och Holmen. I Norge byggdes den första maskinen i Bentse Brug i närheten av Oslo. Tidsmässigt låg Finland något efter de andra nordiska länderna. Den första maskinen installerades av J. Chr. Frenckell i Tammerfors 1842. Tervakoski, som småningom blev ett berömt pappersbruk, fick sin första maskin 1853.

Papperets roll i de nordiska samhällena har haft en omvälvande betydelse. Tillverkningen av papper förvandlade de stora nordiska skogarna till en enastående källa för välfärd. I min ungdom talade man alltid om skogarnas gröna guld, som med tiden har blivit en aningen utsliten slogan efter pappersbrukens häftiga rationalisering för att eftersträva högre vinster. Historisk har dock skogen skapat förutsättningar för industrialiseringen i stor skala.

Innan trämassa kunde användas byggde papperstillverkning på lump, linne och bomull. Det skapade många hållbara papperssorter. Den snabbt accelererade användningen av pappersmaskiner påverkade i andra sidan samhällsutvecklingen i många avseenden. Nya industriorter uppstod, tillgången på papper banade vägen för mera enhetliga kulturformer genom läsning och kunskapsinhämtning. Penningväsendets utveckling bygger i hög grad på tillgången på papper. Tillgången på papper och boktryckarkonsten genom Gutenbergs uppfinning ledde till ett uppsving av böcker, tidningar och alla slags publikationer. Affärskorrespondensen ledde till ökande handelsutbyte och ekonomiska satsningar.

Martin Luther – banade väg för mera papper!

Kanske vi delvis kan tacka Martin Luther för att det tryckta ordet har en så stark ställning i våra nordiska samhällen. Den katolska kyrkan tillmätte den muntliga traditionen en stor betydelse vid sidan av den skriftliga. Reformationen ledde till en förändring. Luther förhöll sig kritiskt till den muntliga traditionen

och drev igenom det skrivna ordets primat. Det innebar samtidigt en övergång från medeltiden till den nya tiden. Det gav möjlighet att grunda nya banker i många länder. Både böcker, konst och musik blev handelsvaror i händerna på driftiga företagare.

Papprets betydelse har avsatt spår i skönlitteraturen. En dikt från 1500-1600-talen lyder i Thomas Warburtons översättning:

Av lump fås papper
av papper pengar
av pengar banker
av banker skulder
av skulder tiggare
av tiggare lump

August Strindbergs korta berättelse "Ett halvt ark papper" är välkänd. Den skildrar två år av ett ungt pars liv från den första himlastormande lyckan fram till dess döden skiljer dem åt. Men efter att ha hittat och läst anteckningarna vid telefonen kände sig den unge änklungen på något sätt ändå lycklig – "han hade ägt det skönaste... han tog solpapperet, kysste det och lade det i sin bröstficka".

Carl Snoilsky vistades 1886 vid Valkiakoski pappersbruk, som han skrev en lång diktsvit om.

På dessa ark, förklädda trasor blott
som druckit svett och blod och tåreflöde
Den gamla sagan skrifs om sorg och brott,
Om smärtan, döden – om vårt släktes öde

Bo Carpelan har diktat om Papperets under väl medveten om dess tillblivelse-historia

Hela mitt liv har jag som självklart fyllt
papperets vita fält med en slingrande tanke spår,
Fibrernas liv och platser var för mig okända,
deras koordinater stjärnor i en främmande galax.
Papperets fibrer samlar sig, säger de kloka,
till ett samtal som på ett cocktailparty, klungor bildas...
...in i dess stora rum virvlar strömmar av vatten,
samlar och sköljer fibrer och hörs som eko
i den flyktiga texten på papperets sidor...

Professor Esko Häkli pläderar starkt för mera hållbart papper i produktionskedjan, framför allt för böcker och arkivering. Försämringen av papprets hållbarhet pågår även om det sker långsamt och så att säga i smyg. Det hotet måste avvärjas! Papprets beständighet är en grundpelare för vår kultur.

Papprets kvalitet hjälper inte alltid mot misstag. Det berättas att Versaillesfredens traktat 1919 efter första världskriget skrevs på det finaste japanska papper som fanns. Fredsvillkoren var emellertid katastrofala och inledde en utveckling som resulterade i andra världskriget. Det var ett oerhört dyrt pris för att rätta till misstagen från Versailles.

Tom Söderman

Esko Häkli. *Ingen dag utan papper*. Söderströms förlag, Helsingfors och Atlantis förlag, Stockholm 2008.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

JAKTEN PÅ DEN GLÖMDA SKANDINAVISMEN

Skandinavismen under 1800-talet skildras oftast som en historiens förlorare. När tanken på en samling mellan de danska, norska och svenska folken sattes på prov under dansk-tyska kriget 1863-64 föll den på realpolitikens nationella egoism. Innan dess var tongångarna annorlunda. Skandinaviska studentmöten i Uppsala 1843, Köpenhamn 1845, Kristiania (Oslo) 1851, Uppsala 1856 och Köpenhamn 1862 hade väckt stor uppmärksamhet. Med känslolagda tal och otaliga skålar befästes vänskapen mellan de tre folken. Också Oscar I och Karl XV engagerade sig för skandinavismen. Deras motiv var dock mindre ideella – att skapa ett stornordiskt rike under kunglig svensk ledning.

Den politiska skandinavismens smärtsamma nederlag har gjort att andra former av skandinavism kommit i skymundan. Detta har nu till stor del avhjälpats med en doktorsavhandling av *Ruth Hemstad*, historiker vid Oslo universitet och verksam vid Nasjonalbiblioteket, *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen*.

Huvudlinjen i hennes bok är att skandinavismen som kulturell rörelse inte dog ut efter studentskandinavismen och 1864 års nederlag utan upplevde en – om än kortvarig – blomstringstid. Tiden från 1890-talet har med Erik Rudengs begrepp kallats ”Indian Summer”, en tid av värme innan kylan sätter in med ”den nordiska vintern”. Dessa årstidsmetaforer är centrala i Hemstads skildring. Boken har en stark empirisk prägel med 653 sidor, 2252 noter och flera register över möten. Samtidigt följs ett antal viktiga trådar i skandinavismens historia med hjälp av teoretiska begrepp och diskussioner.

Även om andra forskare som Göran B Nilsson och Bo Stråth på senare år har uppmärksammat det mångsidiga samarbete som ägde rum i Skandinavien under 1800-talets senare del har utbytet inte satts in i ett längre skandinavistiskt perspektiv. Mötesverksamheten har heller inte undersökts systematiskt. Ungefär hundra olika typer av mötesverksamhet har Hemstad identifierat för perioden 1839-1905 och lika många kommer till under tiden från unionsupplösningen till 1929.

Begreppet *skandinavism* är inte identiskt med *skandinaviskt samarbete*. Det krävs mer än att patologer, folkdansvänner och ortopedier möts över de nordiska gränserna. Risken finns att den rika flora av utbyten som presenteras i boken med automatik ger en bild av en mäktig skandinavism. Författaren anstränger sig därför att påvisa vad som inte bara är praktiskt betingat samarbete av yrkesintressen eller andra skäl, utan därutöver har någon koppling till skandinavismens budskap om gemensam identitet och kultur. Samarbetet ska av de inblandade anses ha ett värde i sig för att betecknas som skandinavism. Skandinavism och skandinaviskt samarbete är två fenomen som med

ömsesidig påverkan under en period utvecklas parallellt – med titelns ord från indiansommar till nordisk vinter.

Indiansommarens variant betecknas som *nyskandinavism*, mindre politisk och mer kulturell än sin föregångare. Den tidiga skandinavismen under studentmötenas och de dynastiska intrigernas tid var mer långtgående. De tre staterna skulle samlas i ett rike, eller åtminstone närma sig varandra politiskt-institutionellt. Det var i hög grad en samlande nationalism, en parallell till de nationella strävandena i Tyskland och Italien. Med sin främst kulturella orientering var nyskandinavismen inte på samma sätt en konkurrent till de enskilda ländernas nationalism, något som möjliggjorde blomstringen vid sekelskiftet 1900. Ändå sågs den som ett hot i norskpatriotiska kretsar. Varför sträva efter samverkan både med den stat vars inflytande över språk och kultur man ville motverka (Danmark) och med den stat man ville kapa banden till (Sverige)?

Hemstads avhandling har en begreppshistorisk utgångspunkt utifrån en tradition främst företrädd av den tyske forskaren Reinhart Koselleck. Begreppen ses som mångtydiga, föränderliga och kontextavhängiga. Ofta står det strid om hur de ska tolkas. Begreppens polemiska kraft framgår som starkast i spänningsfältet mellan vad som betecknas som *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont*.

Under unionsupplösningens år 1905 var Norge bojkottlandet nummer ett. Man vägrade bland annat delta i det första nordiska historikermötet, Nordiska spelen och tredje nordiska schackkongressen. Men också Sverige bidrog. Skandinavismen sågs efter 1905 närmast som ett skällsord och man bojkottade ett nordiskt studentmöte med kristligt program 1906 och det nordiska högskolemötet året efter. Mängder av möten ställdes in eller sköts på framtiden. Ett planerat veterinärmöte 1907 hölls först 1921. Det sjätte nordiska fredsmötet 1906 ägde rum först fyra år senare. Efter besvärliga förhandlingar ställdes också det åttonde nordiska söndagsskolemötet in 1907. Även sådana till synes fridsamma möten kunde återupptas först efter världskriget. Kvinnorörelserna i de två länderna kom också i konflikt med varandra. Nordiska kvinnosaksmötet 1905 blev inställt och arrangerades istället 1914. Efter 1905 rådde således vinter. Med tanke på de möten som ställdes in på grund av unionskonflikten eller reducerades väsentligt kan man till och med tala om en istid.

När utbytet så småningom återupptas kring första världskriget, blickar man inte bakåt. Begreppet ”nordisk” passar mycket bättre. Dels för att förtränga skandinavismen, vilket parterna kunde ha skilda motiv till, dels för att inkludera också Finland som 1917 uppnått självständighet. Symptomatiskt grundas 1919 också Föreningen Norden i Danmark, Norge och Sverige.

Det är unionsupplösningen 1905 som utgör det verkliga sammanbrottet för det mångsidiga utbytet. Denna indiansommar, särskilt åren före 1905, har hamnat i skuggan av unionsupplösningens skarpa motsättningar. Den passar

inte särskilt väl med en norsknationell bild av det enhetliga motståndet mot unionen i Norge alltsedan 1880-talet.

Att olika tidsskeden och perspektiv har behandlats styvmoderligt är sällan en slump, utan snarare resultatet av dominerande ideologiska strömningar i tiden. Det åtminstone i början svaga officiella svenska intresset för hundraårsminnet av 1905 speglar att frågan var mindre viktig. Förutom tiden närmast efter 1905 har få röster höjts för att beklaga unionsupplösningen. Däremot kan den fredliga lösningen anknyta till en gemensam svensk-norsk berättelse om det fredssinnade Norden. Från ett norskt perspektiv är 1905 ett märkesår och bidrar gemensamt med 1814 och 1940/1945 till en nationell ramberättelse om landets frigörelsekamp. Grupper som är starkt emot EU satte under 2005, liksom tidigare under striden om norskt medlemskap, likhetstecken mellan unionens svenska övermakt och dagens unionella makt i Bryssel.

Ett viktigt drag i det skandinaviska samarbetet är dess frivilliga karaktär, buret av fria yrkesgrupper, kulturföreningar och idrottsorganisationer. Staten hade, åtminstone till en början, en mer blygsam roll. Först senare institutionaliserades utbytet i myndigheternas hägn. Samhällsorganisationerna har dock fortfarande en viktig roll. I äldre svensk forskning stod staten i centrum. Senare har de klassiska folkrörelserna hamnat i fokus. Den svåröverskådliga skaran av frivilliga organ har ägnats mindre intresse, även om det finns banbrytande studier som Torkel Janssons om 1800-talets "associationer". Att det intensiva utbytet mellan länderna inte föranlett så mycket svensk forskning kan således bero både på unionsfrågans svaga ställning och att staten respektive folkrörelserna ägnats mest intresse. Civilsamhället har inte haft någon stark ställning i det svenska medvetandet.

Trots Ruth Hemstads gedigna undersökning, eller kanske på grund av dess intresseväckande resultat och noggranna kartläggning, tycks skandinavismen, det nordiska samarbetet och närliggande frågor vara ett forskningsområde med stor potential för framtiden. Förhoppningsvis kan det kommande tvåhundraårsminnet av unionens uppkomst också uppmärksammas i Sverige, även om man liksom inför 2005 ligger efter grannlandet Norge.

Torbjörn Nilsson

Ruth Hemstad. *Fra Indian Summer til nordisk vinter. Skandinavisk samarbeid, skandinavisme og unionsoppløsningen*. Akademisk Publiserings, Oslo 2008.

PETSAMO OCH HAVET

I Finlands historia är den korta Petsamo-epoken 1920-1944 unik på många sätt. Det var första gången Finland etablerade sig vid ishavskusten. Strategiskt innebar det att landet inte enbart var hänvisat till de danska sunden i en kris-situation. I det storpolitiska spelet inför och under andra världskriget fick

Petsamo och hamnen i Linhammar en avgörande betydelse, inte bara för Finland utan också för Sverige. Hamnen blev ett centrum för handeln med den icke-krigförande världen. Efter andra världskriget måste Finland avstå Petsamo till Sovjet.

I boken *Petsamo och havet*, redigerad av *Max Engman* och *Kasper Westerlund*, ställs just havet i fokus, och området placeras in i en historisk och politisk kontext med korridor-tänkande, handelsförbindelser och försörjning som nyckelbegrepp.

Max Engman är professor i allmän historia vid Åbo Akademi och Kasper Westerlund intendent för Sjöhistoriska institutionen vid Åbo Akademi. I boken medverkar flera andra forskare och experter med uppsatser som belyser t.ex. Petsamo som ett andningshål mot väst, sjöfarten och godstrafiken, nick-eltransporterna och sillfisket. En intressant uppsats om samernas situation i området ingår också.

I inledningskapitlet till boken konstaterar Engman och Westerlund att Nordkalotten är en av Nordens multietniska regioner. Petsamo-området har bildat en mötesplats för olika folk och näringar liksom för expanderande stater och inflyttade kolonister. Petsamo-korridoren från Norra Finland, längs Finlands östgräns och ut till Norra Ishavet var ca 200 km lång och ca 60 km bred. Området hade som mest drygt 5000 invånare.

Kalottområdet var ett av de sista områdena i Europa som delades upp genom gränser i modern mening. Vid uppdelningen av området mellan Sverige-Norge och Ryssland 1826 utestängdes Finland från Ishavet. Efter Finlands självständighet, och en mycket turbulent period 1917-1920 då det fanns trupper från nästan alla världskrigets krigförande makter i området, övergick Petsamo till Finland i freden i Dorpat. Finland satsade stora resurser på att bygga ut området. Linhammar fick en hamn och Ishavsvägen från Rovaniemi till Petsamo byggdes. I anslutning till nickelfyndigheterna, som var de största i Europa, uppstod en betydelsefull gruvindustri.

Max Engman påpekar att Petsamo i Finland har omgivits av ett visst skimmer. Det var ett Klondyke med pengar, spänning och stormaktspolitik. Petsamo var en av de få flyktvägarna ut ur Europa ännu i början av andra världskriget. Den mest kände resenären som använde sig av Ishavsvägen var den norska kronprinsessan Märtha som avreste från Petsamo till Amerika i augusti 1940. Hon hade då med barn och följe varit på flyktväg i fyra månader. De långa avstånden och den outvecklade passagerartrafiken gjorde dock att Petsamo aldrig kom att omvandlas till riktigt den flyttväg som området annars hade kunnat bli.

I en uppsats om "Norge og Petsamo 1917-1940" av Einar Niemi, professor i modern historia vid Universitetet i Tromsø, ingår en bra beskrivning av hur man i tiden uppfattade Finlands strävanden att nå ut till Ishavet. I Norge fanns

länge en föreställning om att Petsamo-området och stora delar av Murmanskusten egentligen var gammalt norskt land erövrat redan under sagatiden. Efter Finlands självständighet ökade de finska kraven på att gamla ryska löften om en hamn vid Ishavet skulle uppfyllas. Det finska intresset för kvärnernas situation i Nord-Norge och den finsk-nationalistiska Lapporörelsens dröm om ett Stor-Finland som skulle omfatta alla finskbesläktade språkgrupper ökade misstron. Under 1930-talet trappades oron gradvis ner. De finska nationalistiska organisationerna hade ingen större framgång, och Finland hade ett klart behov av en nordisk orientering. Ute i världen ökade samtidigt den politiska spänningen. Vid vinterkrigets utbrott hösten 1939 försvann slutligt de norska föreställningarna om ”den finske fare”.

Flera av de övriga kapitlen beskriver framför allt Petsamos betydelse för godstrafiken. I transporten av varor till och från Linhammar deltog också svenska åkerier och ett mindre antal norska bilar. Den mest aktiva tiden sysselsatte enbart den här delen av trafiken över 10000 personer. I en personligt hållen uppsats skriver Raimo-Ragnar Nordström om sin far och om Nordströmrederiet, som stod för den största flottan i Petsamo. Vid krigsslutet förlorade rederiet nästan alla sina tillgångar. Nordström konkluderar med att fråga om vi på grund av klimatförändringarna en dag kommer att få se Rysslands handelsflotta regelbundet trafikera från Murmansk direkt till Asien och USAs västkust? Han konstaterar att Petsamoförlusten då kommer att visa sig vara ännu större än vad man tidigare har insett.

Jämfört med förlusten av Karelen har det i finsk debatt förekommit ganska lite diskussion om Petsamo och vad det innebar att förlora en hamn vid Ishavet. I dag kan den förlusten i någon mån kompenseras genom utbyggd infrastruktur och logistik och genom ökat samarbete med såväl Ryssland som Norge. Finland har på senaste tid agerat aktivt. Arbetet är en del av EU:s nordliga dimension.

Guy Lindström

Max Engman & Kasper Westerlund (red.). *Petsamo och havet*. Meddelanden från Sjöhistoriska institutet vid Åbo Akademi Nr 30. Åbo 2009.

HJALMAR MEHR – EN STOCKHOLMARE

I år är det hundra år sedan Hjalmar Mehr föddes. Han avled för över trettio år sedan och är säkert okänd för alla yngre än fyrtio år och bortglömd av de flesta äldre. Han är dock en av våra främsta kommunalpolitiker genom tiderna. Under jubileumsåret har *Björn Elmbrant* gett ut en biografi om honom. Jag ser tre goda skäl för det. Socialdemokraten Mehr var en färgstark person och hans gärning berörde över en miljon människors vardag. Det är angeläget att belysa ett av de viktigaste skedena och en av de viktigaste styresmännen i

Stockholms historia. Och en rättvis historieskrivning har alltid ett egenvärde. Hjalmar Mehr har främst fått eftermälet att han var ansvarig för onödiga rivningar och kördes iväg av allmänheten då han ville såga ned almarna i Kungsträdgården. Den bilden bör rättas till.

Björn Elmbrant är känd för bl.a. två lovordade biografier om Olof Palme och Thorbjörn Fälldin. Även den här boken förtjänar ett gott betyg. Han utmanar läsaren något genom sin stil, t.ex. skriver han oftast Hjalmar, som om det var en vänbok. Sjuttio sidor med noter och referenser garanterar dock ett seriöst arbete. Han ger en läsvärd berättelse och ett nyansrikt porträtt.

Hjalmar Mehrs föräldrar var båda judiska flyktingar undan den ryske tsaren, fadern från Lettland, modern från Vitryssland. Redan uppväxttiden är fängslande att läsa om. På något sätt kunde han bli jur. kand. och "hal-kade genom slumpens skördar in i det kommunala" som han själv uttryckte det. Han började som tjänsteman och blev snart borgarrådssekreterare hos finansborgarrådet Zäta Höglund. Han blev själv borgarråd 1948 och stannade i 23 år, han efterträdde Zäta som gruppleddare och var finansborgarråd och majoritetsledare 1958-66 och åter 1970 tills han året därpå blev landshövding i Stockholms län.

Stadens omdaning genom cityregleringen kom att prägla bilden av Hjalmar Mehr. Att det i huvudsak var ett nödvändigt och väl genomfört jätteprojekt lär idag vara allmänt erkänt. Tunnelbanan var en viktig orsak. Totalt krävde arbetet minst ett halvsekel. Den politiska debatten kom igång redan på tjugotalet, planeringstiden förlängdes av kriget. Reviderad stadsplan beslöts i princip först 1945. Det krävdes en lång genomförandetid. Under årtal fick man leva med grusgropar och byggnadsarbeten. Under den värsta tiden bar Mehr huvudansvaret. Då antogs planen City 62, som kompletterades med City 67. Elmbrant bekräftar mitt intryck att en del onödiga ingrepp gjordes i detta skede. Mot givet löfte fick t.ex. Sagerska husen ge plats för PK-huset i Kungsträdgårdens norra ände. På andra håll gick opinioner till mötes. Vi slapp t.ex. en femfilig motorled på Norr Mälarstrand. Till det långt utdragna obehaget för innevanarna kom på sextioalet den gröna vågen och 68-rörelsen. Almstriden blev utlösningen för en länge uppdämd irritation. Elmbrant sammanfattar att den egentliga striden var ett kort, våldsamt tumult vid tvåtiden på natten den 12 maj 1971. Hjalmar Mehr blev den främsta måltavlan för oviljan, hans namn travesterades till "almar ner". Resultatet blev som bekant att den T-banestation som var upphovet lades något kvarter bort på Arsenalsgatan. Det hade hetat att almarna måste bort, men i själva verket fanns alternativ som sparade dem. Elmbrant menar att det reella ansvaret låg på tjänstemannanivå.

Att peka ut syndabockar för cityregleringen är fel. Vad det gäller är att fördela både ansvar och erkännande inom en vid personkrets under ett halvt århundrade. En huvudperson var Yngve Larsson, folkpartist, stadsbyggnads-

borgarråd 1924-46 och inflytelserik ”äldre statsman” ända till 1970. Hjalmar Mehr fick en annan huvudroll. Min bedömning är att något tålde han att skällas på men hedras ännu mer.

Kort efter almstriden tackade Hjalmar Mehr ja till landshövdingposten. Han hade fått erbjudandet redan på nyåret. Elmbrant skriver att regeringens motiv ”var att undsätta en trött och sjuk man”, en intressant förklaring till en utnämning till en av landets förnämsta poster. Han fick sex år på sig och gjorde en erkänd insats bl.a. för skärgårdsfrågorna. I efterhand inser man att han borde ha dragit sig tillbaka som borgarråd vid valförlusten 1966. Han hade främst två motiv för att fortsätta: han ville slutföra cityregleringen och vara med då ”storlandstinget”, som det kallades då, sattes i sjön 1970/71.

En kommunalpolitiker i Stockholm måste mer än andra ta hänsyn samtidigt till de egna invånarnas krav, regionens behov och rikspolitiska synpunkter. Elmbrant nämner att stadens riksdagsmän ofta har visat ambivalens. Hjalmar Mehr menade att de inte vågat stå upp för huvudstadens intressen. Motsättningar till grannkommunerna och behov av samarbete med dem hade länge utgjort en huvudvärk för vem som än styrde staden. Mehr fann en lösning med storlandstinget, som han inte kan fräntas äran för. Kommunalrättsligt innebar det att staden gick in i landstinget som övertog ansvaret för vissa tunga uppgifter, bl.a. lokaltrafiken (SL) och sjukvården inom staden.

I fråga om Hjalmar Mehrs allmänna syn på kommunal självstyrelse, honnörssord som sedermera grundlagsfästs, är Elmbrant inte lika givande som då det gäller de mera handfasta frågorna. Man får dock veta att Mehr redan 1948 var på det klara med att rikspolitikens tyngd hindrade ”rena” kommunalval men att han var motståndare till gemensam valdag för riksdags- och kommunalval. Hans syn på kommunalstyrelsen i Stockholm var att den fungerade bra. Jag tackade själv ja till en förfrågan om att delta i en ”självstyrelseutredning” i Stadshuset. I kommittén ingick gruppledarna. Uppgiften beskrevs av sekreteraren, en luttrad chefstjänsteman, som att ”med en kraftfull markering av viljan till radikal förnyelse låta allt förbli vid det gamla”. Det passade in på Hjalmar Mehr. Det var ett instrument som han spelade på som en virtuos. Samtalen med honom var dock minnesvärda. Hans kunskaper var enorma. När jag tog upp en fråga, började han gärna med en historisk tillbakablick och kom i etapper fram till dagens ordning. Mina samtal med övriga gruppleddare var mindre givande.

Hjalmar Mehr talade även för den samregering som tillämpades i Stockholm på hans tid men som sedan länge har ersatts med majoritetsstyre. Han var en av de stora stridshästarna i stadens historia, men samregerandet kunde vara bra genom att främja goda lösningar och kompromisser. Cityregleringen var exempel på ett jättekompromis som länge i huvudsak hanterats i samförstånd. Jag skriver detta under en valrörelse där vår största kommunala fråga idag,

Förbifart Stockholm, ligger öppen i brist på en uppgörelse mellan blocken.

Vid samtal med Hjalmar Mehr fick man klart för sig att här var en man som kände sin stad och i detalj visste vad han talade om. Flera gånger under senare år har jag känt en saknad efter Stockholmspolitiker med hans kunskaper och känsla för staden. Jag instämmer med Björn Elmbrant när han skriver att vi behöver ”politiker med Hjalmar Mehrs passion och beslutförhet, men helst en sort som är mycket bättre än han på att lyssna”. Hursomhelst har han funnit en bra titel för sin bok: *Stockholmskärlek*.

Fredrik Sterzel

Björn Elmbrant. *Stockholmskärlek. En bok om Hjalmar Mehr*. Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2010.

KOLDE ER KVINDERÅD TRE BØGER OM ISLANDS SAGAER

Det begyndte som et dedikeret strejftog i de islandske sagaer og landskaber, bredte sig herefter ud i beretningen om en mande- og lysttur til sagalandet og slutter af med et bud på det paradigmeskifte, sagaerne indvarslede ved overgangen til kristendommen. Tre beslægtede bøger om Island har sagaerne som bagtæppe.

Sagateksterne selv fortæller ikke meget om natur og landskab og slet ikke noget om gejsere og vulkaner, ligesom følelsesliv og psykologiserende pointer er undertrykt. Hvad det sidste angår, vil et nyt tekstnært og uensureret oversætterprojekt (til dansk, norsk og svensk), der korrigerer de tidligere bornerte og mangelfulde oversættelser, råde bod på, når de foreligger fra år 2011.

Indtil da kan man med stort udbytte følge litteraturforskeren *Keld Zeruneith* ind i hans grundige sagafortolkninger, der bringer landskaber og slægter sammen, og som sigter mod en ny helhedsfortolkning. Zeruneith er hovedfortælleren i de tre bøger, der er udkommet om emnet, siden hans første rejsebog om Island fra 2003. Det var her, idéen til projektet opstod, da forfatteren den 29. august 1998 kl. 11.15 i silende regn stod og fotograferede fra Hjarðarholt ned mod Høskuldstad på vestlandet. Inspirationen kan nøje tids- og stedfæstes. Han indså, at han ville fortælle slægtshistorier og sagasteder sammen fra de steder, han selv havde besøgt på vest- og sydlandet: Borg, Gilsbakke, Hlidarende, Bergtorshvol, Hjarðarholt og Helgefjeld. Relationerne mellem personer og steder bliver i det omhyggelige filigranarbejde klarlagt og anskueliggjort for læseren, som måske havde ventet sig en slags ursaga. Den lader sig imidlertid ikke skrive, så lidt som urplanten lader sig opdrive. Men senere i forløbet kobledede han sagaerne og landskaberne fra Nord- og Sydisland på projektet.

Tager forfatteren forskud på den moderniserede oversættelse af sagaerne i *Kedelhat*, hvor han frimodigt lader Gunnars hustru Halgerd udbryde, at det

”rager mig en høstblomst, om du forsvarer dig kort eller længe”, da hun nægter ham to lokker af sit lange hår til at sno en ny buestreng, netop som han med livet og sin bue forsvarer sig selv og sin gård Hlidarende, så blev næste opus i ”trilogien” *Tilbage til Island* en afslappet vennebog. Forfatteren *Vagn Lundbye* træder til som logbogfører, mens maleren og geologen *Per Kirkeby* påtager sig det traditionsrige job som ekspeditionstegner og ridser løs på sine zinkplader under turen. Ekspeditionen blev til som forberedelse til en illustreret gendigtning af sagaerne til udgivelse i 2007, der imidlertid blev skrinlagt, mens Lundbye lige nu digter videre på sagaernes kvindeskæbner.

Til gengæld er bogen en nutidig sanselig oplevelse af det landskab, der hægtede sagaslægterne sammen på Island, og som stadig er tilgængeligt og nogenlunde gennemskueligt, fordi stednavnene stort set er de samme mere end 1000 år efter, begivenhederne fandt sted og 800 år efter, de blev nedfældet som stor litteratur. Mens maleren taler om en drøm af et landskabsrum, forholder digteren sig overraskende nøgternt til ruten, mens litteraturfortolkeren bidrager med et kapitel om sagasamfundets tro og myter, lov og ret og sagaernes tilblivelseshistorie og overlevering. I bogen *Rævesletten* kulminerer Islandrejserne i et originalt tænkt og kongenialt udført samarbejde og parløb mellem Per Kirkebys sublime landskabstolkninger og Keld Zeruneiths forbillige analytiske tekstlæsning.

Zeruneiths kønsbevidste tematiske læsning af sagaerne – ikke mindst Njals Saga – når frem til en indsigt i, hvordan erotik og seksualitet kolliderer med samfundsordenen. Men også, hvordan de konflikter, der udløser kædereaktionerne af blodhævn, må tilskrives sagakvinderne. Emblematiske for denne tolkning står netop Njals Saga, hvor Gunnars ægteskab med Halgerd udløser den række af hævmord, intriger, hån og magtbrynde, der endelig fører frem til de to venners død. Mens Njal tålmodigt søger forliget ad rettens vej, så udløser Halgerds uforsonlige hævnvilje mord på mord gennem det halve Island og efter de gengældelsesregler og med den dominoeffekt, som de gamle æresbegreber og den gamle blodhævnstradition udløste. Frem af sagaen vokser imidlertid et andet menneskesyn og en mennesketype, der i overensstemmelse med kristendommens indførelse – og slægtshistoriernes nedskrivning af kristne munke – introducerer den kristne tankegang og et nyt værdigrundlag baseret på forsoning i historierne til afvikling af deres rå volds- og hævnfikserede praksis. At det var kvinderne, der med sylespidse finter og hentydninger til mændenes æresfølelse strategisk udnyttede den heroiske kultur, som mændene selv havde bygget op, kan forekomme ganske ironisk. Men den bekræftes ikke desto mindre af sagaheltene, der igen og igen må sande den anfægtede Floses ord: ”Kolde er kvinderåd”, alt imens de for ikke at nedkalde ydmygelsen og skammen over sig selv eller slægten må bekræfte kvindernes dødbringende logik ind i katastrofe efter katastrofe.

Og netop om slægten og den enkelte har Zeruneith en vidtrækkende pointe i sin læsning af skjaldesagaerne, der i meget og meget kompenserer for saga-handlingens tilsyneladende mangel på psykologisk indsigt, og som måske vil vise sig at pege frem mod det ny storstilede fællesnordiske oversættelses-projekt, der lover at medtage de poetiske passager, der siges at rumme flere nuancer af sagaheltenes følelsesliv og selvopfattelse.

Mens de litterære indsigter bringer landskaberne og stederne sammen i et nyt og større overblik, så går Per Kirkebys bestræbelse ud på at kortlægge landskabet som en slags ”seismisk skrift”, hvor han med radernålen ridser i zinkpladen undervejs på rejsen. En proces, hvor han lader sansningen ufortolket og ureflekteret overføre til pladen med udtalt afstand til det farvelagte turistfoto. Som geolog samlede hans opmærksomhed sig under rejseforberedelsernes kortlæsning om højdekurverne, mens Zeruneith hæftede sig ved stednavne. Kurverne afslører geologien og viser endog undertiden vej til jordens indre, mens stednavnene viser vej i litteraturen som en episk skrift. Resultatet for malerens vedkommende blev en serie tegninger, raderinger og overmalinger, der står som bogens særlige tegnsprog og den underliggende sansning i ekspeditionsdeltagernes erindring om landskaberne. Til læseren bringer de stærke budskaber om landskabernes egen erindring.

Niels Houkjær

Keld Zeruneith. *Kedelhat. På rejse i sagaernes land*. Gyldendal 2007.

Vagn Lundbye, Per Kirkeby, Keld Zeruneith. *Tilbage til Island*. Aschehoug 2008.

Per Kirkeby og Keld Zeruneith. *Rævesletten. Og andre islandske omveje*. Gyldendal 2009.

LEVENDE OG ETTERRETTELIG BIOGRAFI OM RAGNHILD JØLSEN

Markedet flommer over av biografier – om middelmådige fotballspillere, selvhøvdende mediestjerner, store og små politikere, kunstnere av forskjellig kaliber, historiske berømteter og sexy døgnfluer. Forlag mener tydeligvis at skildringer av livsløp kan appellere til mange, og biografier som omhandler personer som har betydd noe i et samfunn, burde i alle fall ha livets rett.

Dikteren Ragnhild Jølsen (1875-1908) har en markant plass i norsk litteraturhistorie i tiden rett etter år 1900. Hennes korte karriere var dramatisk, og bøkene er originale, spennende og skrevet med fin sans både for antydningens kunst og for dramatiske høydepunkter. ”Av oss to er Ragnhild Jølsen den største”, sa Sigrid Undset som senere fikk Nobelprisen i litteratur. I en sammenligning med Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings saga* kommer faktisk ikke Jølsen, som plukket opp idéer hos sin svenske kollega, dårlig ut. Hun kan bruke innsikter fra andre uten å bli slave av dem. Men hun døde ung, og kom bare til å utgi fem korte bøker. Alt i alt fortjener hun så absolutt mer oppmerksomhet, og det er verdifullt at *Arnhild Skre* nå utgir *La meg bli som leoparden: Ragnhild Jølsen – en biografi*.

Det er moter i biografiskrivning som på så mange andre felter i livet, og nå velger mange biografer å begynne ikke med fødselen men med en skjellsettende hendelse noe senere i livet. To store norske biografier fra 2009, Edvard Hoems om Bjørnstjerne Bjørnson og Tore Rems om Jens Bjørneboe, begynner med henholdsvis Bjørnsons opplevelse av politisk uro og revolusjon i 1848 da han var 16 år, og den lille Bjørneboes angstanfall da han var tre. Arnhild Skre velger en fornuftig variasjon av dette grepet. På tre sider helt til å begynne med gir hun et riss av Jølsens liv og virke og av den omtale hun ble gjenstand for ved sin død. Denne orienteringen gir leseren en nyttig bakgrunn for det første kapitlet som begynner med dagen da den tolv år gamle Ragnhild skrev et dagboksblad som er det første hun tok vare på. Så følger 14 kapitler, et for hvert av stadiene i Jølsens liv og et "Etterord" om biografens forhold til dem som før har skrevet om dikteren.

Skre maler på et forholdsvis bredt lerret. Hun skildrer ikke minst Jølsen slik hun trer frem i de nettverkene hvor hun fant sin plass – i miljøet i Enebakk hvor hun vokste opp og også bodde senere, blant unge diktere i Kristiania, på et kort opphold i København og så mot slutten av livet i den skandinaviske kretsen i Roma. Denne oppmerksomheten på hvem hun ferdedes blant og hvordan disse forskjellige grupperingene både ga henne nyttige idéer og noe å bryne seg på, kommer vel med. Den fyller ut det bilde tidligere biografer har gitt oss, et som mer eksklusivt har bygget på Jølsens dagbøker og notater og hennes korrespondanse (ofte slik dette er gjengitt i den første biografien, Antonie Tibergs pionerarbeid fra 1909). Disse kildene gir et vell av opplysninger om store deler av dikterens liv, men visse år og deler av år er de tause om. Skres sans for nyttig kontekst hjelper oss til å se sammenhenger på disse stedene.

Skre er en nøktern forsker. Hun holder seg stort sett unna formuleringer av typen "det må ha vært slik at", og hun har ingen hang til freudianske tolkninger av Jølsens liv. Hun har kanskje sett seg lei på luftige og sjablonmessige psykoanalytiske tilnærminger, noe som det er godt med eksempler på i litteraturvitenskapen. Men jeg skulle gjerne sett at biografen hadde forsøkt å grave noe dypere i Ragnhild Jølsens første år. Ikke minst gjelder dette noe ganske konkret: Vi hører forholdsvis lite om hennes skolegang. Det kan være vanskelig – men kanskje ikke helt umulig – å finne ut mer om hva hun faktisk lærte i privatundervisning hjemme, og vi burde i alle fall hørt mer om innholdet i flere av fagene på Nissens Pikeskole i Kristiania. Pensum på skolen har noe å si for vår senere orientering i livet.

På tre områder er Skres bok særlig verdifull. Biografen reagerer energisk mot den tendensen i tidlige (og til dels også senere) studier av Jølsen som legger mest vekt på mørke sider ved liv og verk. Det er vanskelig, sier Skre,

å forstå at de som skrev minneord om Ragnhild Jølsen, valgte å beskrive henne som tungsindig uten å fortelle om livsappetitten, risikosøkingen, latteren som

trillet over mange av boksidene og den nesten uslitelige arbeidlysten. (s. 11) Det er kanskje ikke så vanskelig å forstå at akkurat livsappetitten og risikosøkingen (bl.a. med alkohol, kokain og morfin) ble utelatt i 1908 og 1909. Men Skres hovedpoeng er godt, og hun utvikler det i et respektfullt og livlig bilde av en modig, aktiv og selvstendig kvinne.

Skre sier om seg selv at hun er historiker, men hun fortjener også ros for sin presentasjon av det Jølsen skrev. Vi får nyttige gjennomganger av historiene som fortelles, og gode, om enn naturligvis meget kortfattede, analyser av den litterære kunsten. På denne måten kan *La meg bli som leoparden* vise hvorfor Jølsen er verdt en ny biografi. Et lite klagemål her er at *Brukshistorier*, hennes beste bok slik jeg og mange andre ser det, får en svært kort omtale.

Et tredje spørsmål som Skre bidrar fint til, gjelder Jølsens død: Var det selvmord? Skre har flere godt gjennomtenkte innvendinger mot selvmordteorien, en som Jens Bjørnboes roman om dikteren energisk forfektet. Hun slutter seg til Tiberg som hadde de to gjenlevende søstrene som kilde, og de fortalte at Ragnhild falt sammen på vei til soveværelset om kvelden med blod rennende fra munn og nese – og det uten at hun hadde tatt mer enn litt av sovemiddelet hun brukte. Skre kommer så med en interessant ny opplysning. Det finnes en sykdom knyttet til høyt alkoholinntak over tid som gir utposing av blodårer i spiserøret (øsofagusvariser), noe som kan føre til dødelige blødninger. Selvmord er blitt langt mindre sannsynlig.

Jeg har brukt honnørordet forsker om Arnhild Skre, og med rette. Det er noen småfeil i boka om både norske og om engelske diktere; og det som sies om Italias samling og om Ibsens utbytte av oppholdene i dette landet er for enkelt. Men Skre har sikker sans for godt kildemateriale, og bruker det til å bygge fornuftige konklusjoner. Dagens forlagspraksis skaper imidlertid et hinder her. Konkrete opplysninger om hva Skre bygger på, er nemlig plassert i en bolk bak i boka, og henvisningene er stort sett til kapitler heller enn til sider. Jeg har strevd en del ganger med å finne hvor kilder jeg gjerne ville se nærmere på, befinner seg. Forlagene er tydeligvis redde for at nøyaktige sluttnoter eller noe så grotesk som fotnoter skal skremme potensielle lesere. Kanskje forlagenes frykt har en viss berettigelse, men i dette tilfelle blir ikke forfatterens forskerprofil så tydelig som den gjerne skulle vært.

Til slutt: *La meg bli som leoparden* er en pent produsert bok. Den er nesten fri for trykkfeil, typografien er behagelig, og oppdelingen i små underkapitler er som oftest hjelpsom. Skre skriver ledig og presist. Billedstoffet (nesten bare portretter av Jølsen) er fascinerende og blir gjort til gjenstand for utmerkede kommentarer.

Bjørn Tysdahl

Arnhild Skre. *La meg bli som leoparden: Ragnhild Jølsen – en biografi*. Aschehoug, Oslo, 2009.

SMERTENSBARNET

GRIBENDE BOG OM SELMA LAGERLÖFS BROR JOHAN LAGERLÖF

I spisestuen på Selma Lagerlöfs elskede Mårbacka findes en række billeder, udført af hendes morbror, maleren Christoffer Wallroth, med motiver fra de steder, hvor hendes søskende boede. Der er et billede fra Kungälv, hvor broderen Daniel boede, der er et fra Falun, hvor søsteren Gerda boede, og der er et fra Gustafsfors, hvor søsteren Anna døde i en ung alder. Men så er der også et billede af et stort øde bjerg ved Lake Washington i nærheden af Seattle. Det nøgne, rugende bjerg vidner om slægtens smertensbarn, broderen Johan, der emigrerede til Amerika i 1890 og døde i Seattle i 1912, hvor han sammen med sin hustru Nathalie ligger begravet på Fairview kirkegård.

Johan har hidtil været den skjulte bror i Selma Lagerlöfs liv, manden familien tilsyneladende ikke ville vide af, efter han gik konkurs med både sin tobaksfabrik i Lidköping og med *the Holy Ground* i lagerlöfslægten: Mårbacka, som han havde taget ansvaret for, efter faderen Erik Gustaf Lagerlöfs død i 1885. Johan fylder ikke meget i litteraturen om Selma Lagerlöf, og når han nævnes er det ikke for det gode hos hverken Vivi Edström, Sven Stolpe, Per Olov Enquist – eller undertegnede. Han beskrives som et ulykkesmenneske, småt begavet, alkoholiseret og evneløs. Efter at have læst *Torbjörn Sjöqvists* bog *Kära Syster! Jag tycker hafa utur i allt. Om Johan Lagerlöf och hans syster Selma*, er jeg glad for, at jeg i anden, omskrevne og stærkt udvidede udgave af *Snedronningen* fra 2005, har fjernet de negative linjer om Johan. For Torbjörn Sjöqvist har skrevet ham frem og fri af fordomme, uvidenhed og fortrængninger som en hædersmand, en moralsk stærk, skyld- og ansvarsbevidst mand, der imidlertid ikke havde psyken til at lykkes med sit liv.

Med inciterende psykologisk indsigt fremstiller Torbjörn Sjöqvist forholdet mellem Johan og Selma Lagerlöf som en pagt. Det er ham, der hjælper hende, da hun har brug for det, og hende, der siden hjælper ham, da han har brug for det i USA. Og det er Johan, der, som den første, tager ansvaret for Mårbacka, da faderen dør, og dermed påbegynder det omfattende restaureringsprojekt, som Selma Lagerlöf fuldfører, da hun i 1907 generhverver Mårbacka, og gør stedet til en del af sin egen skæbnebestemte livsforvandling.

Torbjörn Sjöqvist har kaldt historien frem af mørket ved hjælp af de hen ved 200 breve, Johan og hustruen Nanny skriver til Selma og moderen Louise Lagerlöf igennem deres liv, og de breve Selma Lagerlöf skriver til moderen og veninderne Sophie Elkan og Valborg Olander, hvor hun omtaler Johan. I USA findes der måske nogle af Selma Lagerlöfs breve gemt og glemt hos efterkommere, men sporet ender – indtil videre blindt her.

En pagt kræver to aktører. Og Johan er den, som først tager initiativet. Han gifter sig i Lidköping med Nathalie (Nanny) Rappe, der har en datter fra

et tidligere ægteskab. Sammen får de sønnen Per, der bliver Johans livshåb og stolthed under de stadige trængsler, der rammer ham på begge sider af Atlanten. Nanny er formuende, og Johan overtager en tobaksproduktion med fabrik i Lidköping. Og havde han ladet det blive ved det, havde han måske lykkedes. Men hans ansvarsfølelse over for familien er stor, så han tager det afgørende og fatale skridt at overtage Mårbacka, så moderen kan blive boende og få en værdig alderdom. Dermed hæfter han også for den kolossale gæld, der er akkumuleret i ejendommen efter faderens mislykkede projekter, ekstravagante og despotiske livsførelse. Det bliver det, der knækker Johan og leder mod konkursen. Men med sin handling bliver han et forbillede, en slags rollemodel for sin fire år yngre søster, der i sine formative år indser, at man bliver nødt til ikke bare at tænke på sig selv og sine litterære ambitioner, men også tage et ansvar for sine nærmeste.

Det er også Johan, der understøtter Selma Lagerlöf økonomisk, da hun imod sine forældres ønske, rejser til Stockholm for at uddanne sig til lærer ved seminariet, og siden hjælper hende med rejsepenge, da hun tager til Landskrona for at arbejde og bryde igennem som forfatter. Da hun er færdiguddannet som lærer, forærer Johan hende et ur som gave. Det bliver ved med at tikke i hendes bevidsthed, så længe Johan lever, og minde hende om den taknemmeligheds-gæld, hun har i forholdet til broderen, der har hjulpet hende, da hun satsede alt, og som har hjulpet familien, da den havde satset alt. I et brev skrevet til Sophie Elkan ved Johans død, ser Selma Lagerlöf tilbage og erkender, at hun skylder den fortabte søn så meget, at hun aldrig kan betale det tilbage:

Fastän han störtade oss alla i mycket bekymmer så har han dock hjälpt mig på ett sätt, som jag aldrig kan afbetala, ty det kan man ej med denna första handräckning som bliver bestämmande för ens lif.

Men Selma Lagerlöf gjorde, hvad hun kunne, da først broderens ulykke for alvor var gået op for hende. Johan er alene, da han rejser med båden mod Amerika, han magter ikke at se sine nærmeste i øjnene ved afskeden med Sverige, og fragter ensom skammen over havet til den ny verden. Den bliver aldrig rigtig hans. Han slår sig ned i den svenske koloni i Chicago, de første fem år alene, indtil han får hustruen, steddatteren Astrid og sønnen Per over. Han forsøger sig igen med tobakshandel, men må opgive og lever af skiftende arbejde, hårdt, beskidt natarbejde, alt for hårdt, for den spinkle mand fra det trods alt dannede og forfinede miljø på Mårbacka.

Nanny forsøger sig som spillelærer, men efter slidsomme og fattige år i Chicago og Duluth rejser Johan i 1906 til Seattle, hvor han åbner en tobaks- og frugtforretning. I realiteten er det en bod på gaden. Johan er gadehandler, også i 1909, da Selma Lagerlöf modtager Nobelprisen, og den lokale presse finder

ud af, at hun har en bror i byen, og ikke rigtig kan finde ud af, hvordan de skal skrive om sagen. Selv er Johan stolt på søsterens vegne. Og taknemmelig. For det er Selma Lagerlöf, der i alle årene har holdt ham oppe i det fremmede. Sørget for at Nanny og børnene kunne rejse over, for at de kunne betale deres husleje, for at de kunne flytte og få butikken på 525 Madison Street i Seattles centrum. Det er ikke ubetydelige summer Selma Lagerlöf sender over Atlanten for at opfylde sin del af den pagt, de to indgik i deres ungdom, da hun havde mest brug for det.

Brevene hjem til Selma fra Johan og Nanny er smertestemt læsning. I dem blandes inderlig taknemmelighed, gedulgt flovhed og tiggeri i en uegal, men aldrig uværdig blanding. Og da Selma Lagerlöf tilbyder at finansiere Johans og familiens hjemrejse til Sverige, hvor hun vil byde dem husly og Per en uddannelse, svarer de nej. Det nederlag vil de ikke tage på sig, så hellere leve af nådsens brød i det fremmede, hvor de ikke dagligt konfronteres med skammen. Trods talrige indbydelser fra svenske foreninger og diverse forlag, tager Selma Lagerlöf aldrig til USA, måske havde hun ikke kunnet bære et eventuelt møde med Johan – og dermed det traume, han har efterladt i hendes sind.

Da Johan dør af levercancer i 1912, skriver Nanny til Selma Lagerlöf:

Selma dear, när den sista stunden nalkas för dig och du kastar en blick tillbaka på ditt förflutna lif, må detta bli dig till glädje och tröst, huru du lindrat hans bekymmer, hjälpt honom i hans sträfvanden, upplifvat hans kräfter och hans hopp, varit honom en kär syster, som han in i det sista talade om med djupaste tacksamhet och tillgifvenhet.

Relationen døde ud i efterklang. Selma Lagerlöf understøttede Pers uddannelse til ingeniør. Han fuldførte den aldrig og forsvandt i Latinamerika på jagt efter lykken. Stedsøsteren Astrid stiftede familie i Seattle, efterkommere lever der endnu og har måske breve og andet liggende for den hårde tid for 100 år siden. Torbjörn Sjöqvist har prøvet at nå dem, det er ikke lykkedes inden udgivelsen af denne bog. "Ett sådant Press-Stop blev det inte", som han ærgerligt skriver. Men bogen om Johan og Selma Lagerlöf er klog, oplysende og fyldestgørende, som den er. Ja mere end det, den er skrevet med stemt følelse og stor empati og som sådan en gribende oplevelse at læse.

Henrik Wivel

Torbjörn Sjöqvist. *Kära Syster! Jag tycker hafa utur i allt. Om Johan Lagerlöf och hans syster Selma.* Mårbacka Förlag, 2010.

LISA LARSON – KERAMIKER PÅ GUSTAVSBERG

I samband med en utställning av Lisa Larson på Gustavsbergs Porslinsmuseum under sommaren 2010 har *Märta Holkers* skrivit en bok om en av fabriken legendariska keramiker, som har verkat sedan 1950-talet och även spridit ryktet om den svenska formen runt om i världen.

Det var Stig Lindberg som tog Lisa Larson till Gustavsbergs Fabriker, där han var konstnärlig ledare vid den tiden då Lisa Larson lämnade Slöjdföreningens skola i Göteborg och då, 1954, deltog i en tävling där Lindberg satt i juryn. Efter det flyttade hon norrut och blev sedan kvar i Gustavsberg med sin familj. Familjen kom senare att bo under somrarna i Maglehem i östra Skåne, vilket också förklarar hennes närhet till de sydligare lertraditionerna i Sverige.

Man kan förstå att Stig Lindberg skulle fästa sig vid den typ av form som Lisa Larson skapade, särskilt hennes mångfaldigade serier med djur och tjocka flickor som hade en speciell humor och blev särskilt populära i Japan. Men det var en enkel vas med ristad dekor som först hade fångat hans uppmärksamhet och som blev en ingång till hennes unika stengodsformer, där just ristningarna blev en fascinerande form av kalligrafi, som hon utvecklade till mästerskap.

Lisa Larson har två tydliga sidor i sitt konstnärskap som visserligen är tydligt förbundna med varandra men ändå är varandras motsats, den stränga ristade unika formen och de uppsluppna och runda figurerna i stora upplagor, som kanske har blivit de mest kända av hennes hand. Det är de förra som visar hennes riktigt konstnärliga hantering av formen och materialet, de kavlade skulpturerna från sjuttioalet och även de tidigare, mer abstrakta figurerna från femtioalet. I alla dessa finns figurer och kalligrafiska element men hela tiden behandlade med en poetisk och sparsam känsla som gör dem speciella. Allt detta har hon följt upp i sina senare skulpturer där hon lyckas kombinera det humoristiska med former som uttrycker alla dessa toner av poesi och märklig koncentration. Många av hennes skulpturer är kavlade eller gjutna i sand, tekniker som verkligen har passat hennes unika produktion ovanligt väl.

Märta Holkers bok om Lisa Larson (producerad av Bokförlaget Arena) fungerar som katalog för utställningen i Gustavsberg och är i all sin överskådlighet ändå en grundlig genomgång av konstnärens produktion. Alla texter finns också på engelska, vilket kommer att glädja många av hennes beundrare runt omkring i världen.

Beate Sydhoff

Märta Holkers. Lisa Larson – keramiker. Bokförlaget Arena, Stockholm 2010.

**FÖRSVARSSKRIFT MED STARKA KÄNSLOR
EBBA LINDSÖS MEMOARER**

Att *Ebba Lindsö* vet hur det är att utsättas för maktspel och intriger inser man tämligen snart när man tar sig an denna bok. Som ett av näringslivets toppnamn fick hon som kvinna åtskilliga råd om hur hon borde bete sig. Tiden som vd i Svenskt Näringsliv och det åtföljande uppdraget som styrelseledamot i AMF Pension slutade i en dramatisk vändpunkt.

I den här boken skriver hon öppen hjärtigt om både framgångar och tillkortakommanden. Styrkan med *Ebba Lindsös* berättelse är kanske att hon väver ihop arbete och karriär med familj, känslor och de livsfrågor som vi alla ställer. En orubricerad prolog före bokens första kapitel speglar detta väl. Författaren beskriver sin sista presskonferens som vd på Svenskt Näringsliv, samt krigsrubrikerna i pressen dagen därpå. ”Det kändes inte verkligt. Jag snarare förnam att jag var med i en film”, noterar skribenten. Längre bak i Svenska Dagbladet samma dag publiceras mammans dödsannons. ”Och jag tänkte att jag är så glad att hon inte behövde vara med om det här.”

Så väver författaren ihop avgörande näringslivshändelser som satt avtryck i samtiden, med det privata och personliga. Det ger boken en stark självbiografisk prägel, vilket väl också är syftet. *Ebba Lindsö* tar med läsaren på en intressant resa i ett stycke komprimerad svensk samtidshistoria.

Rent grafiskt pendlar texten mellan vanlig brödtext och kursiva stycken, en finess som undertecknad inte riktigt förstår idén med. Möjligen är tanken med de kursiva styckena att kommentera, ge perspektiv och uttrycka känslor och tankar kring de händelser och skeenden som återberättas.

Ebba växte upp i tämligen enkla förhållanden, flyttade hemifrån när hon var 16 och arbetade i hemtjänsten. Ville tidigt vara självständig och klara sig själv, en egenskap som tycks präglade den fortsatta livsbanan.

I boken ges utrymme åt författarens version av pensionsöverenskommelsen mellan *Christer Elmhagen*, styrelseordförande i AMF Pension, och *Göran Tunhammar*, då vd i samma organisation, gemensamt ägd av Svenskt Näringsliv och LO.

Ebba Lindsö beskriver sina tankar när den famösa uppgörelsen offentliggörs. ”Jag blir arg eftersom jag förstår varför *Göran* varit så medvetet otydlig om den. Antagligen förstod han att om han hade berättat om den, så skulle jag ha visat prov på det som ibland blivit betraktat som min ”besvärlighet”. Det som för mig är integritet. Jag hade aldrig accepterat den.”

Att författaren på detta sätt försöker tona ner sitt ansvar för innehållet i överenskommelsen, som starkt kritiserades för de höga summor som skulle tillfalla *Christer Elmhagen*, är uppenbart.

Ebba Lindsö har också engagerat sig politiskt, i Kristdemokraterna. Hon

berättar om detta och om sina intryck av den tidigare partiordföranden Alf Svensson. Hon konstaterar: ”en av dem jag respekterar mest av alla ledare jag har mött”.

Lindsö framhåller och försvarar kvinnliga aktörer i flera olika sammanhang, även när hon ger sin version av turerna kring AMF-affären. LO-ordföranden Vanja Lundby-Wedin tas i försvar, liksom även partiordförande Mona Sahlin (S), fast då i ett annat sammanhang.

En titt i personregistret vittnar om att många personligheter i näringsliv, politik och andra sammanhang finns omnämnda. Men här stöter man också på ”Zezar, hund”, Margareta Sandberg, vd-sekreterare, och Khalil Gibran, libanesisk-amerikansk författare, känd för att ha skrivit ”Profeten”.

Ebba Lindsö är medveten om att den bild hon ger av olika skeenden, där hon själv varit en av aktörerna, är hennes subjektiva version. I det sista kapitlet skriver hon följande: ”Eliten gör liknande bedömningar av personer och av företeelser. Men kanske struntar jag faktiskt i det. Jag har inget uppsåt med min bok, men jag vill äga min historia. Vill ha rätt att återge min bild. Och jag säger inte att det här är sanningen. Det är min sanning.”

Fokus i boken är sammanfattningsvis de två år som Ebba Lindsö tillbringade i rampljuset som vd i Svenskt Näringsliv. En tillvaro som med en väninnas citat beskrivs som ”en kamp i en vargflock”.

”Aldrig, aldrig vill jag återuppleva en enda dag, som dessa 800 dagar”, summerar författaren själv.

Bo Högländer

Ebba Lindsö. *Livet, makten och konsten att våga vara sig själv*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 2010.

GODKÄNT FÖR SVENSK KRIGSTIDA POLITIK

Det är inte ofta i den enormt omfångsrika litteraturen om andra världskriget som den nordiska scenen dyker upp. Den tyska ockupationen av Danmark och Norge intresserar främst danskar och norrmän. Och den svenska utrikespolitiken under kriget diskuteras sällan utanför våra gränser. Ett undantag är kanske ändå det finska vinterkriget och dess följd där finnarnas tappra kamp mot övermakten engagerat omvärlden. Finnarna själva har ju vidare internationellt sökt sprida sin uppfattning om hur fortsättningskriget 1941-1944 kom till, vilket haft konsekvenser för bilden av det efterkrigstida Finland.

I den mån den svenska politiken alls diskuterats utomlands har detta i allmänhet skett i kritiska ordalag. Det finns främst i USA och Storbritannien en muntlig tradition, som ibland avspelas i tidningarna, som inte minst dem av oss som tjänstgjort som diplomater i dessa länder fått ta del av. Den går ut

på att vi främst genom transittrafiken och exporten av järnmalm och kullager onödigt gynnat den tyska krigsinsatsen. Här har kritikerna ibland ingått en tyst allians med de svenska revisionister som tid efter annan attackerat regeringen Hanssons politik.

Det är därför med viss förvåning man tar del av en nyutkommen engelskspråkig bok, med den något asymmetriska titeln *Sweden, the Swastika and Stalin. The Swedish Experience in the Second World War* författad av *John Gilmour* som är verksam som lärare i skandinaviska studier vid universitetet i Edinburgh. Boken ingår i en serie, "Societies at War", som tar upp olika som det verkar förbisedda länder och temata med anknytning till andra världskriget.

Det intressanta med Gilmour är att han i stora drag ger den svenska utrikespolitiken godkänt. Gilmour, som uppenbarligen behärskar svenska, har med sin bok velat göra innehållet i svenskspråkiga källor och litteratur tillgängliga för icke-svenskkunniga intresserade. Av den omfattande litteraturförteckningen framgår att han tagit del av stora delar av den befintliga litteraturen. Ett undantag är de senaste årens mest uppmärksammade revisionistiska försök, nämligen Henrik Arnstads biografi över vår krigstida utrikesminister, Christian Günther, som ju väckte åtskillig debatt (recenserad i NT 2007:1, s.88-91).

John Gilmour lämnar i boken en bred bakgrund till den krigstida politiken med den framväxande socialdemokratiska dominansen under mellankrigstiden. De första 100 sidorna ägnas den hårda utrikes- och försvarspolitik, medan resten av boken behandlar det omfattande spionaget i Stockholm, flyktingpolitiken, kulturen och beredskapspolitiken. Han avslutar med en diskussion om de periodiska revisionistiska attackerna mot Per Albin Hanssons samlingsregering och avvisar dem med ett citat av Sven Grafström, ironiskt nog en utrikespolitikens skarpaste kritiker inom UD, av innebörden att det är lätt för en obetydlig person som han (Grafström) att kritisera en regering med ett sådant ansvar som denna hade. Regeringen tänkte bara på en enda sak, nämligen landets säkerhet betonar Gilmour, som erinrar om att Sverige var omgivet av det tyska maktområdet och att Hitler när som helst skulle kunnat med de 300.000 stridsvana förband som fanns i Norge – och 100.00 i Finland – angripa Sverige.

John Gilmours bok innehåller knappast något nytt om vår krigstida politik, men detta har således inte heller varit hans avsikt. Det blir en rimligt avvägd översikt över andra världskriget ur svensk synvinkel, lämpad för en allmänintresserad engelskspråkig läsare.

Beklagligtvis innehåller boken, vilket med tanke på att Gilmour tydligen kan svenska, ganska många små slarvfel, som irriterar och lätt hade kunnat undvikas. Här skall nämnas att många namn stavas på flera olika sätt i texten, under bilder eller i personförteckningen. Svenska titlar och myndighetsnamn

har ibland blivit konstiga ("Statensutlänningskommissionen" s.152). Så benämns Tage Erlander som Gustav Möllers "assistant". Men våra statssekreterare är ju en blandning av den brittiska regeringens "junior minister" och "permanent secretary" och således en mycket tyngre befattning än "assistant". Gustav Möller karaktäriseras f.ö. som tillhörande partiets vänsterflygel, vilket säkert var sant i seklets början, men knappast under kriget. En hel del årtal har också blivit fel. Sålunda anges Finlands självständighetsförklaring till 1918 och Gustav V:s trontillträde till 1908.

Något diskutabel är kanske Gilmours beskrivning av samlingsregeringens tillkomst. Även om Ålandsfrågans samband med denna ministärs tillblivelse är oklar är det säkerligen missvisande att tala om en två månader lång regeringskris under oktober och november 1939 (s.27) liksom att tala om samlingsregeringen som resultat av en regeringsombildning (s.36). Var det inte snarare en ny regering som kom till för att möta ett för Sverige nytt och farofyllt läge?

Mats Bergquist

Gilmour, J., *Sweden, the Swastika and Stalin. The Swedish Experience in the Second World War*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2009.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare:

Bergquist, Mats, f.d. ambassadör, Stockholm
 Houkjær, Niels, författare och kritiker, Næstved
 Högländer, Bo, chefredaktör, Oxelösund
 Lindström, Guy, NT:s finländske redaktör, Grankulla
 Nilsson, Torbjörn, professor i historia, Södertörns högskola
 Sterzel, Fredrik, f.d. justitieråd, Stockholm
 Sydhoff, Beate, fil, lic., konstskribent, Stockholm
 Söderman, Tom, f.d. ambassadör, Helsingfors
 Tysdal, Bjørn, professor em. Oslo
 Wivel, Henrik, NT:s danske redaktör, Virum

SAMMANFATTNING

Nordisk Tidskrifts 133:e årgång avrundas med ett nummer med blandat innehåll. NT:s norske redaktör Hans H. Skei inleder med en betraktelse om Bjørnstjerne Bjørnson som dog för 100 år sedan. Lars Thostrup beskriver det västnordiska samarbete som äger rum inom ramen för NORA. Den nordiska språkförståelsen analyseras av språkforskaren Anna Helga Hannesdóttir. Litteraturvetaren Christina Sjöblad har botaniserat i Laura och Rosa Fitinghoffs dagböcker. Journalisten Lisbeth Bonde har NT-intervjuat danske stjärnarkitekten Bjarke Ingels.

Nordisk förbundsstat pläderar Gunnar Wetterberg för under vinjetten *Föregen räkning*. Wetterberg har nyligen publicerat en uppmärksamrad debattskrift i ämnet. Anders Ljunggren tar i *Krönika om nordiskt samarbete* upp den debatt som ägt rum i Stortinget om Stoltenberggrapporten.

Letterstedtska föreningens sammansättning och under år 2010 utdelade anslag redovisas på sedvanligt sätt i årets sista nummer.

Tom Söderman beskriver i *Bokessä* papprets väg till Norden på grundval av Esko Häkklis bok.

Kring böcker och människor inleds med att Torbjörn Nilsson vid Södertörns högskola recenserar Ruth Hemstads avhandling om skandinavismen. NT:s finländske redaktör Guy Lindström skriver om Petsamo-epoken 1920-1944. Fredrik Sterzel anmäler Björn Elmbrants biografi om den socialdemokratiska kommunalmanen Hjalmar Mehr.

Niels Houkjær tar upp tre böcker om de isländska sagorna. Bjørn Tysdahl har läst Arnhild Skres biografi om diktaren Ragnhild Jølsen. NT:s danske redaktör Henrik Wivel, som disputerat på en avhandling om Selma Lagerlöf, recenserar en bok om Selma Lagerlöfs bror Johan. Konstkritikern Beate Sydhoff tar upp Märta Holkers bok om keramikern Lisa Larson till betraktande. Redaktör Bo Högländer recenserar Ebba Lindsös memoarer. Lindsö var under en tid chef för Svenskt Näringsliv. Avslutningsvis summerar fd ambassadören Mats Bergquist sina intryck av läsningen av John Gilmours bok om svensk utrikespolitik under andra världskriget.

C W-d

TIIVISTELMÄ

Nordisk Tidskriftin 133. vuosikerta päättyy numeroon, jonka sisältö on varsin moninainen. NT:n norjalainen toimittaja Hans H. Skei aloittaa 100 vuotta sitten kuolleen Bjørnstjerne Bjørnsonin tarkastelulla. Lars Thostrup kuvaa Pohjolan läntisten osien yhteistyötä, jota tehtiin NORA:n puitteissa. Kielentutkija Anna Helga Hannesdóttir analysoi pohjoismaisten kielten keskinäistä ymmärrettävyyttä. Kirjallisuustieteilijä Christina Sjöblad on tutkinut Laura ja Rosa Fitinghoffin päiväkirjoja. Journalisti Lisbeth Bonde on haastatellut NT:hen tanskalaista tähtiarkkitehtia Bjarke Ingelsiä.

Pohjoismaisen liittovaltion puolesta puhuu Gunnar Wetterberg vinjetin *För egen räkning* alla. Wetterberg on äskettäin julkaissut huomiota herättäneen debattikirjoituksen tästä aiheesta. Anders Ljunggren ottaa palstalla *Krönika om nordiskt samarbete* esille keskustelun, jota käytiin suurkäräjillä Stoltenbergin raportin johdosta.

Letterstedtska föreningenin koostumus ja vuoden 2010 aikana jaetut avustukset selostetaan kuten tavallista vuoden viimeisessä numerossa.

Tom Söderman kuvaa *Bokessä*-palstalla Esko Häklin kirjan pohjalta paperin tietä Pohjolaan.

Kring böcker och människor otsikon alla on ensimmäisenä Södertörnin korkeakoulussa toimivan Torbjörn Nilssonin arvostelu Ruth Hemstadin väitöskirjasta, joka käsittelee skandinavismia. NT:n suomalainen toimittaja Guy Lindström kirjoittaa Petsamon vaiheista vuosina 1920-1944. Fredrik Sterzel ilmoittaa sosiaalidemokraattisen kunnallispolitiikon Hjalmar Mehrin elämäkerran, jonka on kirjoittanut Björn Elmbrant.

Niels Houkjær ottaa esille kolme islantilaisia saagoja käsittelevää kirjaa. Bjørn Tysdahl on lukenut runoilija Ragnhild Jølsenin elämäkerran, jonka on kirjoittanut Arnhild Skre. NT:n tanskalainen toimittaja Henrik Wivel, joka on väitellyt Selma Lagerlöfiä käsittelevällä väitöskirjalla, arvostelee Selma Lagerlöfin veljeä Johania käsittelevän kirjan. Taidekriitikko Beate Sydhoff ilmoittaa tarkasteltavaksi Märta Holkerin kirjan keraamikko Lisa Larsonista. Toimittaja Bo Högländer arvostelee Ebba Lindsön muistelmat. Lindsö oli jonkin aikaa Ruotsin elinkeinoelämän keskusliiton johtajana. Lopuksi entinen suurlähettiläs Mats Bergquist tiivistää vaikutelmansa luettuaan John Gilmourin kirjan Ruotsin ulkopolitiikasta toisen maailmansodan aikana.

C W-d

Suomennos: *Paula Ehrnebo*

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utger under 2010 sin hundra-
tjotredje årgång, den åttiosjätte i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden
begyntes 1925. Tidskriften vill liksom hittills framför allt ställa sina krafter i det nordiska
kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt
hänför sig till de nordiska folkens gemenskap. Enligt Letterstedtska föreningens grundstadgar
sysselsätter den sig ej med politiska frågor.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org

Litteraturanmälningarna består av årsöversikter omfattande ett urval av böcker på skilda
områden, som kan anses ha nordiskt intresse. *Krönikan om nordiskt samarbete* kommer att
fortsättas. Under rubriken *För egen räkning* kommer personligt hållna inlägg om nordiska
samarbetsideologiska spörsmål att publiceras.

Tidskriften utkommer med fyra nummer. *Prenumerationspriset inom Norden för 2011 är
250 kr, lösnummerpriset är 65 kr.*

*Prenumeration för 2011 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr
40 91 95-5. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, c/o Blidberg, SE-179 75
Skå.*

Prenumeration kan även tecknas i bokhandeln.

För medlemmar av föreningarna Norden gäller dock, att dessa genom hänvändelse direkt till
redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris.

Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Hantverkargatan 29,
Stockholm. Tel 08-506 113 00. Äldre årgångar kan rekvireras från redaktionen.

Redaktionen:

Nordisk Tidskrift, Box 22333, SE-104 22 Stockholm. Telefontid fredagar 10–12.

Redaktionssekreterare: Fil.kand. Lena Wiklund.

Besöksadress: c/o Föreningen Norden, Hantverkargatan 29, Stockholm.

Telefon 08-654 75 70, telefax 08-654 75 72.

E-post: info@letterstedtska.org

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Claes Wiklund, Skillingagatan 38 A, SE-646 32 Gnesta.

Tel 0158-137 89 (bostaden).

E-post: info@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel, Engbakken 26, DK-2830 Virum.

Tel 33 75 75 75. E-post: hw@weekendavisen.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström, Grankullavägen 13 B26, FI-02700 Grankulla.

Tel 09-505 29 74. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Jur. kand. Snjólaug Ólafsdóttir, Vesturbrún 36, IS-102 Reykjavík.

Tel 5-45 84 62. E-post: snjolaug.olafsdottir@for.stjr.is

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei, Solbergliveien 27, NO-0671 Oslo.

Tel 22-85 41 45. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no